

Menighedsrådsvalgets betydning og tilslutning

Perspektiv
på folkekirken

Nr. 1 . 2008

Landsforeningen
af Menighedsråd

▸ Debat ▸ Rådgivning ▸ Indflydelse

Menighedsrådsvalgets betydning og tilslutning

Perspektiv på folkekirken nr. 1, 2008

Skriftserie fra Landsforeningen af Menighedsråd
redigeret af Steen Marqvard Rasmussen

Skriftserien *Perspektiv på folkekirken* nr. 1, 2008,
redigeret af Steen Marqvard Rasmussen:

Menighedsrådsvalgets betydning og tilslutning

ISBN: 87-90645-27-8

Udgivet af: Landsforeningen af Menighedsråd
Damvej 17-19
8471 Sabro
Tlf. 8732 2133

Sats: Lena Neergaard

Forsidefoto: Chili/Søren Holm

Tryk: Børge Møllers Grafiske Hus, Århus

1. oplag 2008

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Af Inge Lise Pedersen	
Indledning	7
Af Steen Marquard Rasmussen	
Menighedsrådsvalget som et valg af ledere	11
Af Steen Marquard Rasmussen	
1. Indledning	11
2. Historisk baggrund	11
3. Ledelsesmodellen KINBAB	12
3.1. Folkekirkens formål	13
3.2. Aktiviteter og ressourcer	18
3.3. Økonomi og 'output'	18
3.4. Ledelsesopgavens ti dimensioner	19
4. Befolkningens forhold til kristendom og kirke	19
4.1. Kirkefondets sognestatistik	20
4.2. Menighedstyper	21
4.3. Religiøse stilarter	24
5. En ny form for rummelighed	29
5.1. Rummelighed via "permanent" adskillelse	29
5.2. Rummelighed via kirkeshopping	29
5.3. Rummelighed via gensidig anerkendelse	31
6. Mangfoldighedsledelse eller Rip, Rap og Rup ledelse	36
7. Strategisk ledelse og Helligånden	38
8. Dilemmaer	42
9. Litteratur	48
Menighedsrådsvalgene 1996-2004 – med tilbageblik	51
Af Steen Marquard Rasmussen	
1. Indledning	51
1.1. Baggrund	51
1.2. Begreber for den lokale inddeling	54
1.3. Kort præsentation af hovedresultaterne	55
2. De offentlige orienteringsmøder	57
3. Opstillingsmøder i forlængelse af orienteringsmøderne	59

4. Aftale- eller afstemningsvalg	61
4.1. Valgformer 1949-2004	61
4.2. Valgformer ved de seneste tre valg	64
5. Kredse med afstemning	67
5.1. Årsager til afstemning	67
5.2. Antal lister	68
5.3. Hvilke lister kunne man stemme på?	70
5.4. Valgdeltagelsen ved valgene 1996-2004	72
6. De vælgere, der stemte	79
6.1. Alder, køn og forhold til arbejdsmarkedet	79
6.2. Forholdet til kirke og kristendom	83
6.3. Faste og sjældnere kirkegængere	85
7. De nyvalgte menighedsråd	86
7.1. Aldersfordeling	87
7.2. Kønsfordeling	88
7.3. Forholdet mellem nyvalgte og genvalgte	89
8. Litteratur	91
Bilag A: Datagrundlag og datakvalitet	92
Bilag B: Tabeller	97
Bilag C: Statistiske tests	99
Bilag D: Analyse af kredse med valg mindst én gang siden 1996	101
Bilag E: Analyse af faste og sjældnere kirkegængere	104
Menighedsrådsvalg i perspektiv	107
Af Lise Togeby	
1. Deltagelsen i menighedsrådsvalg	107
2. Deltagelsen i andre offentlige valg	108
3. Hvad påvirker valgdeltagelsen?	109
3.1. Hvor vigtigt er valget?	109
3.2. Reglerne omkring valget	109
3.3. Stemmeafgivning som borgerpligt	110
3.4. Mobilisering og konflikt	111
4. Sammenligning af forskellige slags valg	112
5. Menighedsrådenes medlemmer	113
6. Er der et demokratisk problem?	113
7. Litteratur	115

Forord

Af Inge Lise Pedersen,
formand for Landsforeningen af Menighedsråd

De seneste år har været præget af livlig debat om folkekirkens ordning. Lige fra forholdet mellem kirke og stat til den lokale kirkelige struktur og fordelingen af opgaver og beslutningskompetence mellem de forskellige niveauer og aktører. En vigtig del af denne debat er drøftelsen af det folkekirkelige demokrati.

Nogen stiller spørgsmålstegn ved, om folkekirken overhovedet er demokratisk, andre spørger, om vi har de demokratiske organer, vi skal have, og om dem, vi har, kan siges at fungere. Især problematiseres menighedsrådenes kompetence som ledere. Meninger er der nok af i disse diskussioner, men faktisk og faglig viden kan det indimellem knibe med.

Det er ikke noget nyt: På den konference om fremtidens præst, som kirkeministeren arrangerede for næsten 10 år siden, var efterlysningen af analyser af samspillet mellem præst, menighedsråd og menighed et gennemgående tema. Siden da har der været andre konferencer om præst og menighed og om folkekirkens fremtider, og der er udført en række analyser, men analyserne er sjældent blevet offentliggjort i en form, som gør, at hele folkekirken kan drage nytte af dem.

I mangel af bedre har man så ofte skævet til nabolandene, især Norge og Sverige, hvor der er mere og bedre publiceret kirkeforskning. Det kan være udmærket, og i nogle sammenhænge forfriskende og øjenåbnende, men der er samtidig også så mange forskelle på kirkens stilling i Danmark og nabolandene, at der er grænser for, hvor mange resultater der uden videre kan overføres derfra.

En af grundene til den manglende viden har indtil for nylig været mangelfulde eller helt fraværende statistiske oplysninger. Fra og med 2006 har Kirkeministeriet imidlertid genetableret kirkestatistikken, endda i udvidet form, og det gør det muligt at foretage en lang række analyser, som ikke tidligere har kunnet lade sig gøre. Kirkeministeriet vil imidlertid ikke selv foretage nærmere analyser af materialet, men stille det gratis til rådighed for bl.a. Landsforeningen.

Da Landsforeningen i Steen Marquard Rasmussen har en særdeles kompetent kirke- og religionssociolog, agter vi at udnytte denne mulighed for at foretage empiriske analyser og dermed fremdrage faktuelle oplysninger om folkekirkelige forhold.

Formålet er at inspirere personer med ledelsesansvar overalt i folkekirken ved at fremlægge relevante analyser og dermed formidle ny viden om centrale kirkelige emner, så meninger kan erstattes af holdninger underbygget med viden.

Med den nyeste folkekirkelige lovgivning bliver det slået fast allerede i menighedsrådslovens § 1, at menighedsrådet styrer både sognets kirkelige og administrative anliggender. Samtidig er der skabt flere og bedre muligheder for samarbejde på tværs af sognegrænser, og der er givet mulighed for at finansiere aktiviteter til gavn for det kirkelige liv i stiftet. Disse ændringer betyder, at ledelsesopgaverne bliver anderledes og mere komplekse. For at kunne løfte dem må ledelsen kende sin egen organisations måde at fungere på og dens relation til omverdenen: Hvad forventer lokalområdet af folkekirken? Hvad forventer offentligheden? Hvorledes kan og vil ledelsen svare på disse forventninger? Så længe det drejer sig om at lede en kirke i et mindre sogn med en homogen befolkning, kan man nok klare det ved at trække på sin umiddelbare hverdagsforståelse, men i takt med at man som ledelse skal forholde sig til et større område, f.eks. et provsti, eller et sogn med en mere sammensat befolkning, stiger behovet for systematisk gennemtænkning på baggrund af fælles og veldokumenteret viden.

Dette er baggrunden for, at Landsforeningen har besluttet at påbegynde udgivelsen af en skriftserie med vægt på faglige analyser af folkekirkens vilkår for at være kirke i dagens Danmark.

Den foreliggende publikation er nr. 1 i denne skriftserie. Vi lægger ud med en analyse af menighedsrådsvalg, ikke blot fordi "vi" er Landsforeningen af Menighedsråd, men også fordi menighedsrådene er den grundlæggende byggeklod i det folkekirkelige demokrati. Det er de dels af historiske grunde (længe var menighedsrådet det eneste demokratisk valgte organ i folkekirken), dels fordi der altovervejende er enighed om, at det er det lokale niveau, der er det grundlæggende i den danske folkekirke.

Den empiriske analyse af de tre forudgående menighedsrådsvalg indrammes af to ræsonnerende artikler. Steen Marquard Rasmussen analyserer, hvad det vil sige at være kirkelig ledelse med særligt fokus på, hvordan den folkekirkelige rummelighed udmøntes, og Lise Togeby sætter menighedsrådsvalget i perspektiv ved at sammenligne det med andre offentlige valg.

Indledning

Af Steen Marquard Rasmussen

Dette første nummer af Landsforeningens skriftserie *Perspektiv på folkekirken* har menighedsrådsvalget som tema. Som begrundelse herfor er det nærliggende at henvise til, at vi befinder os i et valgår – med valg til menighedsrådene tirsdag den 11. november 2008. Men hvorfor berettiger denne tilbagevendende begivenhed egentlig til noget så usædvanligt som netop i 2008 at udgive en bog om valget?

Jeg vil nævne tre grunde til det: For det første blev menighedsrådsloven i 2007 ændret, således at det nu klart fremgår, at *menighedsrådet er den overordnede kirkelige ledelse* i sognet. Dette ledelsesansvar finder sted i et samvirke mellem rådets valgte medlemmer og præsterne, der er fødte medlemmer og på visse punkter er uafhængige af menighedsrådet. Lovændringen understøtter en tendens, der har været på vej i mere end 10 år, og som vil blive forstærket i de kommende år: Menighedsrådet skal både tage ansvar for kirkens rammer og for kirkens indhold.

Spørgsmålet er derfor, om menighedsrådene er i stand til at løfte ledelsesopgaven? Det afhænger af mange ting, herunder ikke mindst af menighedsrådsvalget: Er man gennem valgprocessen i stand til at rekruttere de bedst egnede personer i sognet til menighedsrådet?

For det andet kan vi konstatere et betydeligt modsætningsforhold mellem den stærkt stigende interesse i befolkningen for religion og åndelige spørgsmål og en faldende interesse for at deltage i menighedsrådsvalget: Fra 1984 til 2004 er andelen af kredse, hvor der er indleveret mere end én kandidatliste, faldet jævnt fra 20% til 9%. Valgloven siger, at hvis der kun er indleveret én liste, så bortfalder afstemningen, og der er aftalevalg/fredsvalg. Det er med rette blevet hævdet, at fredsvalg ikke nødvendigvis er et demokratisk problem. To ting kan nemlig tale for det fornuftige i at afholde aftalevalg:

Hvis en betydelig del af de stemmeberettigede møder frem til opstillingsmødet, hvor den fælles kandidatliste bliver besluttet, kan det opfattes som et smukt udtryk for direkte demokrati, men hvordan ser virkeligheden ud? I kredse med aftalevalg finder opstillingen af kandidater normalt sted i direkte forlængelse af det lovpligtige offentlige orienteringsmøde, der blev indført i 1996. Desværre må vi konstatere, at ved de seneste tre valg mødte kun 1,5% af de stemmeberettigede op til disse orienterings- og opstillingsmøder i kredsene med aftalevalg.¹⁾

1) Til sammenligning deltog ca. 1% i orienteringsmøderne i de kredse, hvor der var afstemningsvalg. Den lavere deltagelse her skyldes formodentlig, at opstillingsmøderne normalt finder sted i andre sammenhænge end i forbindelse med orienteringsmødet.

Der er dog også lyspunkter, som antyder, at en del af den religiøse vækkelse i vor tid kommer menighedsrådene til gavn: Betragter vi opstillingsmøderne i kredsene med aftalevalg i de store sogne, hvor 63% af folkekirken medlemmer bor, så er interessen for at stille op som kandidat steget med ca. 7,5% fra 2000 til 2004.

Da det i gennemsnit koster ca. 50.000 kr. at afholde menighedsrådsvalg, kan man argumentere for, at det ikke er nødvendigt at gennemføre afstemning i hvert eneste sogn til hvert eneste valg. Man kan spare en del penge ved f.eks. blot at teste det folkelige mandat ved hvert 2. eller hvert 3. valg. For dette taler den bestemmelse i valgloven, som siger, at der blot skal seks stemmeberettigede personer i et sogn til at udløse et kampvalg. Flere skal der nemlig ikke til for at indlevere den ekstra kandidatliste, der udløser en afstemning.

Dette argument står naturligvis kun stærkt, hvis man kan påvise, at det ikke er de samme få sogne, der holder afstemning hver gang; at der med andre ord er en vis rotation, så man kan sige, at selvom der kun var afstemning i 9% af kredsene ved valget i 2004, så bliver det samlet set til langt flere, når man betragter f.eks. de seneste tre valg. Spørgsmålet er derfor, om dette rent faktisk er tilfældet?

Betragter vi menighedsrådsvalgene i 1996, 2000 og 2004 under ét, viser det sig, at 4% af kredsene havde afstemning ved alle tre valg, 19% havde afstemning ved 1-2 af valgene, mens 77% ikke havde afstemning ved et eneste af dem.

Dette er det ene aspekt, der har betydning for, om man med rimelighed kan sige, at menighedsrådene har et folkeligt mandat til at udgøre den kirkelige ledelse. Det andet aspekt er, hvor høj stemmeprocenten er i kredsene med afstemning. Her viser der sig at være en forbavsende stabilitet, for i de seneste 40 år har stemmeprocenten ligget ganske stabilt omkring 17%, og stemmeprocenten på 17,5% ved valget i 2004 er faktisk den tredje højeste siden valget i 1961.

Det gode spørgsmål er naturligvis, om en sådan stemmeprocent høj eller lav? Den kirkelige debat i årenes løb viser, at det umiddelbare svar er nej. Hvad de mange ivrige debattører, inklusive diverse kirkeministre, sjældent fortæller er, hvad de sammenligner de 17% med!

Dette punkt er imidlertid helt afgørende: Jeg vil ikke udelukke, at nogle af de kirkelige debattører sammenligner deltagelsen i menighedsrådsvalget med deltagelsen i folketings- eller kommunalvalg, men er det overhovedet en rimelig sammenligning? Man kan jo hævde, at der er den afgørende forskel, at både folketinget og kommunalbestyrelsen beskæftiger sig med områder, der griber direkte ind i folks hverdag, mens menighedsrådet beskæftiger sig med det kirkelige, der for langt de fleste berører begrænsede sider af tilværelsen. Konsekvensen af denne forskel er da også, at folketingets og kommunalbestyrelsens arbejde får en langt større pressedækning og dermed kommer til at fylde mere i de fleste men-

neskers bevidsthed. Det er derfor væsentligt at få en gennemtænkt vurdering af, hvilke andre valg et menighedsrådsvalg med rimelighed kan sammenlignes med.

Den tredje grund til, at Landsforeningen nu udgiver en bog om menighedsrådsvalget, er, at foreningen ligger inde med et enestående materiale om de seneste tre valg i og med, at vi har gennemført undersøgelser af valgene fra og med 1996. I 2004 blev der endvidere gennemført en repræsentativ vælgerundersøgelse med deltagelse af 12.367 personer, der havde afgivet deres stemme. Da ingen andre organisationer eller institutter i Danmark har gennemført sådanne undersøgelser, finder vi det relevant at fremlægge resultaterne for en bredere kreds af interesserede.

Disse overvejelser er baggrunden for, at bogen består af følgende tre artikler:

- Steen Marquard Rasmussen, sociolog og seniorkonsulent i Landsforeningen, lægger ud med sin opfattelse af, hvordan menighedsrådets vigtigste opgave som kirkelig ledelse kan forstås.
- Steen Marquard Rasmussen fremlægger herefter resultaterne af Landsforeningens valg- og vælgerundersøgelser.
- Lise Tøgeby, professor ved Institut for Statskundskab på Århus Universitet, sammenligner herefter menighedsrådsvalgene med andre former for valg i Danmark.

Landsforeningens valgundersøgelser finder også sted i forbindelse med det kommende menighedsrådsvalg i 2008. Foreningens valgudvalg med sognepræst Liselotte Kirkegaard som formand har nemlig taget initiativ til følgende:

For det første bliver valg- og vælgerundersøgelserne videreført under det velkendte design fra de tidligere år. Netop genkendeligheden er vigtig, når man skal kunne sammenligne resultaterne med de tidligere, som er fremlagt i dette nummer af skriftserien.

For det andet har valgudvalget igangsat tre nye tiltag:

1. En undersøgelse af, hvor mange menighedsråd, der ikke var fuldtallige efter valget i 2004, og hvor mange menighedsråd, der er holdt op med at være fuldtallige fra 2005 og frem til 2008.
2. En undersøgelse af, om det specielt er de unge medlemmer af menighedsrådene, der træder ud i utide i løbet af funktionsperioden.
3. En undersøgelse af menighedsrådsmedlemmernes tilfredshed med deres arbejde med henblik på en nærmere analyse af, hvad der kendetegner de rådsmedlemmer, som ikke ønsker at stille op til en yderligere funktionsperiode.

Resultaterne fra disse undersøgelser vil blive offentliggjort i et senere nummer af denne skriftserie.

Indledning

Menighedsrådsvalget som et valg af ledere

Af Steen Marquard Rasmussen

1. Indledning

Hvad vil det sige at forstå menighedsrådsvalgets betydning? Udgangspunktet må være at forstå betydningen af det organ, der vælges til. Denne artikel vil derfor kaste lys over dette ved at tage udgangspunkt i den ændring af menighedsrådslovens § 1, der fandt sted med lov nr. 531 af 6. juni 2007. Det blev heri bestemt, at menighedsrådet er den overordnede kirkelige ledelse af sognet. I bemærkningerne til lovforslaget hedder det:

"Menighedsrådslovens § 1 præciseres, så det klart fremgår, at menighedsrådet – valgte medlemmer og præst(er) – har ansvaret for at lede det kirkelige liv i sognet ..."

Artiklens hovedformål er at afklare, hvad det vil sige at være kirkelig ledelse. Det sker ved først at præsentere en model over menighedsrådets opgave som kirkelig ledelse. Den viser, hvordan kirkelig ledelse kan forstås som et samlet sæt af opgaver, der kræver evnen til at tænke i mange retninger uden at miste overblikket.

Jeg ser herefter nærmere på den del af ledelsestænkningen, der handler om at forstå befolkningens meget forskelligartede forhold til kirke og kristendom. Dette fokus er valgt, fordi det understreger behovet for at forstå grundværdien om folkekirkens rummelighed på en ny måde. I forbindelse med denne nyformulering introducerer jeg begrebet mangfoldighedsledelse. Denne ledelsesform bliver efter min vurdering en væsentlig udfordring for menighedsrådene, og den fører til spørgsmålet om, hvorvidt menighedsrådsvalget i dets nuværende form er den rette måde at rekruttere medlemmer til rådet på.

Da bestemmelsen af menighedsrådet som kirkelig ledelse i sognet ikke har eksisteret før valget i 2008, vil jeg dog komme med nogle få stikord om den historiske udvikling i menighedsrådets opgaver, inden jeg tager fat på ovenstående hovedpunkter.

2. Historisk baggrund

Det giver god mening at opfatte den seneste ændring af menighedsrådslovens § 1 som den foreløbige kulmination på en proces, der har fundet sted gennem de seneste godt 100 år. Da menighedsrådene blev oprettet i 1903, var der en klar arbejdsdeling mellem menighedsråd og præst: Førstnævnte tog sig alene af rammerne, mens præsten stod for indholdet.¹⁾

I 1948 blev rådighedsbeløbet indført, hvorved menighedsrådet fik mulighed for at anvende penge til fremme af menighedens liv og vækst. Beløbet udgjorde 500 kr. pr. år, og præ-

1) Jf. Malmgart, 2003: *Vilkår for liv og vækst. Menighedsrådsloven 1903-2003*, Landsforeningens forlag, s. 26.

sten havde vetoret i forhold til brugen af disse. Denne vetoret blev senere fjernet og rådighedsbeløbet voksede, så det i 2003 kunne udgøre op til 125.000 kr. I 1989 blev de økonomiske muligheder yderligere frigjort i og med, at man kunne få dispensation fra bl.a. økonomiloven til en mere fri brug af pengene. I de første år blev denne frihed primært brugt til at ansætte sognemedhjælpere til at tage sig af nye opgaver inden for diakoni og undervisning.

Med ændringen af økonomiloven, der trådte i kraft i 2004, er det ikke længere nødvendigt at ansætte sognemedhjælpere via dispensation. Fra 2004 får menighedsrådet en årlig rammebevilling, som det i princippet frit kan disponere over i forbindelse med planlægningen af det kirkelige liv. Ændringen indebar også, at rådighedsbeløbet blev overflødigt, da man nu frit kunne sætte udgifter til fremme af menighedens liv og vækst på budgettet.

Sideløbende med denne økonomiske frigørelse er menighedsrådene gået stærkere ind i den indholdsmæssige diskussion. I løbet af de seneste 10 år er der blevet holdt i hundrede vis af målsætningseminarer rundt i landet. På disse er man begyndt at udvikle et sprog for ledelse, så man kan afklare forskellen på ledelse og administration, forskellen på overordnet og daglig ledelse, forholdet mellem regler og de enkelte personers skøn i konkrete situationer osv.

Tendensen gennem de seneste 100 år er derfor klar: Menighedsrådet har bevæget sig stadig mere ind på dét, der oprindeligt var præstens område, nemlig ansvaret for det indholdsmæssige.

3. Ledelsesmodellen KINBAB

Folkekirkens ledelse har altid været svær at overskue. I 1960'erne nåede Bodil Koch frem til, at der var tale om noget så fint som "et velordnet anarki". Herefter kunne man overskue situationen så langt, at folkekirken havde det lige som humlebien. Man siger, at den ikke kan flyve, men da humlebien ikke ved det, gør den det alligevel.

Dette billedsprog har længe fungeret beroligende: Hvis nogle fremdrog tegn på, at den ubeskrivelige folkekirke ikke kan ledes, kunne man henvise til, at den – på forunderlig vis – alligevel bliver ledet og fungerer, uden at nogen kan gøre præcist rede for hvordan. I mange år har dette billede fungeret efter hensigten, men tiden er nu ved at løbe fra det. Flere og flere er blevet af den opfattelse, at "folkekirken mangler ledelse", hvis den skal blive bedre til at komme tidens religiøse udfordringer i møde, og hvis den skal blive bedre til at takle de ansattes arbejdsmiljøproblemer. Samtidig viser den aktuelle debat, at der er højest forskelligartede holdninger til, *hvordan* ledelsen af den store decentrale institution kan blive bedre.

Inden den diskussion kan tages, er det imidlertid nødvendigt at gøre sig klart, hvad man forstår ved en kirkelig ledelse. Da fokus her er menighedsrådets ledelsesopgaver, bliver

spørgsmålet, hvordan disse nærmere kan beskrives. Det kan gøres fra mange udgangspunkter, hvoraf jeg vil nævne tre:

1. Det *juridiske* udgangspunkt: Ud fra den gældende lovgivning kan man f.eks. beskrive, hvad menighedsrådet har lov til at bruge penge til (økonomiloven), hvilke opgaver, det skal løse (menighedsrådsloven m.v.), og hvordan det skal løse dem (forvaltningsloven m.v.).
2. Det *erfaringsmæssige* udgangspunkt: Ved at undersøge de faktiske aktiviteter rundt omkring i landet kan menighedsrådets mulige opgaver beskrives, for så vidt det er muligt at overskue dem.
3. Det *overordnede kirkelige* udgangspunkt: Hvis menighedsrådet skal være kirkelig ledelse må det indebære, at det lokalt udmønter folkekirkens formål. Ledelsesopgaven må derfor kunne bestemmes med udgangspunkt i denne.

Da hverken pkt. 1) eller 2) giver mulighed for en sammenhængende forståelse af de mange opgaver, vil jeg tage udgangspunkt i den 3. indfaldsvinkel. Første opgave er derfor at finde en brugbar beskrivelse af formålet med den folkekirkelige institution:

3.1. Folkekirkens formål

Jeg ønsker et udgangspunkt for formålsbeskrivelsen, der er så enkelt som muligt og vælger derfor selve ordet *folkekirke*. Ordet fortæller mig, at den folkekirkelige institutions formål er at være et mødested for folk og kirke. Heraf følger, at menighedsrådets opgave er at bidrage til, at den lokale folkekirke bliver et mødested for den lokale befolkning og den evangelisk-lutherske kirke, der er en del af den universelle kristne kirke. Men hvad betyder det nærmere bestemt?

Menighedsrådsloven har siden 1912 haft menighedsrådsløftet som pejlemærke for rådsmedlemmernes arbejde:

"Undertegnede erklærer herved på ære og samvittighed at ville udføre det mig betroede hverv i troskab mod den danske evangelisk-lutherske folkekirke, så at den kan byde gode vilkår for den kristne menigheds liv og vækst."²⁾

Med ændringen af menighedsrådsloven i 2007 blev formålsbestemmelsen tydeliggjort. I bemærkningerne til lovforslaget hedder det, at "Målet for rådets arbejde fastlægges i et nyt stk. 2: "Det påhviler menighedsrådet at virke for gode vilkår for evangeliets forkyndelse" (§ 1, stk. 2)."

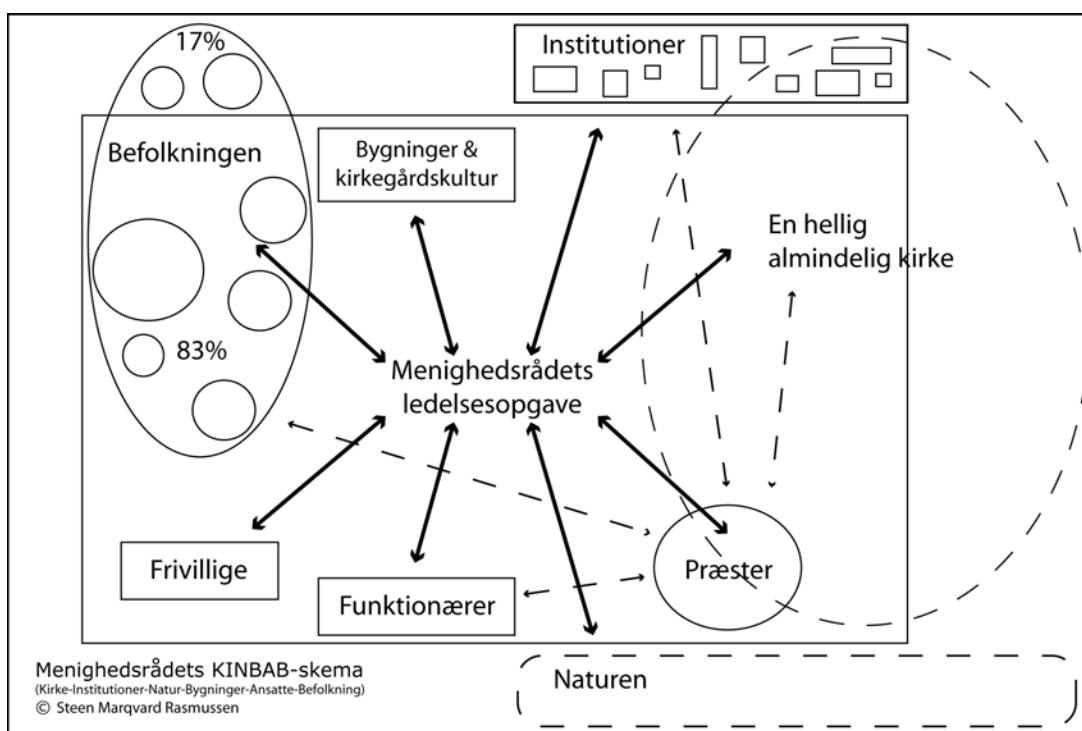
Baggrunden for menighedsrådsløftet og de andre formålsbestemmelser for folkekirken er missionsbefalingen fra Matthæus-evangeliet:

2) Menighedsrådslovens § 7.

"Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befaleet jer."³⁾

Hermed er det sagt, at det ikke er nok at forkynde evangeliet – forkyndelsen skal også føre til en *læreproces* for tilhørerne. Der er altså tale om en *relation* mellem forkynder og tilhører, mellem præst og menighed, eller udtrykt mere generelt: mellem en aktivitets indhold og den måde, den bliver modtaget på af deltagerne.

Overført til den aktuelle situation mener jeg, der tegner sig en ledelsesopgave med ti dimensioner. Otte af disse har jeg sammenfattet i denne figur:

Figur 1: Folkekirkens lokale organisation

Jeg vil i det følgende beskrive de vigtigste relationer i figuren:

Den universelle kirke og den lokale befolkning

Folkekirken er en del af Jesu Kristi universelle kirke, og da denne er skjult til stede i verden, er den markeret som en stiplel elipse til højre i figuren. Heroverfor står befolkningen, hvoraf 83% er medlemmer af folkekirken. Det er markeret med elipsen til venstre i figuren. Den

3) Matt. 28, 19-20, min kursivering.

egentlige ledelsesopgave består derfor i at bringe de to elipser i kontakt med hinanden inden for den folkekirkelige organisation.

Ser vi nærmere på befolkningen, viser det sig, at den består af forskellige subkulturer med hvert sit forhold til folkekirken. Dette er i figuren antydnet med cirklerne inden i "befolknings-elipsen". Disse grupper kan beskrives på mange forskellige måder, hvilket bliver uddybet i afsnit 4 på side 19ff.

På dette sted, hvor modellen præsenteres i hovedtræk, vil jeg derfor nøjes med at antyde de forskellige ønsker til folkekirken ved at nævne fire såkaldte menighedstyper. Det er *ker-nemenigheden*, som kommer jævnligt i kirken og er fortrolig med højmessens liturgi; *den fjerne menighed*, som kommer i kirke juleaften og til dåb, konfirmation, vielse og begravelse; *den søgende menighed*, der ønsker spirituel fornyelse i form af natkirke, meditationsgudstjeneste, pilgrimsvandring m.v. og *omsorgsmenigheden*, der lægger vægt på den sociale side af kirkens tilbud.

Den kirkelige ledelses opgave er naturligvis ikke at komme alle forventninger i møde, men det er afgørende, at menighedsrådet kender dem og tager stilling til dem. Måske vil man umiddelbart imødekomme et givent ønske; måske vil man afvise det, fordi det strider mod rådets opfattelse af, hvad der er kirkens opgave; eller måske må man afvise et godt ønske under henvisning til, at man ikke har ressourcerne til at sætte det i værk.

Spørgsmålet er imidlertid, hvorfor denne forståelse for menighedens mangfoldighed er vigtig? Før i tiden behøvede man tilsyneladende ikke at gøre sig alle disse overvejelser. Så hvorfor kan man ikke blot holde højmesse, som man plejer, med den begrundelse, at da vi alle er syndere, så henvender højmessens – med tilsigelsen af syndernes forladelse under nadveren – sig til alle?

Nødvendigheden af at tænke i menighedstyper o.l.

Ser vi bort fra det komplicerede spørgsmål, om hvorvidt befolkningen i dag er mere forskelligartet end i f.eks. 1800-tallet (hvor man f.eks. ikke havde fælles massemedier med stor udbredelse), så findes begrundelsen i den enkle kendsgerning, at den ressource, som det moderne menneske har mest knaphed på, er *tid*. Da folkekirken også vil lægge beslag på folks tid, kan vi sige, at kirken reelt står i en konkurrencesituation i forhold til de andre tilbud inden for fritidsområdet. Det kan være vanskeligt nærmere at beskrive folkekirkens stilling i den konkurrence, men en sogneundersøgelse fra Gerding-Blenstrup Sogn fra 2005⁴⁾ kaster lys over situationen i dette lille område af landet. Man bad bl.a. indbyggerne om at markere deres tre primære fritidsinteresser og nåede til dette resultat:

4) Malene Vejby Kristensen og Kirsten Sværke, 2005: *Gerding-Blenstrup Sogn – Udvikling eller afvikling*. Undersøgelsen bygger på et spørgeskema, der blev udsendt til sognets 686 indbyggere, der var fyldt 18 år, og den opnåede svarprocent blev 41.

Tabel 1: Fritidsinteresser i Gerding-Blenstrup Sogn fra 2005

Fritidsinteresse	Antal personer med en given fritidsinteresse	Procentdel med en given fritidsinteresse
Samvær med familie	206	76 pct.
Samvær med venner og naboer	124	46 pct.
Havearbejde	115	42 pct.
Se film/tv	75	28 pct.
Håndarbejde/huslige sysler/værkstedsarbejde	65	24 pct.
Læse bøger	53	20 pct.
Foreningssport	44	16 pct.
Anden sport	43	16 pct.
Computer/internet	37	14 pct.
Foreningsarbejde	35	13 pct.
Bilpleje og pleje af andre maskiner	24	9 pct.
Musik og sang	22	8 pct.
Andespil og kortspil	16	6 pct.
Jagt	14	5 pct.
Spejder	9	3 pct.
Kirkeligt arbejde/deltagelse i kirkelige arrangementer	7	3 pct.

Vi ser, at kirken ligger i bund, da kun 3% af befolkningen har anført en kirkelig interesse blandt de første tre interesser. Da svarprocenten for undersøgelsen kun var 41, er det endvidere nærliggende at tro, at de kirkeligt interesserede er overrepræsenteret i materialet. Derfor vil det reelle tal formodentlig være under 3%!

Tidspresset spiller naturligvis også ind her i og med, at de seks mest udbredte interesser på listen er nogle, man kan foretage spontant inden for ens egen bolig. Det understreger, at der virkelig skal noget særligt til at trække de fortravlede mennesker ud af deres hjem, når først de er kommet hjem. Nøgleordet er her *relevans*: *Kirken kommer kun i kontakt med folk, hvis den har noget relevant at tilbyde. Og det er præcis her, det bliver vigtigt at tænke i de ovenfor skitserede menighedstyper.*

Menighedsrådets ledelsesopgave handler om at gøre den lokale folkekirke til et mødested for befolkningen og kirken. For at kunne det skal menighedsrådet

- vide, hvad det vil sige at være en evangelisk-luthersk kirke,
- kende befolkningens ønsker og forhåbninger til kirken og
- tage stilling til, om disse bør imødekommes eller ej.

På den måde kan menighedsrådet formulere en *vision* for, hvad der vil være relevante kirkelige aktiviteter i sognet eller i det lokalområde, som sognet er en del af. Hermed er det også sagt, at det naturligvis ikke er den kirkelige ledelses opgave at komme alle forventninger i møde, men det er afgørende, at menighedsrådet kender dem og tager stilling til dem. Måske vil man umiddelbart imødekomme et givent ønske; måske vil man afvise det, fordi det strider mod rådets opfattelse af, hvad der er kirkens opgave; eller måske må man afvise et godt ønske under henvisning til, at man ikke har ressourcerne til at sætte det i værk.

Da det moderne menneskes identitet har mange forskellige lag, kan relevans betyde flere forskellige ting: En aktivitet kan være relevant, fordi den svarer til nogle personers særlige kulturelle udtryk (f.eks. en bestemt musiksmag eller et særligt liturgisk sprog), mens en anden aktivitet kan være relevant, fordi den bringer personer fra forskellige subkulturer i kontakt med hinanden og i forbindelse med deres fælles identitet.

På den måde udtrykker figur 1 på den ene side, at menighedsrådets arbejde med at formulere en vision handler om at formulere, hvad der skal til for at bringe de to elipser i kontakt med hinanden (kirken og befolkningen). På den anden side er modellen fleksibel ved ikke på forhånd at fastslå, hvilke opdelinger af befolkningen i forskellige menighedstyper, der er vigtige det pågældende sted. Flexibiliteten rækker strengt taget så langt, at det principielt er muligt kun at udpege én eneste subkultur som målgruppe for de kirkelige aktiviteter. Det vil dog i praksis nok aldrig være det optimale.

Befolkningens enkeltpersoner og institutioner

Kirkens kontakt med befolkningen er dog ikke fyldestgørende beskrevet ved at henvise til elipsen til venstre, som illustrerer befolkningen forstået som enkeltpersoner. Befolkningen lever også i en lang række samfunds*institutioner* uden for den officielle folkekirke, som det kan være vigtigt at samarbejde med. Nogle af disse er frie folkekirkelige organisationer som f.eks. missionselskaber, spejdere og diakonale organisationer. Andre er verdslige og mere eller mindre tæt knyttet til stat og kommune som f.eks. børnehaver, skoler, fængsler og hospitaler samt sports- og kulturforeninger. Det er derfor også en ledelsesopgave at tage stilling til samarbejdet med disse.

Som en første sammenfatning vil jeg sige, at menighedsrådets *visionære* tænkning især udspiller sig i spændingsfeltet mellem kirkeforståelsen og kendskabet til befolkningen og dens institutioner.

3.2. Aktiviteter og ressourcer

Denne tænkning leder frem til en formulering af de aktiviteter, man finder *vigtige* at sætte i værk. I den forbindelse vil realiteterne imidlertid straks presse sig på. Spørgsmålet er nemlig, om rådet selv har ressourcerne dertil, om det vil være muligt at løfte opgaverne i samarbejde med andre menighedsråd, eller om nogle af de vigtige opgaver slet ikke kan tilgodeses med de forhåndenværende ressourcer.

Figuren viser fire typer af ressourcer, som menighedsrådet har at gøre godt med, nemlig tingene (i form af bygninger, kirkegårdsanlæg m.v.) og menneskene (i form af kirkefunktionærer, frivillige og præster, hvor sidstnævnte har deres selvstændige relationer til befolkning, institutioner m.v., jf. de stiplede linier).

Dertil kommer naturen, der er fundamentet for al menneskelig aktivitet. Vor tids almindelige krav om bæredygtighed må derfor tænkes ind i enhver kirkelig aktivitet. Da dette tema vil være genstand for politisk fortolkning, kan man heller ikke på dette område pege på eksakte mål, der må opfyldes. Det er dog min vurdering, at naturbeskyttelse og bæredygtighed må være en integreret del af alle aktiviteter, hvilket bl.a. kan indeholde anvendelse af produkter med minimal miljøbelastning, herunder økologiske produkter.

3.3. Økonomi og 'output'

Det er et påfaldende træk ved figuren, at den undlader at vise to vigtige ting, nemlig økonomien og det produkt eller 'output', der kommer ud af den kirkelige aktivitet.

Selvom økonomien ikke optræder som en selvstændig ressource i figuren, er den naturligvis ikke uden betydning – tværtimod er den tilstede overalt, og det er netop derfor, den er udeladt: Figuren koncentrerer sig om at beskrive det netværk af forbindelser og forhold, som den kirkelige ledelse skal forholde sig til, velvidende at det ofte vil være forbundet med økonomi at sætte "strøm" til disse: Det koster penge at ansætte personale, det koster lønnet arbejdstid at pleje kontakten til de frivillige, det koster penge at vedligeholde bygninger, det koster ekstra at købe økologiske varer osv. I den forbindelse er relationen til befolkningen af særlig stor betydning: Kirkens 'output' er i høj grad orienteret mod at tilgodese dens kirkelige behov, ligesom kirkens indtægter i alt overvejende grad er medlemsbidraget, som disse medlemmer betaler i form af kirkeskat.

Kirkens 'output' er dog ikke begrænset til de planlagte aktiviteter for befolkningen, for der vil være 'outputs' på alle dimensioner: Man registrerer også behov i medarbejdergruppen, som man må tage sig af; man ser mangler ved bygningerne, som kræver vedligeholdelse, og alle sider af kirkens virksomhed påvirker naturen på den ene eller anden måde, hvilket

også reelt er 'outputs'. Netop denne vekselvirkning mellem iagttagelser, handlinger og konsekvenser er i figuren vist ved, at der er tale om *dobbelt*pile.

3.4. Ledelsesopgavens ti dimensioner

Samlet set viser figuren, at menighedsrådets ledelsesopgave består af otte dimensioner, jf. de fuldt optrukne pile, hvoraf tre af de fire nederste vedrører personaleledelse. Da modellen kun handler om det lokale niveau for et enkelt menighedsråd, må den imidlertid suppleres med to andre dimensioner. For det første vil det ofte være relevant at samarbejde med andre menighedsråd, der repræsenterer en tilsvarende figur i nabosognene. For det andet vil det være relevant for menighedsrådet at samarbejde med andre niveauer i folkekirken, eksempelvis budgetsamrådet og provstiudvalget samt stiftsrådene eller stiftsudvalgene.

Sammenfattende kan vi sige, at menighedsrådet som kirkelig ledelse skal løfte en opgave med ti dimensioner, som samlet set handler om at formulere en målsætning for, hvordan man ønsker at være kirke i relation til den lokale befolkning og dens institutioner; en målsætning, der tager højde for de lokale kirkelige ressourcer i sognet og nabosognene; en målsætning, som derfor tydeliggør de lokale styrker og svagheder og dermed behovene for samarbejde på tværs af sognegrænser og endelig en målsætning, der forholder sig til betydningen af at beskytte naturen.

Efter denne introduktion til modellen vil jeg se nærmere på en enkelt af de ti dimensioner, nemlig den som leder frem til en række dilemmaer i forhold til den nuværende form for menighedsrådsvalg:

4. Befolkningens forhold til kristendom og kirke

I dette afsnit vil jeg præsentere tre forskellige forslag til, hvordan man kan danne sig et billede af den mangfoldighed, der præger befolkningens forhold til kristendommen og dermed dens forventninger og ønsker til folkekirken.

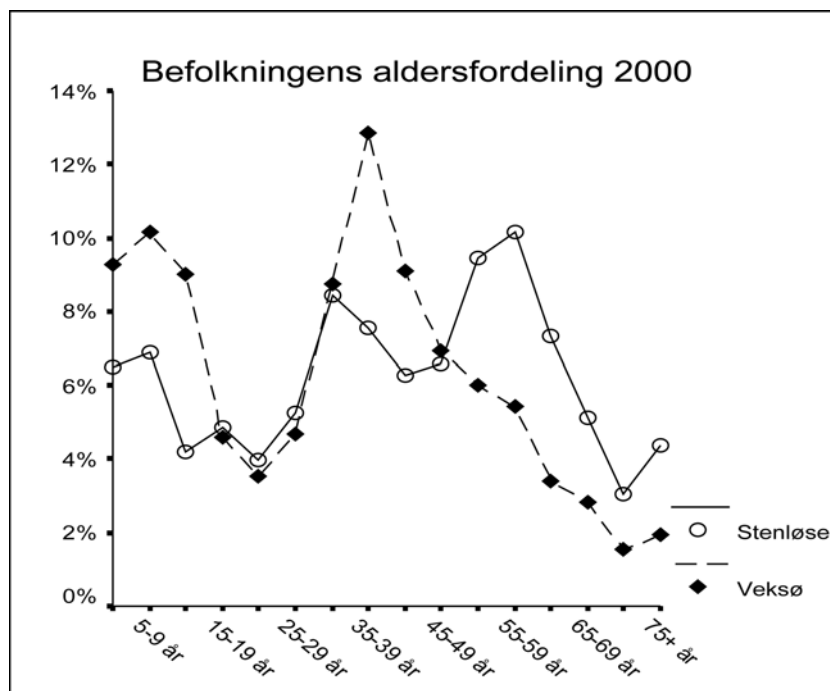
Det første forslag er at tage udgangspunkt i faktuelle statistiske oplysninger om *lokalbefolkningens sammensætning*, som Kirkefondet har anvendt som baggrund for målsætningsseminarer gennem mange år. Styrken ved denne metode er, at den bygger på objektive oplysninger, som er relativt let tilgængelige, mens svagheden er, at der stort set kun er tale om ukirkelige parametre som alderssammensætning, familietyper o.l. Det andet forslag er at tænke i de *menighedstyper*, som Københavns biskops tænketank fremlagde i 1997. Disse kan ses som et supplement til den objektive demografiske beskrivelse i og med, at menighedstyperne bygger på holdninger og adfærd i forhold til folkekirken. Det tredje forslag er fra den tyske religionssociolog Carsten Wippermann, som på baggrund af en empirisk undersøgelse af unge menneskers forhold til religion fremlægger otte forskellige *religiøse stilarter*. Styrken ved dette forslag er, at det er mere systematisk end tænketankens.

4.1. Kirkefondets sognestatistik

Kirkefondet har i samarbejde med Danmarks Statistik udviklet en sognestatistik med oplysninger om befolkningens fordeling på alder, køn, uddannelse, medlemskab af folkekirken, andelen af udlændinge, husstandstyper (enlige eller par med og uden børn), indkomstforhold, antal fødte og døde, antal til- og fraflyttede i løbet af året, forhold til arbejdsmarkedet, andelen af (ind- og ud-) pendlere samt nogle få kirkelige oplysninger (antal gudstjenester, vielser o.l.).

Disse oplysninger findes for årene 1990, 1993, 1996, 2000 og 2004 på sogne-, provsti- og stiftsniveau samt på landsplan, hvoraf de to førstnævnte er mest interessante i en målsætningssammenhæng. Der er tale om nyttige oplysninger, når man vil vurdere mulighederne for at igangsætte eller videreføre aktiviteter specifikt rettet mod bestemt målgrupper som f.eks. børnefamilier, unge og ældre.

Dette kan illustreres med følgende figur, jeg udarbejdede på baggrund af sognestatistikken i forbindelse med et projekt, der bl.a. involverede to-sogns-pastoratet Stenløse-Veksø. Aldersfordelingen i de to sogne for 2000 ser således ud:

Figur 2

Note 1: Af pladshensyn er kun teksten til hver anden af aldersgrupperne anført.

Note 2: 'Læsningen' af figuren kan tydeliggøres med et eksempel: Vi ser, at i Veksø er 13% af sognets indbyggere 35-39 år. Andelen i aldersgruppen '75+ år' er relativt stor, fordi denne aldersgruppe spænder over mere end fem år til forskel fra de øvrige aldersgrupper.

Figuren viser en markant forskel mellem de to sogne: Veksø er et ungt sogn, mens Stenløse har en noget ældre befolkning. Mere detaljeret ser vi, at Veksø har mange indbyggere i aldersgrupperne 0-14 år og 30-44 år. Det tyder på, at sognet er domineret af børnefamilier,⁵⁾ mens der er få 15-29 årige og ældre mennesker. I kontrast hertil er Stenløse præget af, at en meget stor del af befolkningen er over 50 år. Det er derfor ikke overraskende, at dette sogn – som statistikken også viser – har den højeste medlemsprocent.

Pointen er nu, at de forskellige aldersprofiler kan have en række konsekvenser for det kirkelige arbejde. I Veksø sogn vil der alt andet lige være bedre basis for børne- og familiegudstjenester, og der vil i de kommende år være mange i konfirmationsalderen. I Stenløse sogn vil der formodentlig snarere være efterspørgsel efter arbejde for ældre.

Den type information kan være vigtig af flere grunde: Dels kan befolkningssammensætningen til visse tider ændre sig markant over relativt få år, eksempelvis når et "guldbryllups-kvarter" i løbet af 10 år ændrer sig til et område med småbørnsfamilier. Menighedsrådets billede af situationen kan derfor vise sig at være forældet. Og dels betyder et øget samarbejde på tværs af sognegrænser (herunder oprettelse af fælles menighedsråd for flere sogne), at rådsmedlemmerne skal forholde sig til et større område, som man måske ikke kender så godt.

Sognestatistikken har dog også den begrænsning, at *den stort set intet fortæller om den kirkelige interesse*. Strengt taget kunne det godt være, at mulighederne for at holde spagetigudstjenester var bedre i Stenløse end i Veksø på trods af figurens oplysninger, fordi "alt andet end aldersfordelingen netop ikke er lige". Sognestatistikken kalder derfor på supplerende oplysninger, som f.eks. kan fås ved hjælp af en skræddersyet spørgeskemaundersøgelse, en fokusgruppe eller et menighedsmøde.

4.2. Menighedstyper

En anden mulighed er – evt. som supplement til sognestatistikken – at udvikle begreber, der udtrykker noget om befolkningens forskelligartede *kirkelige* engagement. Som eksempel kan nævnes, at man i mange år har skelnet mellem kernemenigheden og den fjerne menighed. Denne tankegang er blevet yderligere nuanceret i den første delrapport fra 1997 til Københavns biskop fra en tænketank, han havde nedsat. Man introducerer her begrebet menighedstype og skelner mellem følgende fem:

1. *Den nære menighed* eller kernemenigheden, som kommer jævnligt i kirken. Den er fortrolig med kristendommen og gudstjenestens liturgi og føler sig hjemme i kirken. Denne gruppe udgør skønsmæssigt 7% af befolkningen.
2. *Den fjerne menighed* kommer groft sagt i kirke til de fire overgangsritualer i livet (dåb, konfirmation, vielse og begravelse) og så måske til juleaften. Den "har kristendommen som et erindringsgrundlag i bevidstheden, der kaldes frem i bestemte situationer (livs-

5) Dette bekræftes af opgørelsen på familietyper, som ikke er med her.

kriser, ritualer, f.eks.). Kulturkristendom er en anden betegnelse for den samme tilgang".⁶⁾

3. *Ikke-menigheden* er for det første den del af befolkningen, der har været medlemmer af folkekirken, men senere har valgt den fra og er blevet ateister eller har tilsluttet sig andre trossamfund. For det andet er det folk, som reelt ikke er stillet over for et valg, f.eks. fordi de fra starten af er muslimer, hinduer eller andet. Dertil kommer en tredje gruppe, som fortsat er medlemmer af folkekirken, men som reelt har valgt den fra ved aldrig at komme der og heller ikke føle nogen tilknytning til den.

Umiddelbart kan det undre, at man også opfatter "ikke-menigheden" som en menighedstype. Hvis man forstår menighedstypen som et udtryk for folkekirkens *målgrupper*, giver det dog den mening, at man dermed udtrykker, at folkekirken har en forpligtelse over for alle indbyggere, uanset om de er medlemmer eller ej. En forpligtelse, der kan lægge op til diakonalt eller missionalt arbejde.

4. *Den søgende menighed* indeholder folk med en generel åbenhed og søgen i forhold til religiøsitet, livstydning, spiritualitet. Selvom en del af dem føler sig som kristne, er der en betydelig del, som ikke kommer i kirken, fordi de føler sig fremmede overfor ritualerne eller den kultur, der er i kernemenigheden. Derfor taler man også om de ukirke- ligt kristne.⁷⁾

Siden tænketanksrapporten udkom for 10 år siden er det dog mit klare indtryk, at de religiøst søgende i stigende grad orienterer sig i retning af folkekirken. Det har jeg nærmere beskrevet i bogen *Religiøse grundfarver* under betegnelsen 'hjemlig søgen'.⁸⁾ Denne tendens kan også spores i den store interesse for inspirationsdagene Spiritualitet og kristentro, der fandt sted i Viborg 2005 og i Grenaa i 2007.⁹⁾ Denne gruppes orientering mod folkekirken giver sig bl.a. udtryk i ønsker om spirituel *fornyelse* i form af natkirke, meditationsgudstjeneste, pilgrimsvandring m.v.

5. *Omsorgsmenigheden* indeholder folk, som lægger vægt på de menneskelige og sociale netværk omkring kirken. Derfor går de særligt op i kirkens sociale arbejde enten som frivillige eller som brugere.

Selvom denne opstilling er inspirerende, er der brug for at arbejde videre med den. Som jeg har været inde på i anden sammenhæng,¹⁰⁾ er problemet nemlig, at den ikke tydeliggør, hvilke dimensioner de opstillede forskelle bygger på. Eksempelvis sammenblander man holdningsdimensionen (f.eks. om man tilslutter sig gudstjenestens ritual, er fremmed over for det eller er klart negativ) med handlingsdimensionen (f.eks. om man deltager i de sociale aktiviteter eller ej).

6) *Delrapport 1* fra tænketanken til Københavns biskop, 1997, s. 9.

7) Ud fra datamaterialet fra de store værdiundersøgelser har jeg beregnet størrelsen på de ukirke ligt kristne til ca. 10% af befolkningen i 1999, jf. Karen Schousboe og Steen Marquard Rasmussen, 2003: *Menigheder og mennesker*, Aros Forlag, s. 48.

8) Se Steen Marquard Rasmussen, 2005: *Religiøse grundfarver – Peter L. Bergers sociologi i anvendelse på folkekirken*, Aros Forlag, s. 121ff.

9) Se hertil bestyrelsens beretning til Landsforeningen af Menighedsråds årsmøde 2007, pkt. 1.

10) Se Rasmussen: *Religiøse grundfarver*, s. 146ff.

Dertil kommer, at et videre arbejde med menighedstypebegrebet med fordel kan skelne mellem

- **Trosindhold og kultur:** Nogle forskelle i menigheden drejer sig om, *hvad* man tror, mens andre handler om, *hvordan* man tror.

Til de første kan nævnes Thorkild Grosbøll-sagen (præsten, der ikke tror på en skabende Gud) og Steen Ribers-sagen (kirketjeneren, der tror på reinkarnation); – dog med den væsentlige præcisering, at selvom de udspringer af trosforskelle, så omdanner disse sig først til sager i og med, at de pågældende giver udtryk for deres standpunkt med afsæt i deres hverv som hhv. præst og menighedsrådsmedlem/kirketjener. Man kan altså på den ene side sige, at hvis blot personerne havde holdt deres overbevisning for sig selv eller var uden kirkelige hverv, var der ikke kommet nogen sag ud af det. På den anden side nævnes det ofte som en drivkraft bag mission, at hvis troen betyder nogen for personen, vil der være et stort behov for at dele den med andre.¹¹⁾

Den anden gruppe af forskelle vedrører kultur, og dermed hvordan man tror. De handler om, at selvom man teologisk og bekendelsesmæssigt står på det samme grundlag, så kan forskellige dele af menigheden have forskellig kulturel smag: Nogle er til klassisk, mens andre er til gospel, lovsang, jazz eller rockmusik; nogle er til højmesse-liturgi, mens andre er til Taizé-liturgi. Da disse forskelle snarere handler om "indpakningen" end om "indholdet", vil der normalt være mindre dramatik omkring disse.

- **Forskellige livsfaser:** Det er her nærliggende at skelne mellem ungdommen, der ofte har sine egne kulturelle udtryk; børnefamilierne, der har særlige behov for aktiviteter, der kan samle hele kernefamilien (f.eks. spagettigudstjenester), og ældre mennesker, der kan have særlige indfaldsvinkler til det religiøse.
- **Individualisering og fællesskab:** De ovenstående opdelinger tager alle udgangspunkt i, at der finder en individualisering sted i det moderne samfund. Vi er alle præget af konkurrencesamfundet, og det ligger i konkurrencens natur, at man står stærkest, hvis man forstår at forny sig. Derfor kræver samfundet, at vi alle skal forny os for stadig at kunne "hænge på" udviklingen. Vi skal finde os selv og gøre os gældende. Det sætter voldsomt skub i individualiseringen. Vi bliver særlige – hver især er vi en person, der har en særlig smag, særlige evner, en særlig livsstil. Samfundet tvinger os til at vælge inden for snart sagt alle områder, og det fører til, at vores personlige identitet både bliver et vigtigt og et skrøbeligt holdepunkt for os. For at styrke identiteten søger vi fællesskab med dem, der er ligesom os selv. Derfor giver det mening at foretage de ovennævnte opdelinger.

*Denne opsplitning er dog kun den ene side af sagen, for neden under den personlige identitet ligger en kollektiv. Den så vi f.eks. i 2004, hvor DR-TV 1 sendte serien *Krøni-**

11) Man kan i den forbindelse henvise til Apostlenes Gerninger, kap. 4, vers 20: "... vi kan ikke lade være med at tale om, hvad vi har set og hørt."

ken om livet i Danmark fra 1949 og frem. Den blev en stor succes med omkring 2,5 mio. seere til hvert afsnit.

Et andet eksempel på søgningen efter kollektiv identitet er den massive opslutning bag kronprinsbrylluppet den 14. maj 2004. Efter sigende var der op mod 250.000 mennesker på gaderne i København den dag, og 2,6 mio. seere fulgte begivenhederne via TV. Betydningen af denne begivenhed for den kollektive identitet udtrykker kommunikationsrådgiver Henrik Bryager således:

"Det har været en herlig tid, uanset hvad man har ment om brylluppet. For vi har været sammen! Ikke kun med Frederik og Mary, men med hinanden. Vi har haft noget at tale om – alle sammen, på samme tid! Deres ægteskab blev vores fællesskab. Og det er unikt i en tid, hvor vi fjerner os mere og mere fra hinanden. Hvis Danmark er et forsamlingshus, så går danskerne i stadig højere grad ud i grupperummene, og vi mødes sjældnere alle sammen i fællessalen."¹²⁾

Heraf følger, at befolkningen ikke alene er kendetegnet ved opsplitning og dyrkelse af "sit eget". Der er også en trang til at bevæge sig ud af sin egen snævre gruppe. I forhold til figur 1 kan vi derfor sige, at det også kan være relevant at se bort fra alle subkulturerne (de små cirkler i "befolknings-elipsen" til venstre) og orientere sig mod det, der kan samle alle folkekirkemedlemmer i lokalområdet. Det kan endda ikke udelukkes, at kommunalreformen fra 2006 understøtter denne tendens i og med, at kommunen nu er blevet så stor, at sognet kan få ny betydning som eneste nære geografiske enhed.

4.3. *Religiøse stilarter*

Den tredje og sidste indfaldsvinkel til at beskrive befolkningens forskelligartede forhold til kristendom og kirke, som jeg vil omtale, er Carsten Wippermanns beskrivelse af otte forskellige tilgange til religion i bogen *Religion, Identität und Lebensführung*, som han kalder religiøse stilarter. Det analytiske udgangspunkt er, at en given religiøs stil har tre dimensioner:

- a. *Tænkning*: I hvilken grad tænker man over sin egen religion?
- b. *Tale*: I hvilken grad kommunikerer man med ligesindede om sin religion?
- c. *Handlen*: I hvilken grad lader man sin religion få betydning for ens handlinger i hverdagen?

12) *Søndagsavisen*, den 15.-16. maj 2004.

For ikke at drukne i et uoverskueligt antal kombinationsmuligheder omdanner Wippermann de forskellige *grader* af tænkning, tale og religiøst bestemte handlinger til *enten plus eller minus*. Det giver følgende otte kombinationsmuligheder:¹³⁾

Tabel 2: Personens forhold til sin religion

Religiøse stilarter	Tænkning (Refleksion)	Tale (Kommunikation)	Handlen (Religion som hverdagsrelevant)	Procentandel
Ignorant	-	-	-	35%
Praktiker	-	-	+	18%
Talekunstner	-	+	-	4%
Grubler	+	-	-	13%
Aktivist	-	+	+	6%
Eneboer	+	-	+	12%
Teoretiker	+	+	-	2%
Livlig	+	+	+	10%

Kilde: C. Wippermann, 1998: *Religion, Identität und Lebensführung*, Leske + Budrich, s. 276.

Note: Procentandelen viser, hvor udbredt den givne religiøse stilart er ifølge Wippermanns empiriske undersøgelse, der er baseret på oplysninger indsamlet i 1996 fra 3.275 personer i alderen 13-29 år. Disse andele kan naturligvis ikke umiddelbart overføres til dagens Danmark, for dels er materialet 12 år gammelt, og dels er det fra Tyskland, hvoraf det tidligere DDR i særlig grad er præget af en areligiøs holdning.

Som det ses af kolonnen med typernes udbredelse, dækker de fire mest udbredte stilarter 78% af de 13-29 årige tyskere i 1996. Det er i den forbindelse påfaldende, at *det fælles kendetegn for disse fire typer er fraværet af religiøs kommunikation*. For godt $\frac{3}{4}$ af ungdommen gælder det altså – i 1996 – at de kun sjældent finder anledninger til at tale med ligesindede om deres religion.

I det følgende vil jeg knytte nogle bemærkninger til de enkelte religionsstile:

For *ignoranten* er religionen uden betydning for både tænkning, samtaler og handlinger i hverdagen. For *praktikeren* har religionen kun betydning på handlingsplanet. Til den gruppe hører dels den vanekristne, der deltager i gudstjenestelivet uden at tænke nærmere over dets indhold, og dels den religiøst opdragte, som ikke længere interesserer sig for religion, men som alligevel mener at være præget af den.

13) Det vil være muligt at få en endnu mere nuanceret typedannelse ved at foretage en underopdeling af hver af de tre dimensioner. Eksempelvis kan man inden for handledimensionen skelne mellem deltagelse i gudstjenester, deltagelse i kirkelige sociale sammenhænge og hverdagshandlinger, hvor religionen har en betydning. Prisen for sådanne nuanceringer er, at man hurtigt (selv med kodningen enten plus eller minus) får uoverskueligt mange kombinationsmuligheder.

Grubleren forholder sig alene til religion på tankeplanet:

"Hans tanker om kosmologi og eksistens fører ikke til kommunikation med andre. Derfor bliver hans tanker ikke korrigeret og inspireret af andre mennesker."¹⁴⁾

Personen undlader altså at markere sine religiøse overvejelser. Det kan skyldes blufærdighed eller en frygt for at blive opfattet som outsider i sit miljø. *Teoretikeren* minder meget om grubleren. Der er dog den væsentlige forskel, at teoretikeren opsøger andre for at gennemdrøfte sine religiøse tanker. Dermed er han bedre end grubleren i stand til at nå til et sammenhængende standpunkt vedrørende religion.

Eneboeren tænker over sit forhold til religion og lader det få betydning i hverdagen, eksempelvis i form af etiske pejlemærker, men personen er religiøst isoleret:

"Han konstruerer sin livsanskuelse alene, men intensivt: Han fordyber sig i bøger, han mediterer og tænker over meningen med sin eksistens og verdens beskaffenhed. Men han undgår aktivt og bevidst samtale med ligesindede om troværdigheden af sine forestillinger og om de praktiske konsekvenser, der kan udledes deraf. Dette kan skyldes, at han i sit hverdagsliv ikke har muligheder for at tale om religiøse temaer hhv. om sine eksistentielle spørgsmål og behov. Det kan der være mange grunde til: At sådanne temaer er tabubelagte i hans livsverden, at han ikke kan finde nogle passende samtalepartnere (man åbner sig jo ikke for enhver!). Eneboeren bliver ikke forstået, bliver undervurderet eller bliver ikke taget alvorligt – eller han føler det i det mindste sådan."¹⁵⁾

Eneboeren kan følgelig ses som eksempel på en ofte overset fare ved individuel religiøs søgen, nemlig at *man udvikler en så personlig og egenartet trosopfattelse, at det stort set kan blive umuligt at finde andre mennesker til at dele sin tro med. Problematikken er interessant i lyset af den megen tale om individualisering på det religiøse område, for netop på dette område, der har en yderst tvivlsom forbindelse til vores fælles objektive verden, er en virkelig individuel tro vel nærmest umulig at fastholde*. Byrden ved at bære sin egen individuelle tro er formodentlig en af grundene til, at flere fra New Age miljøet i disse år vender tilbage til den kristne tradition.¹⁶⁾

I forlængelse heraf kan *den livlige religiøse stil* beskrives som den, der på den ene side har eneboerens kvaliteter ved intens fordybelse, og som på den anden side har undgået eller overvundet dennes kommunikative isolation. Den fuldt integrerede religiøse livsstil inde-

14) Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 278 (oversættelserne i denne artikel fra tysk er foretaget af SMR).

15) Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 278.

16) Se hertil mine eksempler under kategorien 'hjemlig søgen', i Rasmussen: *Religiøse grundfarver*, s. 121.

holder netop en frugtbar vekselvirkning mellem individuel fordybelse og dialog inden for rammerne af et religiøst fællesskab.

Aktivisten kan beskrives som kontrast til grubleren. Hvad sidstnævnte mangler, har aktivisten til fulde – virkefrang på det religiøse område, omsætning af religiøse holdninger til handling i hverdagen, herunder samtaler med andre. Disse er dog ikke dybtgående, da samtalerne ikke er funderet i personlig refleksion og afklaring.

Den sidste type kan kaldes en *talekunstner* eller mere negativt ladet – et *snakkehoved*. Hermed menes en person, som let og medrivende kan tale om sin tro, uden at det sagte er gennemtænkt og funderet i personens hverdagsliv:

"Religionen bruges til smalltalk, hvor det ikke virkelig drejer sig om at finde svar på eksistentielle spørgsmål, at finde fælles livsanskuelse eller bekræftelse fra ligesindede."¹⁷⁾

Det skal understreges, at de otte religionsstile skal opfattes som idealtyper i Max Webers forstand. Der er altså tale om rendyrkede typer, som i virkelighedens verden ofte vil optræde i blandingsformer.¹⁸⁾ Fordelen ved den idealtypiske forenkling er, at den fører til relativt få typer (jf. kodningen af enten plus eller minus i tabel 2) og dermed et vist overblik.

Set i vores sammenhæng leder Wippermanns analyse frem til tre pointer:

For det *første* repræsenterer den en systematisk tilgang til beskrivelsen af de mange forskellige måder, man kan være religiøs på i det moderne samfund ved at kombinere tænkning, samtale og hverdagshandlinger. Dermed når den frem til otte typer, og da disse befinder sig på individniveau, kan de være et godt *supplement* til f.eks. sogneanalyserne og menighedstyperne.

For det *andet* giver Wippermanns typer anledning til nærmere at overveje, hvorledes folkekirken kan forholde sig til den udbredte tendens til religionsblanding i vor tid – også blandt folkekirkens egne medlemmer.¹⁹⁾ Denne tendens hænger sammen med, at det enkelte individ i det moderne samfund er tvunget til selvstændigt at afklare sit forhold til religion i en verden fuld af religiøse tilbud, og at det i den situation er nærliggende at "shoppe rundt på

17) Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 280.

18) For at vise, hvad blandingsformerne kan gå ud på, behøver man blot at indføre en skellen mellem, *hvor ofte* man tænker over sin religiøsitet eller taler med andre om den. Hvis 'eneboeren' f.eks. taler dybt om sin religiøsitet én gang om året på en bestemt sommerlejr, kan man opfatte ham som en blanding af eneboer og teoretiker.

19) Eksempelvis mener 31% af præsterne, at folkekirkemedlemmernes blandingsreligiøsitet er den største udfordring for folkekirken, jf. Steen Marquard Rasmussen, 2007: "Religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring", i: Berit Schelde Christensen m.f. (red.): *Karma, koran og kirke*, Forlaget Univers, s. 176. Et andet tegn i den retning er Landsforeningens vælgerundersøgelse, som viser, at 10% af dem under 46 år, som stemte til menighedsrådsvalget i 2004, forholder sig søgende til kristendommen, jf. den næste artikel i bogen her, tabel 16 på side 84.

markedet". I den forbindelse hævder Wippermann, at *teoretikeren* og *den livlige* rummer det bedste værn mod religionsblanding,²⁰⁾ fordi disse to typer – som de eneste (jf. tabel 2) – har plus på både tanke og tale.

Vil man fra kirkeligt hold modvirke religionsblanding, er det nærliggende at foreslå en styrkelse af det systematiske teologiske arbejde blandt præsterne og at skabe fora, hvor folkekirkens medlemmer kan drøfte sammenhængen i det kristne livssyn med præsterne.²¹⁾

For det *tredje* viser Wippermann, at i *Europa* lykkes det langt oftere for de *kristne* at nå den livlige types høje integration af religiøsitetens tre dimensioner (tænkning, samtale og handling).²²⁾ Det skyldes, at de kristne i Europa ganske enkelt har en "tempofordel": Sagen er, at man er tilbøjelig til at undervurdere, hvor mange generationer det kræver for en religion at udvikle en gedigen integration af de tre dimensioner:

"Kristne har her (i Europa, SMR) allerede et stort forspring, for på grund af den kristne kirkes kulturelle dominans gennem århundreder har de kristne et rigt forråd af ... teknikker og ritualer til rådighed. Argumenterne for, at disse har mening og kan bruges, er allerede formuleret, og de enkelte teknikker og religiøse øvelser er afprøvet. Hermed er ganske vist ikke sagt, at alle argumenter, fortolkninger, teknikker og øvelser er tidssvarende, dvs. anvendelige i forhold til nutidens problemer og behov. ... Den enkelte kristne kan imidlertid udvælge elementer fra denne tradition som model og eksempel, modificere dem eller placere dem i en ny meningssammenhæng. ... Denne kulturelle fordel kan måske forklare, hvorfor det ser ud til, at kristne (i Europa, SMR) har en mere levende religionsstil end andre."²³⁾

Wippermann argumenterer altså for, at personer, der tilslutter sig en religion, der har eksisteret længe i et bestemt område og derfor er blevet godt integreret med den øvrige kultur, har et bedre udgangspunkt for at nå til den livlige types sammenhængende religiøsitet.²⁴⁾

Vi har nu set på tre måder at beskrive befolkningens brogede karakter på. Forskellighederne kan naturligvis beskrives på flere andre måder, for som Wippermann skriver: "En klar afbildning af virkeligheden er ikke mulig, da virkeligheden selv er uklar."²⁵⁾

20) Se Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 281.

21) Dette bliver belyst fra flere vinkler i *Kirken i Dag* 2007, nr. 4, der har kirkelig voksenundervisning som tema.

22) Se Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 286.

23) Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 285.

24) Hermed understøtter Wippermann buddhisten Dalai Lamas berømte ord om, at det er bedst for europæerne af blive ved kristendommen, mens det er bedst for tibetanerne af forblive buddhister.

25) Wippermann: *Religion, Identität und Lebensführung*, s. 248.

De tre her præsenterede beskrivelser kan forhåbentlig være et brugbart udgangspunkt for menighedsrådets drøftelser af målgrupper og målsætninger i og med, at de supplerer hinanden: Sogneanalysen beskriver demografiske forskelle, menighedstyperne beskriver forskellige mulige målgrupper for kirkelige aktiviteter, og Wippermanns typologi omhandler forskellige tilgange til religion på individniveau.

Det er dog værd at hæfte sig ved, at der i praksis er tale om flygtige positioner: Den demografiske situation ændrer sig med tiden, når f.eks. et område med småbørnsfamilier bliver til et område med teenagebørn; den enkelte person kan udmærket tilhøre flere menighedstyper på samme tid (f.eks. kan folk fra den nære menighed samtidig tilhøre omsorgsmenigheden), og den enkelte person kan i løbet af sin livshistorie skifte fra den ene til den anden af Wippermanns typer.

Det er altså et vilkår for folkekirken, at befolkningen har et forskelligartet forhold til kirken, mens det samtidig gælder, at den enkelte person ikke nødvendigvis kun er i én kategori, eller at personen hurtigt kan bevæge sig fra den ene til den anden. Dette faktum viser sig at have stor betydning for en nutidig forståelse af folkekirkens grundværdi om rummelighed:

5. En ny form for rummelighed

5.1. Rummelighed via "permanent" adskillelse

Man har talt om den rummelige folkekirke siden de religiøse vækkelser i 1800-tallet. Udfordringen var dengang at sikre, at f.eks. både Indre Mission og grundtvigianerne kunne føle sig hjemme i en fælles folkekirke. Det førte til frihedslovene om sognebåndsløsning i 1855 og retten til at danne valgmenigheder baseret på mindst 20 husstande i 1868. I begge tilfælde var tankegangen, at "de anderledes troende kristne" kunne forlade det lokale sogn enten som enkeltpersoner eller som gruppe. Rummeligheden befandt sig altså på institutionsniveau – folkekirken skulle kunne rumme forskelligartede menigheder, og da disse hver for sig var relativt homogene, *behøvede individerne ikke selv at være rummelige*.

Spørgsmålet er imidlertid, hvordan denne tankegang harmonerer med den moderne, mere flygtige mangfoldighed? Så vidt jeg kan se, findes der i dag to supplerende muligheder, hvoraf den første viderefører den gammelkendte 'rummelighed via adskillelse'.

5.2. Rummelighed via kirkeshopping

Landsforeningens formand, Inge Lise Pedersen har ved forskellige lejligheder udtalt, at der i København er tendenser til en valgmenighedsstruktur inden for folkekirken. Det klareste eksempel er sammenlægningen af tre sogne til Blågårdens sogn i 1999.

"Sammenlægningen var et resultat af Københavns biskop Erik Norman Svendsens tænketank. Folkene i tænketanken barslede med et forslag om at slå kirker sammen til storsogne. Storsognene ville være mere rentable, og kreative kræfter kunne frigives til at lave såkaldte funktionskirker med. Funk-

tionskirker er folkekirker med en speciel funktion, for eksempel at være kirke for socialt udsatte eller børn og unge.

Blågården sogns tre kirker har hver sin funktion. Blågårds Kirke er socialkirke, Brorsons Kirke er børne- og ungdomskirke og Hellig Kors Kirke er kulturrelkirke.²⁶⁾

Denne konstruktion er særligt velegnet i København, hvor sognebevidstheden er svag, og hvor det derfor giver mere mening at tale om 'kirkebevidsthed' i form af en særlig tilknytning til en bestemt kirke. Da kirkerne samtidig ligger tæt, er det nærliggende at omdanne nogle af disse til funktionskirker med hver sin særlige profil. Denne tankegang passer også fint til en moderne mediebevidsthed, hvor det gælder om at gøre sig så tydelig, at man bliver bemærket.

I Kristeligt Dagblad den 25. oktober 2006 blev denne strategi varmt anbefalet af en række kirkelige debattører, bl.a. Søren Østergaard,²⁷⁾ som udtrykte det på den måde

"... at de lokale kirker er nødt til at "brande" sig. Mens én gruppe søger familievenlige former, efterspørger en anden gruppe de mere karismatiske udtryksformer og en tredje gruppe stilhed og traditionel liturgi."

Sognepræst Morten Miland Samuelsen følger trop i Kristeligt Dagblad den 7. juli 2007 med forslag til konkrete profil-muligheder:

"Der er masser af ledige profiler. En café-kirke til de nye borgere på Vesterbro, hvor man samtaler ved almindelige borde, og hvor præsten så rejser sig og taler en gang imellem. Eller diakonale kirker ikke bare for udstødte, men for psykisk syge i en kirke, alkoholikere i en anden og så videre."

Det er i den forbindelse væsentligt at gøre sig klart, at den traditionelle højmesse ikke behøver at gå tabt inden for dette koncept. Det er nemlig også muligt at gøre sig kendt på at være det sted, hvor denne klassiske liturgi holdes i hævd.

Denne strategi minder noget om 1800-tallets håndtering af rummeligheden, da man i begge tilfælde giver rum for forskellighederne ved at adskille grupperne fra hinanden. Der er imidlertid også den forskel, at storbyens funktionskirker giver mulighed for en *kirkeshopping*, hvor indbyggerne fra gang til gang vælger de aktivitetstilbud, som netop passer til personernes behov på det pågældende tidspunkt.

26) www.blaagaardensogn.dk/Stifter/Koebenhavn/Websteder/Blaagaardenssogn/Sammenl%C3%A6gning.aspx (hentet den 1. juli 2007).

27) Ph.D. og leder af Center for Ungdomsstudier og Religionspædagogik i København.

Vi kan derfor sige, at kirkeshopping især passer til storbyens geografi, hvor den viderefører den klassiske tanke om rummelighed via adskillelse, men gør det på en fleksibel måde, som passer til det moderne menneskes bevægelige forhold til religion. Rummeligheden fastholdes på organisationsniveau, hvorved det sikres, at individerne fortsat ikke selv behøver at være rummelige. Sidstnævnte forudsætter dog, at hvert menighedsråd kun bestyrer én funktionskirke.²⁸⁾ Gevinsten ved denne moderne udgave af "rummelighed via adskillelse" er, at hverken menighedsråd eller menighed behøver at forholde sig til "de anderledes troende kristne", men det har netop også sin pris: Det er ikke menigheden som en mangfoldig størrelse, der er i fokus, men derimod et særligt tilbud til en bestemt målgruppe. Faren er her en opsplitning af menigheden i forskellige cirkler, som aldrig møder hinanden.

Strategien har bestemt sine muligheder i landets få storbyer. Dens begrænsninger ligger i, at den forudsætter forholdsvis tætliggende kirker, og at den kun vanskeligt kan tilgodese det moderne menneskes behov for også nogle gange at forlade sin egen niche og møde mangfoldigheden i det tværgående fællesskab.²⁹⁾ Dette leder frem til den anden mulige strategi:

5.3. Rummelighed via gensidig anerkendelse

Sognepræst Ejvind Nielsen, Ravnsbjergkirken i Århus, foretog i 2002 sin egen private undersøgelse blandt de 14-24 årige i sognet for at få svar på, hvorfor de ikke kommer i kirken efter de er blevet konfirmeret. I den sammenhæng præsenterede han dem for en idé om at oprette en værksteds- og ungdomskirke helt uden om den traditionelle kirke.

"Sognepræstens undersøgelse omfatter i alt ca. 100 unge, inklusive 30 længere interview.

- Resultatet var både opløftende og deprimerende. Det overraskede mig positivt, i hvor høj grad de unge var engageret og optaget af eksistentielle spørgsmål. De tænker virkelig meget over livet og deres egen livssituation. Det mere nedslående var så, at de i den forbindelse ikke mente, de kunne bruge kirken til noget som helst. Det er ikke helt forkert at sige, at vi hvert år konfirmerer 45.000 unge ud af kirken.

Ejvind Nielsen fastslår, at de folkekirkelige menigheder med årene er blevet bedre i forhold til de ældre og på børnefronten. ... - Derimod må man konstatere, at folkekirkens menighedsliv i masser af sogne ikke er gearret til at tage imod de unge. Det, der ville kunne fange de unges interesse - musik,

28) På dette punkt svarer Blågårdens Sogn ikke til strategien i dens rene form i og med, at der er tale om ét sogn med ét menighedsråd til at lede alle tre kirker.

29) Jf. note 12) på side 24. Nogle, som f.eks. Morten Miland Samuelsen, finder denne indvending irrelevant: "Til indvendingen om, at man jo så aldrig ser andre end dem, der på alle måder ligner en selv, siger Morten Miland Samuelsen, at sådan er det jo også med alle andre netværk." (*Kristeligt Dagblad* den 7. juli 2007).

musical, drama og lignende - vil på mange områder give så mange problemer i den etablerede kirke, at det på forhånd synes håbløst at forsøge.

Det kræver lokaler og plads og, ikke mindst, stor åbenhed, samarbejde og forståelse blandt alle medarbejdere ved en kirke, hvis det skal lykkes. Alt for mange steder ender man derfor med nogle halvhjertede tilbud, som hverken er fugl eller fisk og i hvert fald ikke opleves af de unge som reelle tilbud, fastslår Ejvind Nielsen.

- En ungdomsgudstjeneste, der ligner en almindelig gudstjeneste, minus 10, 20 eller 30 procent, er for de fleste unge hverken det ene eller det andet. ...

Derfor forslaget om værksteds- og ungdomskirken, som kunne etableres i en gammel værkstedsbygning, eller hvad man nu kunne få stillet til rådighed, og som de unge selv kunne indrette med drama- og kirkerum, forskellige øverum, samlingsrum med videre.

- Her skal så *ansættes nogle veluddannede mennesker*, der først og fremmest kan lide at være sammen med unge mennesker, og som kan lytte, samtale, inspirere, organisere og vejlede. ...

- Indimellem kunne vi så *invitere* de unge med til gudstjenester i den traditionelle kirke, og vi kan *invitere* alle dem, der helst kommer til de traditionelle gudstjenester, til at opleve arrangementer og gudstjenester i værksteds- og ungdomskirken, så alle oplever en større samhørighed og et større fællesskab."³⁰⁾

Ejvind Nielsens forslag er på linie med tanken om funktionskirker i den forstand, at det tager udgangspunkt i, at kirken må udforme tilbud, der henvender sig til bestemte målgrupper – ellers bliver de ikke præcise nok til at være relevante. Den afgørende forskel er imidlertid hans sans for den centrifugalkraft, som målgruppetænkningen kan slippe løs, og hans forsøg på aktivt at imødegå dette med *ønsket om, at de forskellige menighedstyper inviteres på besøg hos hinanden*.

Hermed bliver der i virkeligheden tale om en anden "rummelighedspolitik" end den, kirkeshoppingen repræsenterer. Nielsens ambition er, at det enkelte lokalområde og det enkelte menighedsråd skal kunne tilbyde en række specialaktiviteter for forskellige nichemenigheder.

30) Kristeligt Dagblad den 17. oktober 2002: *Sognepræst foreslår forsøgspulje*, mine kursiveringer.

Hermed rejses to problematikker. For det første er der en *ressourcemæssig*, der handler om, hvor stort lokalområdet skal være for at kunne bære et sådant forslag. Nielsens pointe er jo netop, at et skræddersyet tilbud ikke kan laves med venstre hånd og med brug af de forhåndenværende søms princip. Det er i det konkrete tilfælde nødvendigt at skaffe et særligt lokale og at ansætte "nogle veluddannede mennesker, der først og fremmest kan lide at være sammen med unge mennesker, og som kan lytte, samtale, inspirere, organisere og vejlede" (note 30)).

Dette leder i retning af, at strategien med fordel kan anvendes i mellemstore byer eller i naturligt afgrænsede bydele i storbyerne som f.eks. Valby i København eller Hvidovre, der er en selvstændig kommune i Storkøbenhavn. Strategien vil derfor ofte kræve et samarbejde mellem flere menighedsråd eventuelt med provstiet som ramme.

Den anden problematik er af *ledelsesmæssig* art: Ejvind Nielsens forslag forudsætter, at menighedsrådet selv kan rumme den mangfoldighed, som de forskellige nichemenigheder er et udtryk for; at den ene gruppe anerkender den anden gruppes eksistensberettigelse og positive bidrag til helheden. Ellers giver det ikke mening at invitere hinanden på besøg.

Vi kan derfor passende vende tilbage til oversigten over folkekirkens lokale organisation fra figur 1 og konstatere, at figuren "blot" skitserer den organisatoriske bane. Det næste vigtige spørgsmål er, hvad det kræver af præster og valgte medlemmer at være *spillere* på denne bane.

Den her omtalte strategi om "rummelighed via gensidig anerkendelse" tager udgangspunkt i, at mangfoldigheden er til stede midt iblandt os på en bevægelig måde, og at menighed og menighedsråd skal rumme den i fuld skala. Derfor skal man leve med forskellene tæt på, og derfor er det vigtigt, at ikke mindst kirkens ledere er *mentalt* rummelige. Man skal simpelthen være i stand til nøgternt at drøfte kirkens opgaver med folk, der mener noget ganske andet end én selv. Man skal – inden for rammerne af menighedsrådets målsætning – være indstillet på, at der foregår ting, som man ikke selv brænder for.

I den forbindelse er det vigtigt at tænke *funktionelt* om de forskellige menighedstyper forstået på den måde, at man gør sig klart, at de forskellige grupper kan give hver sit positive bidrag til helheden:

- Den klassiske kernemenighed sikrer kontinuiteten ved at vedligeholde den traditionelle højmesseliturgi m.v.
- Den søgende menighed og ungdommen sikrer med sin idérigdom fornyelsen af kirken.
- Omsorgsmenigheden udgør det sociale kit, der skal til for at tage imod nye medlemmer og sikre sammenhængskraften.
- Den fjerne menighed betaler på den ene side hovedparten af kirkeskatten og sikrer dermed finansieringen. Dens udbytte er på den anden side, at andre mennesker holder menighedslivet i gang, så det er intakt, når den lejlighedsvis har brug for kirken.

Denne funktionelle tænkning er afgørende for at kunne håndtere de spændinger, der let kan opstå mellem de forskellige menighedstyper, og som den kirkelige debat indeholder en lang række eksempler på:

Hans Hauge foretrækker klassisk orgelmusik til gudstjenesten, men han går det skridt videre også at hævde, at kirken bør være et rockfrit område: "Der er kun en slags musik, der er værre end rock, og det er kristen rock", skriver han og fortsætter:

"Rytmask musik passer til sentimentale religiøse former som pinsemission, adventister, baptister, metodister, og hvad de nu hedder alle sammen. De er teologisk pop og til den teologi passer pop. ...

Folkekirken er til adventistkirken som klassisk musik er til popmusik. Popmusik taler til underlivet, klassisk til hjerte og hjerne. De appellerer til forskellige steder i kroppen. Rock er fint på et diskotek; hvem ville drømme om, at de der skulle spille Laub? På samme måde hører diskotekmusik ikke til i kirken, men det gør Laub og mange andre gode komponister. ...

Nogle mener, at orgelmusik ikke appellerer til unge mennesker. Det er da muligt, og det problem løses let, fordi de unge bliver ældre."³¹⁾

Et andet eksempel er Johannes Lundsgaard, der udtrykker sin afsky mod kirkecaffe på denne måde:

"Kirkecaffe. Alene ordet er en vederstyggelighed. Gudstjenesten kan ikke mere stå alene. Den skal understøttes af hygge-komsammen med kaffeslabberas. For mig er begrebet hygge og gudstjeneste så fjernt fra hinanden, som noget kan være. ... På det seneste er det kommet så vidt, at alle landets menighedsråd vil få tilbud om at købe en ny kaffe, som på forhånd er velsignet med navnet kirkecaffe. Den sælges til en overpris, der vil komme fattige kaffebønder i Nicaragua til gode. Udmærket at hjælpe disse mennesker, men hvis man virkelig brænder for sagen, kan der vel findes andre måder.

Jesper Langballe (DF) har inderlig ret, når han i Kristeligt Dagblad kalder ideen med den særlige kirkecaffe dybt latterlig, men det skulle såmænd ikke undre, om de fleste menighedsråd er med på ideen og med glæde siger ja tak. ... Kristeligt Dagblad meddeler den 6. oktober, at noget, der kalder sig Kirkecaffens Støtteforening, har holdt stiftende generalforsamling. Valgt til bestyrelsen blev blandt andre en sognepræst og en tidligere kirkeminister.

31) Kronik i *Kristeligt Dagblad* den 16. september 2006.

Man må sige, det skorter ikke på nytænkning inden for den danske folkekirke i de her år."³²⁾

Folkekirken kerneydelse, højmissen, står også for skud. Sognepræst Egon Lausen udtrykker det på denne måde:

"Højmissen fungerede før i tiden, da vi havde en enhedskultur, og befolkningen var fortrolig med kirken. Men det er *forfejet* at tro, den kan fungere i vores moderne tid, som består af subkulturer og masser af individualister, siger Egon Lausen.

Kirken skal i langt højere grad end i dag satse på målrettede specialgudstjenester, afstemt efter medlemmernes ønsker, mener Egon Lausen. En meditationsgudstjeneste er en måde at møde det moderne menneske på. Her er der stilhed og tid til eftertanke og intet forpligtende fællesskab.

Sognepræsten finder det indlysende, at *kirken ikke længere* skal fokusere på det kristne fællesskab. Mennesker organiserer sig i netværk, og derfor er det efter hans vurdering de færreste, der har brug for kirken som social ramme. Kan kirken formidle fællesskab mellem Jesus og den enkelte, er det rigeligt, fastslår sognepræsten.

Andre målrettede initiativer, der ifølge Egon Lausen bør præge kirkekalenderen, er børne-, gospel-, sølvbryllups- og ældregudstjenester. *Ikke kun som et supplement til højmissen, som det allerede sker mange steder, men som en reel erstatning af denne.*"³³⁾

Det fælles for de nævnte standpunkter er ikke alene, at debattørerne selv går ind for en bestemt opfattelse af, hvordan gudstjenesten bør være. Det ville blot understrege de forskellige tilgange til kristendom og kirke. Det afgørende i denne sammenhæng er, at debattørerne i samme åndedrag "dømmer de andre ude". Dermed udtrykker de vanskeligheden ved at realisere rummeligheden via gensidig anerkendelse.

Udtalelsen fra Egon Lausen er endvidere interessant derved, at han på den ene side tilslutter sig den moderne tanke om specialgudstjenester for bestemte målgrupper, men samtidig underkender, at den klassiske kernemenighed, som vel fortsat er den med størst kirkegang, også kan være en sådan målgruppe. En mulig forklaring kan være, at han gennem 27 år har været præst i to små landsogne, og derfor ikke fra egen hverdag kender til den massive tilslutning til højmissen, der kendes andre steder.³⁴⁾

32) *Kristeligt Dagblad* den 18. oktober 2006.

33) *Kristeligt Dagblad* den 25. juni 2007, s. 4, mine kursiveringer.

34) Dette skriver jeg på baggrund af egne erfaringer gennem mange år i først Sct. Pauls Sogn og senere i Risskov Sogn.

6. Mangfoldighedsledelse eller Rip, Rap og Rup ledelse

De netop nævnte eksempler er blot ment som en antydning af den store udfordring, som strategien om "rummelighed via gensidig anerkendelse" står overfor, nemlig at finde en passende måde at håndtere konflikter mellem de forskellige menighedstyper – som også kan være til stede internt i menighedsrådet – på.

Hvis vi ser bort fra de tilfælde, hvor nogle af standpunkterne må afvises af den principielle grund, at de strider mod menighedsrådets forståelse af, hvad det vil sige at være en evangelisk-luthersk kirke, så kan vi sige, at "rummelighed via gensidig anerkendelse" bygger på den kreative classes kerneværdi:

"Mangfoldighed (eng. Diversity) er ... noget de værdsætter i alle dens manifestationer. Der tales så ofte om dette begreb ..., at jeg betragter mangfoldighed som en fundamental værdi for den kreative klasse. ... Det, de søger, er et miljø, der er åbent over for forskelle."³⁵⁾

Til den værdi svarer en bestemt ledelsesform, der passende er blevet kaldt mangfoldighedsledelse. Udgangspunktet er den opdagelse,

"at store ledere forliger værdier, som tilsyneladende er modsætningsfyldte. ... Det er det, der gør dem effektive og fremragende. ... Vejen til kreativitet og innovation vil ofte være brolagt med spændinger. De kreative løsninger udspringer ofte af de *konstruktive spændinger* mellem forskellige synspunkter og forskellige perspektiver. ... Derfor er der i mangfoldighedsledelse et paradoks mellem på den ene side at arbejde for at skabe plads til hinanden og på den anden undertiden at bidrage til at øge spændingsniveauet i virksomheden. Den dynamiske stabilitet handler om ... at skabe konstruktive spændinger i grupper."³⁶⁾

Mangfoldighedsledelse er en videreførelse af den såkaldte værdibaserede ledelse³⁷⁾, hvor de tre centrale værdier er:

1. Mange forskellige *iagttagelser* er et gode, fordi det giver et realistisk syn på verden
2. Mange forskellige *tolkninger* er et gode, fordi det fremmer kreativitet og idérigdom
3. Mange forskellige *aktiviteter* er et gode, når de er så målrettede, at de er relevante for "markedets forskellige kundegrupper", som vi her kalder menighedstyper.

35) Richard Florida, 2005: *Den kreative klasse*, forlaget Klim, s. 103.

36) Søren Brandt og Steen Hildebrandt, 2003: *Mangfoldighedsledelse*, Børsens Forlag, s. 101 og 127-128, min kursivering. Walter Lippmann har spidsformuleret opfattelsen sådan: "Hvor alle tænker det samme, tænker ingen ret meget."

37) Jeg har forsøgt at relatere den til en folkekirkelig sammenhæng i artiklen "Værdistyring i den evangelisk-lutherske folkekirke", i: *Præsteforeningens Blad* 2004, nr. 32 og 33.

Hvis ledelsen – som her kan være menighedsrådet og provstiudvalget – udfolder disse goder, er der tale om en ledelse, der har antennerne ude i forhold til lokalområdet, kan mobilisere medarbejdernes forskellige ressourcer og kan tilbyde relevante aktiviteter for de centrale målgrupper, således at der er sammenhæng mellem omverdenens udfordringer og de kirkelige initiativer. Da dette ikke altid er situationen i folkekirken, er det relevant at spørge: Hvad er egentlig alternativet til mangfoldighedsledelse?

Det er *Rip, Rap og Rup ledelse*, hvis formål er at sikre, at alle i ledelsen tænker ens. Vi kender alle historierne om, at midaldrende mænd ansætter midaldrende mænd, eller som det også sker i ligestillingens navn: At kvinder ansætter kvinder.

Opgaven her er naturligvis ikke at moralisere. Langt vigtigere er det at forstå baggrunden for denne adfærd. Sagen er nemlig, at der er mange gode grunde til at praktisere Rip, Rap og Rup ledelse i stedet for mangfoldighedsledelse:

"I den homogene organisation er der et udgangspunkt for, at mennesker kan forstå hinanden, ... som netop ikke findes i den mangfoldige virksomhed. ...

Hvis to personer fra samme profession møder hinanden, opstår der ofte let samtale og rapport. Man har et fælles grundlag og en række oplevelser, som man kan udveksle fra samme perspektiv. ... I en organisation funderet på mangfoldighed har en sådan såkaldt naturlig rapport naturligvis svære vilkår, fordi der er forskellige erfaringer og oplevelser til stede i det mangfoldige miljø. Der er mange sproglige, kulturelle og andre forskelle, som forøger sandsynligheden for, at mennesker misforstår hinanden."³⁸⁾

Vi kan derfor sige, at det er en risikofyldt affære at begive sig ud i mangfoldighedsledelse: På den ene side gælder det, at gode ideer opstår i et felt af forskelle; at kreativitet har at gøre med at se noget velkendt fra et nyt perspektiv, der opstår, når man bliver konfronteret med en anderledes tankegang. På den anden side kræver det megen kommunikation og velvillighed at få denne dynamik i gang. Det er derfor også muligt, at mangfoldigheden fører til konflikt og kaos.

Det sikre er derfor at vælge Rip, Rap og Rup ledelsen. Den giver ganske enkelt en tempo-fordel, fordi man umiddelbart forstår hinanden.³⁹⁾

38) Brandt og Hildebrandt: *Mangfoldighedsledelse*, s. 133 og 134.

39) Ud fra note 38) kan vi endda sige, at al uddannelse netop handler om at høste disse fordele: "Hvis to personer fra samme profession møder hinanden", forstår de let hinanden, fordi de gennem uddannelsen har lært det samme faglige sprog og derfor kan tale indforstået med hinanden. Dette indsnævrer samtidig horisonten, hvorfor man opretter tværfaglige teams for at fremme kreativiteten.

Det samlede resultat af disse overvejelser er, at den stigende religiøse mangfoldighed, også inden for folkekirkens egne rækker, peger i retning af mangfoldighedsledelse som ledelsesform. Denne kræver dog en betydelig risikovillighed, fordi den på den ene side giver mulighed for at udnytte forskelligheder på en berigende måde, men på den anden side lader dette sig kun gøre, hvis de involverede parter forstår at spille med ud fra fælles værdier som

- respekt for forskelligheder,
- tolerance for flertydighed i sprog, stil og adfærd,
- fleksibilitet i situationer, som er nye, svære eller udfordrende,
- selvbevidsthed med hensyn til "hvorfra man selv ser tingene", og hvad man selv kan bidrage med,
- indlevelse for at vide, hvad andre tænker og føler i nye og anderledes situationer og
- tålmodighed, da forandringer tager lang tid ikke mindst i forløb, hvor mangfoldige perspektiver gør sig gældende.⁴⁰⁾

Listen over de fælles værdier, der er nødvendige, for at mangfoldighedsledelse kan lykkes, viser, at diskussionen ikke blot handler om, hvorvidt f.eks. menighedsrådsmedlemmerne er ens (Rip, Rap og Rup) eller forskellige (repræsenterer forskellige menighedstyper). Det vigtige er, *hvordan* man er forskellig, eller rettere: At man ikke alene er forskellig, men at der under forskelligheden er et fælles værdigrundlag, som gør, at man kreativt kan udnytte forskellighederne.

7. Strategisk ledelse og Helligånden

Sammenfattende kan vi sige, at KINBAB-skemaet fra figur 1 udtrykker den opfattelse, at den kirkelige ledelse er nødt til at tænke i mål, målgrupper og midler forstået på denne måde:

- a. **Kirke** – udtrykker det uopgivelige og grundlæggende *formål*, at evangeliet skal forkyn- des.
- b. **Naturen** – henviser til, at Guds skaberværk er fundamentet for alt liv, og at kirkens ledelse må forholde sig til betydningen af en grøn profil på to niveauer: Både i forbindelse med målsætningerne og i forbindelse med de faktiske kirkelige virkemidler.
- c. **Institutioner og Befolkning** – indeholder de *målgrupper*, menighedsrådet orienterer sig mod, når det vil formulere sine *målsætninger* om, hvad der skal til for at danne et reelt mødested for folk og kirke.
- d. **Ansatte og Bygninger** – er de ressourcer, menighedsrådet umiddelbart har til rådighed for at realisere sine målsætninger.

40) Se hertil Brandi og Hildebrandt: *Mangfoldighedsledelse*, s. 126-127.

Jeg mener, at denne tankegang er nødvendig for at være ledelse af en kirke i det moderne samfund, men netop derfor er det vigtigt at gøre sig klart, at den kan misbruges til en overdreven tro på mulighederne for at styre kirkelivet rationelt. Det er nemlig nærliggende at se modellen som et udtryk for *almindelig strategisk ledelse*. Hermed menes en målrationel handlen, hvor man søger at gå den korteste, mest effektive og dermed billigste vej til de opstillede mål.⁴¹⁾ Denne tænkning er massivt til stede i den kirkelige debat i disse år under parolen "mere kirke for pengene" – en vending, der også står centralt i betænkning nr. 1491 fra Kirkeministeriets udvalg vedrørende den lokale økonomi.

Parolen udtrykker en rationel tankegang, som er helt afgørende for enhver ansvarlig ledelse, for hvem kan have noget imod, at man får mest muligt ud af sine ressourcer – pengene og de menneskelige anstrengelser? Lige så afgørende er det imidlertid at *erkende grænserne* for denne målrationelle bestræbelse.

Disse kan erkendes ved at gøre sig klart, at rationel strategisk ledelse bygger på tre forudsætninger:

For det første har man *på forhånd* sat sig et mål, som det gælder om at nå gennem en aktivitet; de rette midler kan jo først vælges, når man kender målet. For det andet skal det ved processens afslutning kunne *måles*, i hvilken grad man har nået sit mål. Og for det tredje skal det kunne måles, om man anvendte den korteste vej til målet; ellers kan man jo ikke vide, om man kunne have fået "mere kirke for pengene" ved at have anvendt andre midler til at nå det givne mål. Heraf følger tre begrænsninger:

Ad 1: Målet må ikke flytte sig

Rationel strategisk ledelse er i rendyrket form ikke åben for, at målet kan flytte sig under vejs. Den styrer nemlig ved hjælp af målsætning, og det forudsætter, at målet ligger fast som det afgørende referencepunkt, men:

"Jo mere, man binder sig til billedet af det store mål, jo mindre vil man være i stand til at opfatte alt andet som kommer én i møde som noget, der har betydning i sig selv."⁴²⁾

Det *nye* er per definition uventet og uforudsigeligt og kan derfor ikke indgå i en konkret målsætning, der er fastlagt, inden det nye skete. Dette problem kan dog modificeres ved under vejs i forløbet at justere sine målsætninger.

41) Professor Kurt Klaudi Klausen udtrykker det på den måde, at en strategi kan "defineres som det overordnede mønster, der opstår som følge af ... bevidste valg og prioriteringer af delmål og veje til indløsning af ... overordnede langsigtede mål." (Klausen, 2004: *Strategisk ledelse*, Syddansk Universitetsforlag, s. 44).

42) Jørgen I. Jensen, 2006: *Jeg-automaten*, Aros Forlag, s. 65.

Til denne opmærksomhed over for det nye hører også en fleksibel forståelse af målgruppebegrebet: Når man indkredser en bestemt kategori af mennesker i lokalområdet som målgruppe for ens aktiviteter, behøver det ikke at betyde, at aktiviteten kun er henvendt til dem. Det kan være tilfældet, f.eks. i forbindelse med babysalmesang, hvor det forudsættes, at den voksne har sin baby med. At udpege en målgruppe kan imidlertid også blot udtrykke en antagelse om, at den pågældende gruppe med *størst sandsynlighed* vil være interesseret i den pågældende aktivitet, men at andre også er velkomne til at deltage.

Ad 2: Personlige eller langsigtede effekter glider ud af fokus

Den anden begrænsning følger af, at ledelse via målsætning forudsætter en eller anden registrering af, om målene bliver nået. Heraf følger en tendens til at fokusere på de sider ved aktiviteten, der kan registreres. Dette ses også inden for kulturlivet i bred forstand, hvor effekten af kulturelle hændelser

"... måles ... bedst, når den opdeles i afgrænselige enheder, der kan tælles. Dette afspejles i begivenhedstendensen inden for kulturlivet. Seje, langsomme kulturelle dannelsesprocesser er vanskelige at definere og afgrænse – og dermed også at måle, efterevaluere og tælle.

Kulturbegivenheder der koncentrerer sig i tid og rum kan derimod afgrænses og defineres, tælles, rangordnes, markedsføres og evalueres. De har nemlig en klar begyndelse og en tydelig afslutning. De opstår og forsvinder og passer dermed til modens nyhedsværdi og massemediernes nyhedssystem: En kulturnat eller kulturkanon kan have nyhedsværdi, fyres af, og efterbehandles i form af afsluttede evalueringer. Som begivenhed og afgrænset i tid og rum kan denne type kultursatsning måles og budgetteres, og det kan afgøres, om den har haft målbar effekt i form af antal ... tilskuere, mængde medieomtale, antal tilrejsende turister og priser ved internationale festivaler. Alt sammen ting, der kan tælles, også selv om de dækker over noget så u håndgribeligt som en kulturel oplevelse."⁴³⁾

Faren er altså, at synlige events kommer i forgrunden, fordi de indeholder klart målbare facetter. Spørgsmålet er derfor, om det er muligt for menighedsrådet også at gøre langsomme, personlige og skjulte dannelsesprocesser blandt kirkens medlemmer til en del af sine målsætninger? Menighedsrådsløftet lægger op til det i og med, at "menighedens liv og vækst" ikke alene kan betyde en kvantitativ vækst i antallet af deltagere, men også kan betyde noget så umåleligt som en kvalitativ vækst i det enkelte medlems fortrolighed og forbundethed med Kristus.

43) Karen Lisa Salamon, 2007: *Selvsmål – det evaluerede liv*, Gyldendal, s. 113-114.

Ad 3: Effektivisering kan blive ineffektiv

Det siger sig selv, at i de netop nævnte tilfælde, hvor man slet ikke kan måle, om målsætningen bliver nået, kan man heller ikke vurdere, om man har anvendt den korteste – og dermed billigste – vej til målet. Dette er dog *også umuligt* i andre tilfælde, for sagen er, at effektiviteten af visse processer slet ikke kan måles. Hvad kræver det f.eks. at få en god idé?⁴⁴⁾ Hvad der ligner en betydelig omvej, kan vise sig at være lige det, der skulle til, for at få den helt afgørende idé. Faren er altså, at en for stram fokusering på "den lige vej" kan svække det kreative klima. Kreativitet opstår nemlig ofte i uventede situationer, hvor forskellige perspektiver krydser hinanden: "Det handler ... om at være modtagelig for mindre udsving, afvigelser, flere linier, der krydser hinanden ..." ⁴⁵⁾ Eller som Peter L. Berger gør opmærksom på: Det fælles for humor, videnskabelige opdagelser og kunst er evnen til at bringe to eller flere aspekter ved virkeligheden, som har været adskilt, sammen. Det udløser en aha-oplevelse, og "dette er strukturen i enhver kreativ proces." ⁴⁶⁾

Dette har også betydning for efteruddannelse af personale, hvor Jørgen I. Jensen ser med bekymring på, at man altid på forhånd skal sikre, at personen lige netop lærer det, man på forhånd har besluttet, at den pågældende har brug for:

"... hvis en person gerne vil efteruddanne sig skal hun eller han (ifølge den dominerende tidsånd, SMR) levere en udviklingsplan for kompetencekurser – et personligt projekt og en rækkefølge i en udvikling, der er givet på forhånd. Der må ingen steder være afvigelser fra den lige linie frem." ⁴⁷⁾

De nævnte indvendinger kan sammenfattes til, at en alt for rationel strategisk ledelse står i fare for at hæfte sig ved uodynamiske mål, mangle blik for det nye og miste sansen for, hvad kreativitet og seje dannelsesprocesser kræver.

Det er naturligvis en alvorlig sag, ikke mindst i en kirke, hvor man bekender troen på Helligåndens *fornyende* kraft. På den anden side kan netop denne bekendelse hjælpe den kirkelige ledelse til at se grænserne for det rationelle; – grænser, som netop følger af, at det nye per definition går på tværs af det, vi har planlagt.

44) "Jeg kan blive virkelig vred som forsker, når andre forskere ikke forstår, hvad det vil sige at få en god idé. Det er rigtig, rigtig svært, siger Lars-Henrik Schmidt (rektor på Danmarks Pædagogiske Universitet, SMR)." (*Kristeligt Dagblad* den 5. maj 2006, s. 11).

45) Jensen: *Jeg-automaten*, s. 42.

46) Peter L. Berger, 1997: *Redeeming Laughter. The Comic Dimension of Human Experience*, Walter de Gruyter, s. 61.

47) Jensen: *Jeg-automaten*, s. 34.

Kirkelivet har både en kvantitativ og en kvalitativ side. Nogle aktiviteter (som f.eks. en stort anlagt event) bliver først en succes, hvis *mange* deltager, mens andre kun kan blive en succes under forudsætning af, at kun ganske *få* deltager (det gælder f.eks. en samtalegruppe om troens betydning i ens personlige liv).

Den paradoksale situation er derfor, at den kirkelige ledelse på den ene side skal søge at få mest muligt kirkeliv for de forhåndenværende ressourcer, mens den på den anden side skal vide, at den aldrig kan vide, hvor meget kirkeliv, den har fået for pengene.

Den skal både rationalisere og sikre lommer af målefrie zoner, som giver plads til, at det nye kan ske. Sådanne zoner er især påkrævet i forhold til aktiviteter, hvor selve målingen bliver en destruktiv faktor. Den mulighed antyder Karen Lisa Salamon med spørgsmålet: "Hvad er forskellen på at gå en tur i skoven med og uden skridttæller?"⁴⁸⁾

8. Dilemmaer

Hvis denne ledelsesforståelse sammenholdes med erfaringerne fra menighedsrådsvalgene, melder der sig følgende dilemmaer:

Dilemma 1: Mangfoldighedsledelse eller Rip, Rap og Rup ledelse

Hvis man ønsker mangfoldighedsledelse, vil man tilstræbe, at der i menighedsrådet er en rimelig balance mellem de forskellige menighedstyper, som findes i lokalområdet.

Hvis man deltager i et almindeligt demokratisk valg mellem forskellige lister, vil man på den anden side arbejde for, at ens egen liste får så mange pladser som muligt.⁴⁹⁾ Da listen ideelt set repræsenterer ét bestemt standpunkt, tenderer dette i retning af Rip, Rap og Rup ledelse.

Socialdemokraten Ann-Sofie Hermansson udtrykker det på denne måde i forbindelse med det svenske menighedsrådsvalg i 2005:

"Det lyder måske en smule respektløst, men jeg synes, man kan se på sin kirke som på sin læge: Man opsøger denne instans, når man oplever et behov. Derfor vil jeg arbejde for, at de, der skal styre og lede kirken, er mennesker med holdninger, som jeg selv deler."⁵⁰⁾

Med det klassiske aftalevalg kan man i princippet overvinde dette dilemma i og med, at man på opstillingsmødet kan tale sig frem til en passende bred/mangfoldig sammensætning af menighedsrådet. Forudsætningen er naturligvis, at dette møde er velbesøgt med

48) Salamon: *Selvsmål*, s. 150.

49) Da dette er selve ideen med det parlamentariske demokrati baseret på valg mellem lister, ser vi da også, at alle folketingets partier "drømmer" om selv at få de 90 mandater, som gør, at det pågældende parti selv kan fastlægge folketingets politik.

50) *Göteborgs-Posten* den 14. september 2005, citeret fra Magnus Malm, 2007: *Hvisken fra katakomberne*, Forlaget Boedal, s. 180.

repræsentanter fra alle relevante menighedstyper og har deltagelse af de folkekirkemedlemmer, der er bedst egnet til menighedsrådsarbejdet og samlet set kan sikre bredden i dette. Dette er dog langt fra altid tilfældet, hvilket leder frem til næste dilemma:

Dilemma 2: Harmonisk samarbejdskultur giver ringe folkeligt mandat

Det er almindeligt kendt, at vil man have et solidt folkeligt mandat til menighedsrådsarbejdet i form af en høj stemmeprocent, så er det bedste middel at have konflikter i menighedsrådet eller at have byggeplaner, som generer en række borgere i sognet.⁵¹⁾ Det ser altså ud til, at hvis det lykkes menighedsrådet at udvikle en konstruktiv konsensuskultur, der ikke lægger sig ud med dele af lokalbefolkningen, så er prisen en lav stemmeprocent og dermed et svagt folkeligt mandat til arbejdet.

I en kirkepolitisk kommentar i *Kristeligt Dagblad* lægger professor Tim Knudsen op til en helt ny måde at opfatte menighedsrådene på, som kan løse dette dilemma:

"Alt tyder på, at det først er, når noget står på spil, når der er noget at være uenige om og noget at kæmpe for, at menighedsrådsvalg engagerer.

Det havde måske været bedre om menighedsråd havde foreningsbestyrelser som model. Menighedsrådsvalgene er tænkt i analogi med kommunevalg. Det betyder, at de kun foregår hvert fjerde år. Det betyder også, at der arrangeres listevalg, som om der stillede partier op. Det betyder også, at vælgerne i de fire år hører meget lidt om menighedsrådsarbejdet. Jo, der kommer måske nok noget friseret information. Men vel ikke meget om, hvad man kunne være uenige om, og hvor der er alternativer.

Det ville kunne engagere og inddrage menigheden mere, hvis den var organiseret i et foreningsbillede med mindst en årlig generalforsamling, hvor alle kunne møde op og blive indviet i, hvad arbejdet går ud på, og hvilke problemstillinger der knytter sig til det. Der kunne være plads til indsigelser og uenigheder. Man kunne debattere, og man kunne løbende vælge nye medlemmer til menighedsrådet. For eksempel ved at halvdelen af menighedsrådet skulle på valg hvert andet år."⁵²⁾

Bestyrelsesmodellen er i god overensstemmelse med tankerne fra Udvalget om den lokale økonomi i folkekirken. Udvalgets tankegang består på dette punkt af to led: *For det første vil det være et gode, om menighedsrådet én gang om året holder et menighedsrådsmøde for alle folkekirkemedlemmer i sognet, hvor det gør status og orienterer om planerne for den kommende tid.*

51) Dette er ikke blot anekdoter. Som det fremgår af artiklen om Landsforeningens valgundersøgelser, kan denne sammenhæng dokumenteres. Se eksempelvis side 52-53 og note 21) på side 78.

52) *Kristeligt Dagblad* den 18. juni 2007, s. 2.

"Udvalget skal anbefale, at menighedsrådene én gang i løbet af valgperioden formulerer visioner, mål og konkrete prioriteringer og indgår i en proces med fastlæggelse af prioriteringer på provstiniveau. Det vil endvidere være naturligt at følge op på prioriteringerne en gang om året og eventuelt revidere disse.

Menighedsrådet skal allerede, jf. menighedsrådslovens § 34, stk. 4,⁵³⁾ en gang om året give en mundtlig orientering om den planlagte virksomhed. Denne orientering bør tillige udarbejdes skriftligt. Det synliggør menighedsrådets planer og gør orienteringen velegnet til offentliggørelse – f.eks. i kirkeblad, dagspresse eller på sognets hjemmeside. Hvor omfattende denne orientering skal være, og om det skal være en egentlig mål-, prioriterings- og ressourceplan, kan være op til det enkelte menighedsråd."⁵⁴⁾

På side 244f. suppleres dette med et forslag fra udvalget om, at menighedsrådsloven ændres således, at beretningen om rådets virksomhed og planerne for det kommende år, der er omtalt i § 34, stk. 4, skal finde sted på et menighedsmøde.⁵⁵⁾

Baggrunden for udvalgets ønske om at fremme arbejdet med målsætninger i menighedsråd og provstiudvalg er

"... at den fælles bevidsthed om opgaven ikke er så stærk som tidligere, og at det derfor er nødvendigt at formulere den mere eksplicit som grundlag for prioritering af opgaver og ressourcer.

Der er skabt større forståelse for, at arbejdet med målsætninger hverken handler om at "måle folks tro" eller "gøre rammerne til det vigtigste", men at det handler om at skabe den bedst mulige overensstemmelse mellem det, man vil, og det, man gør.

Målsætningsarbejde kan tværtimod ofte indebære *en brobygning mellem forskellige retninger til fællesskab om konkrete opgaver og gøre rummeligheden til en integreret del af det fælles værdigrundlag*. Målsætningsarbejde som en forudsætning for prioritering af ressourcer kan desuden øge gennemsigtigheden i anvendelsen af ressourcer og styrke kommunikationen af de visioner og mål, der er prioriteret."⁵⁶⁾

53) Bestemmelse har følgende ordlyd: "På det menighedsrådsmøde, hvor den endelige behandling af de kirkelige kassers årlige budget finder sted, er menighedsrådet forpligtet til at aflægge en mundtlig beretning om rådets virksomhed i det forløbne år samt til at orientere om den planlagte virksomhed i det kommende år."

54) *Betænkning 1491*, s. 172.

55) Rent teknisk er der tale om et forslag til ændring af menighedsrådslovens § 41, der omhandler menigheds møder.

56) *Betænkning 1491*, s. 169, min kursivering.

For det andet peger denne tanke om brobygning og rummelighed i retning af at se menighedsrådsvalget som en parallel til en generalforsamlings valg af en bestyrelse, der skal få den daglige virksomhed til at fungere:

"... menighedsrådsdemokratiet virker under andre vilkår og har andre formål end det kommunale demokrati. Det handler i mindre grad om "at dele sig efter anskuelser" og mere om – som det nu hedder i menighedsrådslovens § 1 – "at virke for gode vilkår for evangeliets forkyndelse". Menighedsrådsarbejde er i det daglige – sådan som det også gælder for bestyrelsesarbejde i foreninger og virksomheder – helt overvejende konsensusorienteret. ...

Man kan derfor overveje, i hvor høj grad den kommunale model overhovedet er velegnet som model for det lokale folkekirkelige demokrati, eller om folkekirken kunne have fordel af tillige at lade sig inspirere fra andre modeller, for eksempel foreninger, andelsvirksomheder og aktieselskaber."⁵⁷⁾

Udvalget om den lokale økonomi lægger derfor op til debat om, hvorvidt valgloven bør ændres, således at det lovpligtige offentlige orienteringsmøde slås sammen med opstillingsmødet, der i dag bestemmer menighedsrådets sammensætning i de ca. 90% af sognene, hvor der bliver aftalevalg. Dette møde kan så opfattes som sognets generalforsamling:

"Spørgsmålet er, om det kunne indebære en styrkelse af menighedsrådsdemokratiet, at opstillingsmødet blev et formelt led i valgprocessen. I stedet for at have et ideal om afstemningsvalg i flest mulige sogne kunne det være en bedre – og også mere realistisk mulighed – at gøre processen om opstilling af kandidater mere åben og demokratisk. Det er i forvejen sådan i mange sogne, at der på opstillingsmødet tages hensyn til at sikre repræsentation i menighedsrådet af forskellige dele af menigheden.

Forslaget går med andre ord ud på at slå orienteringsmøde og opstillingsmøde sammen i form af et menighedsmøde, der får karakter af en generalforsamling for sognet. På dette menighedsmøde skal der først være beretning fra menighedsrådet og debat om målsætningerne for de kommende år. Derefter skal der af og blandt de fremmødte ske opstilling af én liste til menighedsrådsvalget. Hvis der er flere kandidater, end der er pladser i menighedsrådet, sammensættes listen ved afstemning efter en model, der sikrer mindretalsbeskyttelse.

57) *Betænkning 1491*, s. 254.

Hvis der inden for en frist på en uge ikke fremkommer andre lister, er de pågældende valgt til menighedsrådet.

Hvis der fremkommer andre lister, falder den på menighedsrådet opstillede liste bort, og der gives endnu en uges frist til at fremkomme med nye lister. Der afholdes herefter sædvanligt afstemningsvalg.

Denne model kan ses som en formalisering af, hvordan det i realiteten allerede foregår mange steder, men med øget åbenhed om processen. Der er således tale om en kombination af generalforsamlingsmodellen og kommunalvalgsmodellen, men i praksis vil valget med den nuværende andel af afstemningsvalg ske efter generalforsamlingsmodellen i mindst 90 % af sognene.

En fuld overgang til generalforsamlingsmodellen, hvor der ikke er nogen mulighed for efterfølgende at opstille andre lister, kan næppe anbefales. Det vil kunne risikere at gøre menighedsdemokratiet for snævert og selvsupplerende. Kombinationen med kommunalvalgsmodellen sikrer, at et mindretal på generalforsamlingen kan vælge at opstille deres egen liste, hvis de vurderer, at generalforsamlingens sammensætning ikke er i overensstemmelse med menighedens.⁵⁸⁾

Denne ændring kan udbygges yderligere, hvorved valget til menighedsråd kommer endnu tættere på generalforsamlingsmodellen:

"I tilknytning til den foreslåede model vil der kunne overvejes nogle mere vidtgående ændringer af valgsystemet.

For det første overgang til *forskudte* fireårige valgperioder, således at halvdelen af menighedsrådets medlemmer afgår hvert andet år. Det vil kunne sikre en bedre balance mellem kontinuitet og fornyelse i menighedsrådsarbejdet. Og det vil kunne medvirke til, at det ikke kun er hvert fjerde år, der er en bredere debat om menighedsrådsarbejdet.

For det andet valg af *personer* i stedet for listevalg. Det ville være en konsekvens af, at det er personer snarere end partier, der gør en forskel i menighedsrådsarbejdet. En mulighed kunne være, at valget på menighedsrådet var et personvalg, hvor hver deltager havde mulighed for at afgive stemmer på flere kandidater, mens afstemningsvalg var listevalg. Det ville afspejle, at man typisk har afstemningsvalg i situationer, hvor en kontroversiel sag har delt menigheden i forskellige "partier".

58) Betænkning 1491, s. 255-256.

Udvalget har ikke udarbejdet udkast til lovforslag vedrørende forslagene i dette afsnit. Det skyldes, at der er behov for en grundig forudgående drøftelse af de forskellige muligheder. Udvalget skal anbefale, at der arbejdes videre hermed.⁵⁹⁾

Jeg har valgt at give en omfattende – ja, nærmest fuldstændig – præsentation af tankerne om en ændring af valgloven fra Udvalget om den lokale økonomi af to grunde: Dels er det passende at anvende dette temanummer om menighedsrådsvalget til at bringe den ønskede debat videre, og dels mener jeg, at Udvalgets forslag kan ses som en direkte forlængelse af denne artikels argumentation for mangfoldighedsledelse i folkekirken:

For det første lægger bestyrelsesmodellen – ligesom aftalevalget – op til, at man taler sig frem til en passende bred/mangfoldig sammensætning af menighedsrådet. Derfor kan den være en god ramme til at håndtere dilemma 1. Dertil kommer, at bestyrelsesmodellen med dens forslag om et menighedsmøde, hvor rådet fremlægger beretning og planer for de kommende år, lægger op til en generalforsamlingsdebat om væsentlige kirkepolitiske emner.

Dette kan gøres på flere måder: Hvis der er veldefinerede og afklarede uenigheder i menighedsrådet, kan disse lægges frem til diskussion og afstemning på generalforsamlingen. Hvis menighedsrådet er i en mere søgende proces, hvor man "leger" med forskellige strategier og scenarier, kan rådet lægge disse frem til drøftelse og få pejlemærker fra generalforsamlingen. Modellen er altså velegnet til at fremlægge spørgsmål, som viser, at "noget står på spil" (jf. note 52)), som ikke handler om personstridigheder eller skandalesager.

Ligesom ved aftalevalget står og falder modellen med, at det lykkes at skabe en velbesøgt generalforsamling. Hvis den ender med at blive for en snæver kreds af "Tordenskjolds soldater", sikrer generalforsamlingen ikke et godt folkeligt mandat til menighedsrådet. Derfor er det rimeligt – som Udvalget gør – at supplere den med muligheden for at udløse et afstemningsvalg i sognet mellem forskellige lister. I den forbindelse bliver det relevant at afklare, om det fortsat skal være sådan, at blot seks stemmeberettigede kan udløse en afstemning. Alternativt kunne man sige, at når "aftalevalget" er blevet styrket ved, at det uformelle opstillingsmøde har ændret karakter til at indgå i en egentlig generalforsamling, så bør det kræve mere end seks stemmeberettigede at tilsidesætte denne generalforsamlings valg af bestyrelse.

Mens forudsætningerne for mangfoldighedsledelse således kan pege i retning af generalforsamlingsmodellen, er det i den hidtidige debat herom blevet nævnt, at denne nye model dels vil medføre en form for valgmenighedsstruktur i folkekirken og dels kan opfattes som et signal om, at menighedsrådsvalgene bliver af mindre betydning i og med, at det ikke længere foregår som en parallel til folketings- og kommunevalgene.

59) *Betænkning 1491, s. 256-257.*

Dilemma 3: De administrative "skal"-opgaver kan stå i vejen for de kirkelige "kan"-opgaver

Mangfoldighedsledelse bygger på den målsætning, at folkekirkens opgave er at udvikle en bred vifte af aktiviteter, som modsvarer de relevante af befolkningens mangfoldige ønsker til kirken. Denne ledelsesform lægger følgelig op til at udvide menighedsrådets arbejdsområde ud over de regelbestemte "skal"-opgaver. Sidstnævnte har i vid udstrækning administrativ karakter og adskiller sig dermed fra de kirkelige "kan"-opgaver, som alene tager afsæt i holdninger til den lokale situation.

Det optimale vil være, at de to opgavetyper (rammer og indhold) bliver tænkt sammen, som også menighedsrådslovens § 1 lægger op til. Med den anførte målsætning kan der imidlertid være tale om en krævende proces, hvor nogle menighedsrådsmedlemmer kan være fristet til at koncentrere sig om det administrative, mens andre engagerer sig i det rent kirkelige. Udfordringen er altså at tilgodese begge sider af menighedsrådsarbejdet og at sikre, at der er den rette udveksling mellem de to. Spørgsmålet er derfor, om menighedsrådene er i stand til at rekruttere og fastholde de bedst egnede til den udfordring?

Landsforeningen anser dette spørgsmål for så væsentligt, at vi i 2008 gennemfører en omfattende undersøgelse af menighedsrådsmedlemmernes forhold til deres arbejde. Undersøgelsen vil være den første af sin art i Danmark, og med den håber vi at kunne tegne et nuanceret billede af landets 17.000 valgte menighedsrådsmedlemmer. Hvad er de optaget af? Hvilke opgaver anser de for vigtige? Og hvem er det især, der er villige til at virke i rådet i mere end én valgperiode? Undersøgelsens resultater vil blive fremlagt i et senere nummer af denne skriftserie.⁶⁰⁾

9. Litteratur

Bibelen, Det Danske Bibelselskab.

Berger, Peter L., 1997: *Redeeming Laughter. The Comic Dimension of Human Experience*, Walter de Gruyter.

Bestyrelsens beretning til Landsforeningen af Menighedsråds årsmøde 2007.

Brandi, Søren, og Steen Hildebrandt, 2003: *Mangfoldighedsledelse*, Børsens Forlag.

60) Et yderligere perspektiv kunne være at se menighedsrådsinstitutionen som en model for andre områder af samfundslivet. Som eksempel kan nævnes naturforvaltningen. Kurt Aagaard Nielsen og Birger Steen Nielsen (hhv. professor og lektor på Roskilde Universitetscenter) beskriver det sådan i *Information* den 23. oktober 2007: "I pilotprojektet på Møn fremlagde borgergruppen på Nyord et enkelt, men anderledes vidtrækkende forslag: Menighedsrådsmodellen. De sagde: Vi har en lang tradition for, at borgerne lokalt selv kan forvalte det åndelige liv. Menighedsrådet varetager kirkens anliggender, vælger præsten, forvalter tildelte pengemidler. Alt sammen under ansvar og tilsyn af en biskop. Hvorfor ikke forvalte naturen på samme vilkår? I dialog med og under tilsyn af offentlige myndigheder. Uden problemer kunne der etableres sådanne forsøg, hvor der er en tilstrækkelig basis for det."

Delrapport 1 fra tænketanken til Københavns biskop, 1997.

Florida, Richard, 2005: *Den kreative klasse*, forlaget Klim.

Information den 23. oktober 2007.

Jensen, Jørgen I., 2006: *Jeg-automaten*, Aros Forlag.

Kirken i Dag, 2007, nr. 4, Kirkefondet.

Klausen, Kurt Klaudi, 2004: *Strategisk ledelse*, Syddansk Universitetsforlag.

Kristeligt Dagblad d. 17/10 2002, d. 5/5 2006, d. 16/9 2006, d. 18/10 2006, d. 25/10 2006, d. 18/6 2007 d. 25/6 2007 og d. 7/7 2007.

Kristensen, Malene Vejby og Kirsten Sværke, 2005: *Gerding-Blenstrup Sogn – Udvikling eller afvikling*.

Malm, Magnus, 2007: *Hvisken fra katakomberne*, Forlaget Boedal.

Malmgart, Liselotte, 2003: *Vilkår for liv og vækst. Menighedsrådsloven 1903-2003*, Forlaget Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer.

Rasmussen, Steen Marquard, 2004: "Værdistyring i den evangelisk-lutherske folkekirke", i: *Præsteforeningens Blad* 2004, nr. 32 og 33.

Rasmussen, Steen Marquard, 2005: *Religiøse grundfarver – Peter L. Bergers sociologi i anvendelse på folkekirken*, Aros Forlag.

Rasmussen, Steen Marquard, 2007: "Religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring", i: Berit Schelde Christensen m.f. (red.): *Karma, koran og kirke*, Forlaget Univers.

Rasmussen, Steen Marquard, 2008: "Menighedsrådsvalgene 1996-2004 – med tilbageblik", side 51-106 i dette nummer af *Perspektiv på folkekirken*.

Salamon, Karen Lisa, 2007: *Selvsmål – det evaluerede liv*, Gyldendal.

Schousboe, Karen og Steen Marquard Rasmussen, 2003: *Menigheder og mennesker*, Aros Forlag.

Søndagsavisen, d. 15-16/5 2004.

Udvalget om den lokale økonomi i folkekirken, 2007: *Folkekirkens lokale økonomi. Betænkning 1491*, Kirkeministeriet.

Wippermann, Carsten, 1998: *Religion, Identität und Lebensführung*, Leske + Budrich.

Menighedsrådsvalget som et valg af ledere

Menighedsrådsvalgene 1996-2004 – med tilbageblik

Af Steen Marquard Rasmussen

1. Indledning

Er det rigtigt, at interessen for menighedsrådsvalget har været jævnt faldende siden 1949? At det er blevet sværere at finde kandidater til rådene i de senere år? Og at de valgte til rådene er blevet ældre og ældre for hvert valg? Er der slet ingen lyspunkter? Med hensyn til kampvalgene kan man endvidere spørge til de faktiske årsager, der udløser disse og til, hvilken betydning de partipolitiske lister har i den forbindelse? Og hvem er det egentlig, der stemmer til menighedsrådsvalget? Hvordan adskiller de sig fra vælgerbefolkningen som helhed?

Disse og flere andre spørgsmål vil jeg belyse i denne artikel, hvor jeg bl.a. fremlægger resultater fra Landsforeningens fire store valg- og vælgerundersøgelser. Hermed bliver der samtidig kastet yderligere lys på de to første af de tre dilemmaer, der blev nævnt på side 42ff.

1.1. Baggrund

Ved valg til folketinget, kommunalbestyrelser og europaparlamentet udvises der stor interesse for at organisere radio- og tv-debatter, gennemføre meningsmålinger, forske i vælgeradfærd m.v. En tilsvarende interesse for menighedsrådsvalget er der ikke tradition for i Danmark. Det har naturligvis sine årsager, eksempelvis at menighedsrådsvalgene er så lokale, at det kan være svært at formulere landsdækkende temaer; at menighedsrådenes virkefelt ikke på samme måde som de andre organer griber direkte ind i stort set alle facetter af hverdagslivet; og at kristendommens placering i den folkelige bevidsthed har været ganske tilbagetrukket fra 1968 og mange år frem.

Sidstnævnte årsag er dog nu i betydelig grad ophævet i og med, at interessen for religion, herunder også kristendom og kirke, er steget betydeligt siden 2000. Det skyldes bl.a. globalisering, religiøst motiveret terror og et stigende antal flygtninge og indvandrere i landet. Denne baggrund skal vi ikke fordybe os i her, men blot konstatere, at flere og flere interesserer sig for spørgsmål som: Er vores selvfølgelige adskillelse af religion og politik en følge af vores kristne kulturarv? Hvad er de væsentligste forskelle på kristendommen og den religion, som flertallet af flygtninge og indvandrere bringer med sig? Kan kristendommen give faste holdepunkter i en tid, hvor meget er i bevægelse? Hvor bliver danskheden af, når vi bliver stadig mere integreret i EU, og har kirken noget at gøre med denne danskhed?

Landsforeningen af Menighedsråd har naturligvis gennem hele sin historie interesseret sig for menighedsrådsvalgene og mærker også dette skift i interessen:

Frem til 1996 levede vi med, at stort set ingen tog sig af at analysere disse valg.¹⁾ I 1996 besluttede foreningen for første gang at gennemføre en landsdækkende undersøgelse af menighedsrådsvalget med dette dobbelte formål:

- a. at danne baggrund for pressemeddelelser, der kunne inspirere medierne til øget omtale af menighedsrådsvalget med henblik på at styrke borgernes interesse herfor og
- b. at tilføre Landsforeningen og offentligheden ny viden om menighedsrådsvalget i forhold til den, der ellers er tilgængelig bl.a. fra den officielle statistik.

Vi måtte konstatere, at undersøgelsen blev en succes: Med en svarprocent på 86 fik vi skabt et solidt grundlag for resultaterne; vi kunne belyse forhold, der aldrig før var blevet beskrevet, og vore pressemeddelelser blev flittigt brugt i medierne som baggrund for artikler om menighedsrådsvalget: Vi registrerede 33 artikler i de store dagblade med direkte reference til valgundersøgelsen, fire indslag herom i Danmarks Radios program 1 og tre tv-indslag i DR 1 og ét i TV 2.

Ved menighedsrådsvalgene i 2000 og 2004 gennemførte vi tilsvarende valgundersøgelser. I 2004 supplerede vi endvidere materialet ved at foretage den første vælgerundersøgelse i forbindelse med et menighedsrådsvalg nogensinde i Danmark. I forbindelse med disse undersøgelser og vore øvrige aktiviteter omkring menighedsrådsvalgene har vi også registreret det skift i retning af stigende interesse for kirken, som jeg nævnte ovenfor:

Vort pressemøde op til valget i 2004 var markant bedre besøgt end ved de foregående valg, flere journalister henvendte sig til Landsforeningens kontor med henblik på oplysninger om valget, flere steder var der lokale valgtemaer, som på forskellige måder viste, at bredere kredse i sognet var begyndt at interessere sig for menighedsrådets arbejde.

Som eksempel kan nævnes Sct. Pauls Sogn i Århus, hvor der var valg for første gang i 16 år. 21,6% af de 7.044 stemmeberettigede stemte:

"Den nye liste gik til valg på budskaber som bekymring over bibelfundamentalisme fra den kirkelige højrefløj og et løfte om at gøre kirken mere rummelig og frisindet.

Skismaet i sognet kunne blandt andet ses på kandidaternes postadresser. På den nye "Sognets Liste" var alle 11 kandidater fra lokalområdet. På Den Fælleskirkelige Liste var ni ud af 11 kandidater kommet fra andre sogne ved såkaldt sognebåndsløsning."²⁾

1) En af de få undtagelser findes i Hans Raun Iversen og Anders Pontoppidan Thyssen (red.), 1986: *Kirke og Folk i Danmark*, Forlaget Anis.

2) *Aarhus Stiftstidende*, den 10. november 2004, 1. del, s. 5.

Hermed rejses et væsentligt kirkepolitisk tema vedrørende sognebevidstheden i storbyen. Det bliver ofte nævnt, at denne er erstattet af kirkebevidsthed forstået på den måde, at storbymennesket sætter pris på storbyens pluralisme og derfor søger hen til de steder, hvor den pågældende finder relevante tilbud.³⁾ Spørgsmålet er imidlertid, om menighedsrådsvalget i Sct. Pauls Sogn, hvor Sognets Liste fik 9 af de 14 pladser, peger på en modsat rettet tendens?

Valget på Vesterbro i København er et andet eksempel på, at menighedsrådsvalget omhandler et centralt kirkepolitisk tema, der involverer bredere kredse i sognet:

"I 30 år har Kirkens Korshærs Mariatjenesten haft til huse i Mariakirken på Vesterbro i København. Tjenestens sociale arbejde har af og til skabt blæst og røre blandt sognets beboere, men det er første gang i kirkens historie, at modstanden har udmøntet sig i et menighedsrådsvalg: for eller imod narkomaner foran kirken. Først var Mariatjenesten meget besøgt af fortrinsvis alkoholikere, men også mange ensomme mennesker. Siden voksede narkotikamisbruget i omfang, og i dag er pladsen foran Mariakirken præget af narkomaner, som enten opholder sig her eller skal besøge Mariatjenesten for at få forskellige former for hjælp.

- Vi synes ikke rigtigt, at det nuværende menighedsråd følger med i den befolkningsmæssige udvikling i bydelen, siger ... [NN], som er blandt initiativtagerne til Sognelisten.

- Befolkningen er efterhånden udskiftet og består i dag af mange flere børnefamilier. De skal i højere grad have kirkens opmærksomhed i stedet for det sociale arbejde, der giver meget store problemer for de lokale beboere. Vi vil derfor gerne have indflydelse på sognet ved at blive valgt ind i menighedsrådet for at få flyttet Mariatjenesten til andre dele af Storkøbenhavn, hvor de socialt belastede kommer fra."⁴⁾

Hermed tematiseres kirkens diakonale arbejde og dets betydning for nærområdet. Valget fik en stemmeprocent på 22 og endte med fem mandater til Fælleslisten og fire til Sognelisten, hvorfor Mariatjenesten ved Maria Kirken fik lov at blive.

Jeg bevæger mig ikke nærmere ind i de lokale valgkampe, men koncentrerer mig i det følgende om at præsentere resultaterne fra Landsforeningens valg- og vælgerundersøgelser suppleret med officielle oplysninger, der bl.a. giver mulighed for at foretage enkelte tilbageblik på perioden fra 1949 og fremefter.⁵⁾

3) Jf. omtalen af kirkeshopping på side 29.

4) *Kristeligt Dagblad*, den 6. oktober, 2004.

5) I bilag A på side 92 kan læsere med særlig interesse for metodespørgsmål i forbindelse med de gennemførte stikprøveundersøgelser læse nærmere om datakvalitet m.v.

1.2. Begreber for den lokale inddeling

Det mest almindelige begreb for folkekirkens administrative inddeling på lokalt niveau er *sognet*. I forbindelse med menighedsrådsvalget er det centrale begreb dog *menighedsråds-kredsen*. Dette henviser til den valgkreds, hvor der afholdes menighedsrådsvalg. De to begreber dækker ikke nødvendigvis hinanden, og yderligere indviklet bliver det, når vi dertil føjer to andre begreber for den folkekirkelige inddeling på lokalt niveau – *kirkedistriktet* og *pastoratet* (det geografiske område præsten arbejder i). Vi har altså fire begreber i spil, og deres indbyrdes forhold er ikke helt enkelt at udrede, da man kan vælge til det samme menighedsråd fra flere menighedsråds kredse (det gælder f.eks., hvis flere sogne har fælles menighedsråd), og da et menighedsråd kan dække enten et kirkedistrikt, et sogn eller et pastorat med flere sogne. I sidstnævnte tilfælde har det vundet indpas at kalde det fælles menighedsråd for *et pastoratsråd*, selv om det juridisk set er et menighedsråd som alle andre.

Den mest enkle situation er, hvis menighedsrådet omfatter ét sogn med én kirke og én præst, der kun er knyttet til det pågældende sogn. I det tilfælde er der ingen kirkedistrikter, og sognet, menighedsråds kredsen og pastoratet dækker nøjagtig det samme geografiske område.

I denne artikel anvender jeg så vidt muligt begrebet *menighedsråds kreds*, som kan optræde i to betydninger. Den ene er den enkle situation, hvor kredsen som nævnt svarer til et sogn, der vælger til et menighedsråd, eller hvor kredsen svarer til et kirkedistrikt, der vælger til et råd. Den anden betydning er, at flere menighedsråds kredse i forening sammensætter ét menighedsråd. Det er tilfældet, hvis flere sogne har fælles menighedsråd, eller hvis flere kirkedistrikter har fælles menighedsråd. I de tilfælde får hver menighedsråds kreds (sognene eller kirkedistrikterne) tildelt et antal pladser i det fælles råd, hvorefter menighedsrådsvalget finder sted selvstændigt for hver kreds. I disse tilfælde kan man følgelig godt forestille sig, at der bliver afstemningsvalg i nogle af kredsene og aftalevalg i andre, selv om valgene er til ét og samme menighedsråd.

Enkelte steder i teksten anvender jeg dog sognebegrebet. Det er eksempelvis tilfældet ved præsentationen af visse resultater fra Landsforeningens vælgerundersøgelse, hvor det ikke er lykkedes at tage højde for, om sognet er opdelt i kirkedistrikter med selvstændige menighedsråd, eller om det er gået sammen med andre sogne om et fælles menighedsråd. Selvom virvaret af begreber om den lokale administrative inddeling af folkekirken kan give et flimrende billede, skønner jeg, at den statistiske betydning heraf er ret begrænset – jeg tror med andre ord ikke, at tendenserne i materialet ville rykke sig af en mere finkæmmet registrering end den, der er mulig med det foreliggende datamateriale.

1.3. Kort præsentation af hovedresultaterne

De offentlige orienteringsmøder

- Ca. 1,4% af vælgerkorpset deltager i de offentlige orienteringsmøder, som menighedsrådet skal holde senest otte uger før valget.
- Interessen for at deltage i orienteringsmødet er dobbelt så stor i menighedsråds-kredse med aftalevalg, som i kredse med afstemning.

Opstillingsmøder

- I ca. 9 ud af 10 kredse holder man opstillingsmøde i direkte forlængelse af orienteringsmøderne.
- Det var lettere at finde kandidater på opstillingsmøderne i 2004, end det var i 2000. Det skyldtes især en stigende interesse for menighedsrådsarbejdet i de store kredse.
- I gennemsnit kunne man allerede på opstillingsmødet samle et fuldtalligt menighedsråd samt stedfortrædere nok til at dække godt 1/3 af pladserne.

Aftale- eller afstemningsvalg

- Perioden fra 1949 til 1996 indeholder tre faser:
 - I 1949 fandt det første menighedsrådsvalg siden 2. verdenskrig sted. Det blev et usædvanligt valgår med valg i 22% af kredsene og en stemmeprocent på 27.
 - 1953-1969 var en forfaldsperiode forstået på den måde, at stemmeprocenten stort set blev halveret fra 26% til 14%. Det skete på baggrund af, at andelen af vælgerkorpset, der havde mulighed for at stemme, voksede fra 18% til 32%.
 - 1969-1996 er præget af stabilitet på de tre parametre, vi har betragtet: Andelen af menighedsråds-kredse med afstemning svinger tæt omkring 17%, stemmeprocenten har stabiliseret sig omkring 15 - 17%, og omkring 1/3 af landets stemmeberettigede bor i en kreds med afstemning.

Perioden efter 1996 indeholder kun to valg, som endnu ikke danner en klar selvstændig fase.

- Betragter vi 1984-2004 med fokus på en enkelt parameter, kan dette tidsrum opfattes som den anden forfaldsperiode i og med, at andelen af kredse med afstemning bliver halveret fra 20% til 9%.
- Betragtes menighedsrådsvalgene 1996-2004 under ét, ser vi at
 - 77% af kredsene havde aftalevalg alle tre gange, mens 4% havde afstemning hver gang
 - Sandsynligheden for afstemning vokser i takt med, at kredsen har flere indbyggere.
 - Sandsynligheden vokser også i takt med, at man bevæger sig fra Østdanmark over Fyn til Jylland.

- Den vokser derimod ikke i takt med menighedsrådskredsens urbaniseringsgrad. Der er her tale om en n-bevægelse forstået på den måde, at hvis kredsene ligger på landet eller i de store byer, så er sandsynligheden for afstemning klart lavere, end hvis de ligger i byerne med 1.000-20.000 indbyggere. Det er altså de "midterste urbaniseringsgrader", der giver de fleste afstemningsvalg.

Kredse med afstemning

- Interessen for at opstille lister til menighedsrådsvalget er i dobbelt forstand faldende: Dels bliver der afstemning i færre og færre kredse, og dels bliver der indleveret færre lister i de enkelte kredse med afstemning.
- Efterhånden som der bliver færre kredse med afstemning, er det først og fremmest traditionen herfor, der bevirker afstemningsvalget.
- Andelen af partipolitiske lister ligger stabilt på 17%-20% af de indleverede lister. Bag denne stabilitet ligger dog den forskydning, at der er blevet lidt færre socialdemokratiske lister og lidt flere lister fra Venstre og Konservative.

Stemmeprocenten

- I de seneste 40 år har stemmeprocenten ligget stort set uforandret på omkring 17%.
- Stemmeprocenten varierer dog betydeligt fra kreds til kreds. I 1996 lå Philips sogn i Københavns stift lavest med en stemmeprocent på 3,8%, mens Drejød sogn i Fyens stift lå højest med 79,8%. Den betydelige variation følger bestemte mønstre, hvor følgende forhold kan påvirke stemmeprocenten i opadgående retning:
 - Hvis menighedsrådskredsen er lille, er stemmeprocenten høj. Det understreger, at menighedsrådsvalget er meget lokalt: Det svækker valgdeltagelsen, hvis man ikke har et personligt kendskab til de opstillede og ikke lever med i det lokalsamfund, som kirken og menighedsrådet er en del af.
 - Hvis flytteprocenten er lav, er stemmeprocenten høj. Også dette understreger det lokale præg ved valget: Når temaerne og de opstillede lister udspringer af rent lokale forhold, svækker det valgdeltagelsen, hvis en betydelig del af vælgerkorpset er nyttilflyttet og derfor ikke har kendskab til disse forhold.
 - Hvis uddannelsesniveaueet er højt, er stemmeprocenten høj.
 - Hvis kredsen ligger i Roskilde, Ribe eller Viborg stifter er stemmeprocenten høj. Bag dette ligger formodentlig to forskellige årsager. Roskilde stift opnår primært høje stemmeprocenter som følge af mange meget små menighedsråds kredse, mens Ribe og Viborg stifter i højere grad opnår dem så følge af stærke kirkelige traditioner.

Vælgerne, der stemte

Når *valgdeltagerne* (dvs. de vælgerne, der anvendte deres stemmeret), sammenlignes med *vælgerkorpset* (dem, der kunne stemme til valget) i 2004, finder vi følgende forskelle:⁶⁾

6) Dette er ikke helt det samme som en sammenligning af valgdeltagerne med sofavælgerne, for mens disse to grupper er helt adskilte, er valgdeltagerne en del af det samlede vælgerkorps.

- Valgdeltagerne er ældre end vælgerkorpset, men egentlig ikke så meget. Mens gennemsnitsalderen for alle dem, der kunne stemme, er 49 år og 8 måneder, er gennemsnitsalderen for valgdeltagerne 56 år og 6 måneder. Sidstnævnte er altså i gennemsnit 6 år og 10 måneder ældre end vælgerkorpset.
- Valgdeltagerne går oftere i kirke og har i højere grad fået en religiøs opdragelse i barndomshjemmet end vælgerkorpset.

De nyvalgte menighedsråd

- Menighedsrådsmedlemmerne er blevet markant ældre: Andelen af valgte rådsmedlemmer, der var *under 50 år* ved funktionsperiodens start, er faldet fra 48% i 1984 til 29% i 2004.
- Der er flest kvinder: kvindernes andel af de valgte menighedsrådsmedlemmer har været jævnt stigende fra 35% i 1973 til 54% i 2000. *Mændene udgør dog flertallet i de kredse, hvor der er afstemning.*
- Omkring 40% af de valgte menighedsrådsmedlemmer bliver udskiftet ved hvert valg.
- Udskiftningen af rådsmedlemmer er signifikant større i kredse med afstemning. Dette er ikke overraskende, da de kredse, hvor det er svært at finde kandidater til menighedsrådet, vil tilhøre gruppen med aftalevalg.

Efter denne korte opsummering af resultaterne vil jeg i de følgende afsnit præsentere dem mere indgående.

2. De offentlige orienteringsmøder

Hvor stor er opbakningen til de offentlige orienteringsmøder, og har denne ændret sig siden 1996, hvor møderne første gang var lovbestemte?

Opgjort på stiftsniveau ser den relative deltagelse således ud:

Tabel 1: Deltagere i orienteringsmøderne pr. stift i procent af antal stemmeberettigede

	1996	2000	2004
Fyen	1,0%	1,5%	1,2%
Haderslev	1,8%	1,8%	1,3%
Helsingør	0,8%	0,7%	0,7%
København	0,9%	0,7%	0,6%
Lolland-Falster	2,1%	1,9%	2,1%
Ribe	1,7%	2,7%	1,8%
Roskilde	2,0%	1,5%	1,4%
Viborg	2,9%	2,3%	2,0%
Århus	1,3%	1,5%	1,5%
Aalborg	1,1%	1,5%	1,3%
Total	1,4%	1,5%	1,3%

Vore data har på dette punkt ikke en form, der gør det muligt at teste, om tabellens variationer er statistisk signifikante. Det er dog rimeligt at konkludere, at niveauet ligger stabilt på en deltagelse fra ca. 1,4% af vælgerkorpset. Med hensyn til stiftsvariationen er tendensen, at de stifter, der allerede lå lavt i 2000 ikke har mærket et yderligere fald, mens stifterne med relativt stor tilslutning i 2000 (Haderslev, Ribe og Viborg) er gået noget tilbage i 2004. Lolland-Falster er dog her en undtagelse, da man har fastholdt sit relativt høje niveau.

I 89 procent af landets menighedsråds kredse blev der i 2004 holdt opstillingsmøde i direkte forlængelse af orienteringsmødet. Dette opstillingsmøde bliver det helt afgørende demokratiske element i de 91% af landets menighedsråds kredse, hvor der kun blev indleveret én liste, og som derfor havde aftalevalg. Derfor vil vi nu se nærmere på, om tilslutningen til orienteringsmødet – og dermed indirekte også til opstillingsmødet – i de menighedsråds kredse, hvor man fik aftalevalg, er større end dér, hvor man fik afstemningsvalg:

Tabel 2: Deltagere i orienteringsmøderne opgjort pr. valgform i procent af antal stemmeberettigede

Valgform	1996	2000	2004
Aftalevalg	1,5%	1,6%	1,4%
Afstemningsvalg	1,2%	1,0%	0,7%
Total	1,4%	1,5%	1,3%

Vi ser en tendens til, at interessen for at deltage i orienteringsmødet er relativt større i menighedsråds kredse med aftalevalg, men da antallet af kredse med aftalevalg er meget stort, kommer den procentvise deltagelse fra disse kredse til at ligge meget tæt på deltagelsen for 'total', der er landstallet.

3. Opstillingsmøder i forlængelse af orienteringsmøderne

Som nævnt blev der i 89 procent af landets menighedsråds kredse holdt opstillingsmøde i direkte forlængelse af orienteringsmødet i 2004. Landsforeningen har i den forbindelse undersøgt, hvor mange kandidater, der blev opstillet på disse møder og beregnet, hvor mange procent denne kandidatmængde udgør af det antal pladser, der skal besættes i det pågældende råd:

- En kandidatmængde på 100% betyder, at der på opstillingsmødet blev opstillet præcis det antal kandidater, der skal vælges til menighedsrådet.
- Er kandidatmængden under 100%, betyder det, at man på mødet ikke var i stand til at finde kandidater nok til at skabe et fuldtalligt råd.
- Er kandidatmængden over 100%, betyder det, at man både får besat alle pladser i rådet og har en vis mængde stedfortrædere. Hvis der f.eks. skal vælges 12 personer til rådet, og kandidatmængden er 150%, betyder det, at der blev opstillet 18 kandidater på listen svarende til et fuldtalligt råd og stedfortrædere til halvdelen af pladserne.

Den næste tabel viser, hvorledes landets menighedsråds kredse er fordelt på de tre grupper, der følger af denne inddeling efter kandidatmængde. For at sikre et korrekt grundlag for sammenligningen mellem de tre valgår, optræder kredsene uden opstillingsmøde i forlængelse af orienteringsmødet også i tabellen:

Tabel 3: Den relative kandidatmængde ved opstillingsmøderne i forbindelse med orienteringsmøderne

	1996	2000	2004
Ikke opstillingsmøde	17%	13%	14%
Under 100%	5%	9%	5%
Præcis 100%	16%	16%	11%
Over 100%	63%	63%	70%

- Note 1: 100%: Antal opstillede kandidater svarer til det antal medlemmer, der skal vælges.
 Under 100%. Antal opstillede kandidater er ikke tilstrækkeligt til at besætte pladserne i menighedsrådet.
 Over 100%: Der opstilles flere kandidater, end der skal vælges.
- Note 2: En χ^2 -test, der kun omhandler de menighedsråds kredse, der havde opstillingsmøde, resulterer i $p = 0,007$. Dvs. at fordelingen mellem de tre procentgrupper er stærkt signifikant forskellig for de tre år. Tankegangen bag statistiske tests er kort beskrevet i bilag C på side 99.

Vi ser først, at andelen af menighedsråds kredse, der ikke havde opstillingsmøde i forlængelse af orienteringsmødet var større i 1996 end ved de to efterfølgende valg. Det skyldes, at opstillingsmøder i sammenhæng med orienteringsmødet ofte er knyttet til aftalevalg, og dem var der jo færre af i 1996.

Mere interessant er det at hæfte sig ved, at andelen af menighedsråds kredse, der *holdt* opstillingsmødet og *havde* en kandidatmængde på under 100% (dvs. ikke kunne finde folk nok på mødet til de pladser, der skulle besættes) er faldet fra 2000 til 2004, så vi nu er tilbage ved det mere gunstige niveau fra 1996. Det tyder på, at *det i 2004 var blevet lettere end i 2000 at finde kandidater til menighedsrådet.*

Den næste tabel viser, hvorledes denne fremgang er fordelt på menighedsråds kredsens størrelse, der jo bestemmer antallet af valgte medlemmer af menighedsrådet:

Tabel 4: Den gennemsnitlige relative kandidatmængde fra opstillingsmøderne i forlængelse af de offentlige orienteringsmøder

		1996	2000	2004
Menighedsrådets størrelse	6 medl	140%	149%	140%
	7-9 medl	133%	134%	134%
	10-12 medl	124%	122%	131%
	13-15 medl	118%	116%	125%
Total		135%	139%	137%

Note 1: 100%: Antal opstillede kandidater svarer til det antal medlemmer, der skal vælges

Over 100%: Der opstilles flere kandidater, end der skal vælges.

Note 2: En test for, om den relative kandidatmængde er steget fra 2000 til 2004 for menighedsråds kredse med mere end 9 valgte rådsmedlemmer resulterer i $p = 0,08$. Om betydningen heraf se tabel 28, side 100.

Tabellen viser følgende:

1. Set over de tre valg er den relative kandidatmængde totalt set ikke faldet nævneværdigt. Niveauet for 2004 er stort set det samme som i 1996, nemlig omkring 136%.
2. Det betyder, at man i gennemsnitssognet med opstillingsmøde i forlængelse af orienteringsmødet allerede på dette møde kunne samle et fuldtalligt menighedsråd samt stedfortrædere nok til at dække godt 1/3 af pladserne.
3. I de store sogne (med over 9 valgte medlemmer, dvs. med over 4.000 indbyggere) er kandidatmængden større i 2004 end den i 2000.

Da 66% af Danmarks befolkning (og 63% af folkekirkens medlemmer) bor i sogne med 10-15 menighedsrådsmedlemmer, kan vi konkludere, at i byområderne, hvor det store flertal af befolkningen bor, er interessen for at deltage i menighedsrådsarbejdet steget fra 2000 til 2004.

4. Aftale- eller afstemningsvalg

I dette afsnit skal vi se nærmere på udbredelsen af de to mulige valgformer i forbindelse med et menighedsrådsvalg, nemlig hhv. aftale- og afstemningsvalg.⁷⁾ Førstnævnte kaldes

7) Disse muligheder fremgår af bekendtgørelse nr. 163 af 16. marts 2004 af lov om valg til menighedsråd, § 16.

også fredsvalg og finder sted i de tilfælde, hvor der kun bliver indleveret én kandidatliste i menighedsråds kredsen. Afstemningsvalg kaldes også kampvalg og finder sted, hvis der bliver indleveret to eller flere lister.

4.1. Valgformer 1949-2004

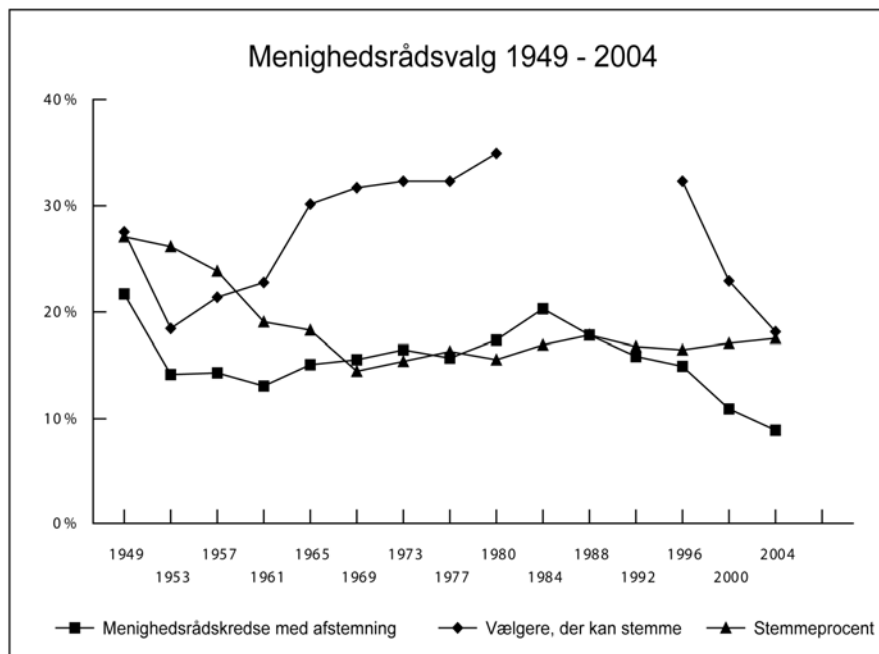
Den første menighedsrådslov kom med lov af 15. maj 1903. Loven fik "kun gyldighed til 1910, idet man regnede med, at der til den tid var gennemført en kirkeforfatning. Dette blev som bekendt ikke tilfældet, og der måtte derfor vedtages en ny lov om menighedsråd, hvilket dog først skete i 1912."⁸⁾

Det er rimeligt at antage, at sognebevidstheden i befolkningen er faldet markant i perioden fra de første menighedsrådsvalg og frem til i dag, fordi det danske samfund – sammen med den øvrige industrialiserede verden – har ændret sig afgørende siden da. Enkelte væsentlige udviklingstræk kan nævnes:

- a. Befolkningens vandring fra land til by, der allerede startede med industrialiseringens begyndelse i 1800-tallet, er fortsat frem til i dag. Den betyder, at man flytter fra de små overskuelige enheder til større byer, hvor sognegrænserne og dermed -bevidstheden er mere diffus.
- b. Forbedrede transportmidler, som bl.a. betyder, at folk er blevet mere mobile og derfor kan bo ét sted og arbejde et andet sted. Denne øgede pendling medfører en svagere tilknytning til bostedet og dermed til sognet.
- c. I det moderne samfund er der en øget tilbøjelighed til at flytte flere gange i løbet af sit liv. Det hænger bl. a. sammen med den øgede uddannelse af befolkningen og kravet om et fleksibelt arbejdsmarked. Det gør, at stadig færre har en livslang tilknytning til sognet.

For at konkretisere udviklingen vedrørende menighedsrådsvalgene har jeg i figur 1 illustreret følgende oplysninger fra 1949 og frem til i dag: (a) andelen af menighedsråds kredse med afstemning, (b) andelen af stemmeberettigede til menighedsrådsvalget, der havde mulighed for at stemme i en af disse kredse og (c) den opnåede stemmeprocent.

8) P. Espersen, 1993: *Kirkeret, Almindelig del*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 122.

Figur 1

Kilde: Tabel 26, s. 97.

Jeg har delt tidslinien ind i fire perioder, hvor den første kun indeholder 1949, der udgør et særtilfælde. Kort efter krigen var der afstemning i 21,7% af landets menighedsråds kredse, og stemmeprocenten blev 27,1. Ingen menighedsrådsvalg siden da er nået op på tilsvarende tal. Vi ser, at allerede ved valget i 1953 var andelen af menighedsråds kredse med afstemning nede på 14,1%. Med enkelte undtagelser har denne andel befundet sig på niveauet 13 -16% helt frem til 2000.

Anden periode er fra 1953 til 1969, hvor der finder en række markante ændringer sted:

- Samtidig med, at andelen af menighedsråds kredse med afstemning lå *stabilt* på 13 - 16%, *voksede* andelen af vælgere i disse sogne fra 18,4% til 31,7%. Det afspejler befolkningens flytning fra land til by: Dele af befolkningen flyttede fra landsogne, hvor aftalevalg dominerede, til bysogne, hvor afstemningsvalg spillede en betydelig rolle.

Ud fra en demokratisk synsvinkel er det mere interessant, at en stadig stigende del af vælgerbefolkningen fik mulighed for at stemme ved menighedsrådsvalget i perioden fra 1953 til 1969, end at andelen af sogne med afstemning var nogenlunde konstant gennem perioden.

- I takt med, at stadig *flere* vælgere fik mulighed for at stemme til menighedsrådsvalget, *faldt* stemmeprocenten fra 26,2% i 1953 til 14,4% i 1969, altså stort set en halvering.
- På den baggrund kan perioden 1953 - 1969 karakteriseres som en forfaldsperiode for deltagelsen i menighedsrådsvalg. Det ville derfor være relevant at inddrage et bredere sociologisk perspektiv på perioden i overvejelserne. Det skal dog ikke gøres her, hvor jeg nøjes med enkelte stikord: Det er i samme periode, Danmark for alvor skiftede fra landbrugs- til industrisamfund; det er i den periode, velfærdsstaten voksede sig stor og stærk, det er i den periode kvinderne for alvor begynder at bevæge sig ud på arbejdsmarkedet, og det er i den periode, at samfundet gik svanger med det, der kulminerede med ungdomsoprøret i 1968 og kvindebevægelsen kort efter. Dette er blot nævnt for at antyde de store forandringer, der fandt sted i perioden.

Tredje periode, fra 1969 til 1996, er præget af stabilitet på alle tre parametre:

- Andelen af menighedsråds kredse med afstemning svinger tæt omkring 17%, stemmeprocenten har stabiliseret sig omkring 15 - 17%, og trods manglende data får vi indtryk af, at omkring 1/3 af landets stemmeberettigede har mulighed for at stemme.
- 1984 skiller sig dog ud som et særligt år: Det er dét år siden 1949 med den største andel af kredse med afstemning, og det er året med den største stemmeprocent siden 1965. Det ville derfor være interessant nærmere at undersøge, hvad der gjorde 1984 til et særligt valgår. Dette har vi dog ikke haft mulighed for.

Fjerde periode bør beskrives med nogen forsigtighed, da den kun omhandler de to seneste valg. Da jeg i 2000 konstaterede, at kun 11% af kredsene – indeholdende 23% af vælgerbefolkningen – havde afstemning, kunne jeg opfatte det som blot en nedre undtagelse i den påfaldende stabile periode siden 1969. Da valget i 2004 imidlertid "overtrumfer" denne "undtagelse" i nedadgående retning, er det imidlertid værd at overveje, om der er tale om en ny forfaldsperiode: Det første forfald var som nævnt *halveringen af stemmeprocenten* fra 1953 til 1969. Anden forfaldsperiode kunne tilsvarende beskrives som *en halvering af andelen af kredse med afstemning* fra 1984 til 2004. Det betyder, at aldrig før i hele den undersøgte periode har så få stemmeberettigede i landet boet i en kreds med afstemning og dermed haft mulighed for at stemme, som ved valget i 2004: 18% af vælgerne kunne stemme, og 17,5% af disse valgte at bruge deres stemmeret. Denne stemmeprocent er dog ikke specielt lav sammenlignet med de øvrige valg. Faktisk ligger den en smule over den gennemsnitlige stemmeprocent ved de foregående 12 valg (1957-2000).

Hvorvidt den fjerde periode for alvor bider sig fast som en ny fase med egne kendetegn, vil naturligvis kun fremtiden vise. Vil man fastholde menighedsrådsinstitutionens demokratiske legitimitet i en periode med meget få afstemningsvalg, kan man i givet fald pege på to punkter: Det ene er, at retten til at udfordre det afgangende menighedsråd er meget let at anvende. Kirkeminister Tove Fergo udtrykte det på denne måde:

"Nogle vil udfra dette (at der bliver afstemning i 9% af kredsene, SMR) slutte, at demokratiet i folkekirken er i krise, men et vigtigt element i det folkekirkelige demokrati er udfordringsretten, udtaler kirkeminister Tove Fergo.

- I de mange sogne har man i enighed samlet sig om én liste. Hvis der skulle sidde folk i sognet, som ønsker en anden linie i menighedsrådet, er det som bekendt meget nemt at lade sig opstille – en enkelt kan med blot fem stille-re udløse et valg i sognet. Når ikke flere ønsker kampvalg til deres lokale menighedsråd, er det vel snarere udtryk for, at folk faktisk er ganske godt tilfredse med det store arbejde, de siddende menighedsråd udfører."⁹⁾

Det andet punkt, der kan sikre menighedsrådet demokratisk legitimitet ved et aftalevalg er, hvis opstillingsmødet har været en succes i form af et stort fremmøde og en god proces i forbindelse med udformningen af kandidatlisten. Dette argument står dog ikke stærkt i lyset af tabel 2, der viste, at omkring 1,4% af vælgerbefolkningen i kredsene med aftalevalg deltog i disse møder.

4.2. Valgformer ved de seneste tre valg

Der var – som vi så – afstemning i 15% af landets menighedsråds kredse i 1996. Denne andel var i 2000 faldet til 11% og videre til 9% i 2004. Der rejses ofte kritik – specielt uden for folkekirkens kreds – af, at disse andele er for lave. Det skulle være udtryk for, at demokratiet ikke har det godt i folkekirken:

"Den danske folkekirke har efterhånden mistet ethvert tag i befolkningen. Kun et meget lille mindretal af vælgerne ventes at stemme til de forestående menighedsrådsvalg. Det skyldes først og fremmest, at menighedsrådene har mere end almindeligt svært ved at mønstre egnede kandidater, som er i stand til at skabe offentlig debat: Omkring 85 procent af sognene kan end ikke afholde egentlige kampvalg, da de kun lige netop kan mobilisere det antal menighedsrådsmedlemmer, der er brug for. ... Langt de fleste steder er der tale om selvsupplerende organer, der i et sindrigt spil af vennetjenester og uhellige alliancer forsøger at forvalte de mange millioner, som danske skatteydere i almindelighed og medlemmer af folkekirken i særdeleshed hvert år betaler til folkekirken."

Således skrev dagbladet Politiken i sin leder den 30. september, og set med Politikens øjne gik det endnu værre – ikke 85%, men hele 91% af menighedsråds kredsene holdt *ikke* kampvalg.

Forsvarerne af de mange aftalevalg henviser for det første til, at disse kan være ganske demokratiske, ikke mindst i små sogne. For det andet nævnes det, at man ikke behøver at

9) Kirkeministeriets pressemeddelelse den 1. oktober 2004.

have en bekostelig afstemning hver gang for at få en pejling af vælgerne tilslutning til de forskellige grupperinger i menighedsrådet. Nogle steder vælger man blot med mellemrum at registrere denne tilslutning.

Der kan her være tale om sogne med flere forskellige kirkelige retninger/grupperinger, hvor man trods dette normalt har aftalevalg. Disse aftalevalg foregår da typisk ved, at man har en nogenlunde fast nøgle til fordeling af pladserne mellem de pågældende grupperinger. *Med mellemrum ønsker man så at teste den folkelige opbakning bag denne nøgle ved at udskrive valg.*

Eksempel:

Et menighedsråd består af 9 valgte medlemmer, der er fordelt med tre pladser til hhv. Socialdemokraterne, Grundtvigianerne og Indre Mission. Man har normalt aftalevalg og udarbejder derfor én fælles liste, hvor kandidaterne er fordelt efter denne nøgle på 3 gange 3. På et tidspunkt ønsker man at undersøge, om det er rimeligt at justere fordelingsnøglen. Det sker ved at indlevere tre selvstændige lister og dermed udløse en afstemning, der afklarer de tre gruppers tilslutning i vælgerbefolkningen.¹⁰⁾

Baggrunden for denne praksis er ønsket om med mellemrum at *supplere* aftalevalgformens direkte demokrati på opstillingsmødet med afstemningsvalgformens bredere valghandling. Fortalerne for denne praksis vil sige, at det ikke giver mening at vurdere den side af det folkekirkelige demokrati, der handler om antallet af afstemningsvalg, alene ud fra oplysningerne om, hvor mange kredse, der har afstemning *de enkelte år*. Disse tal siger nemlig ikke i sig selv noget om, i hvilken grad det er de samme menighedsråds kredse, der har afstemning ved eksempelvis de seneste tre valg, og det er væsentligt, hvis man accepterer, at denne side af demokratiet kan udfolde sig i tilstrækkeligt omfang ved eksempelvis at have afstemning ved hvert 3. valg.

Teoretisk set er to yderpunkter da mulige, hvis vi betragter de seneste tre valg: Det ene er, at de 9%, der havde afstemning i 2004, er indeholdt i de 11% med afstemning i 2000, som igen er indeholdt i de 15% med afstemning i 1996. Det ville betyde, at kun 15% af kredsene har haft afstemning i perioden 1996-2004. Det andet teoretisk mulige yderpunkt er, at ingen kredse med afstemning ved ét af de tre valg er gengangere ved de to andre valg. Det ville betyde, at godt 1/3 af alle landets menighedsråds kredse (nemlig 15% + 11% + 9%) har haft afstemningsvalg netop én gang i denne periode.

Spørgsmålet er derfor, hvor mange af landets menighedsråds kredse, der har haft afstemningsvalg mindst én gang i perioden 1996-2004, og hvilke forhold, der har betydning for, om dette er tilfældet?

10) Udbredelsen af denne strategi fremgår af tabel 7 på s. 68.

Vi ser først på, hvor udbredt det er at have afstemningsvalg til menighedsrådet enten ved *alle* de tre seneste valg eller ved *nogle* af dem:

Tabel 5: Aftale- eller afstemningsvalg 1996-2004

				Valgform 2004	
				Aftalevalg	Afstemning
Valgform 1996	Aftalevalg	Valgform 2000	Aftalevalg	77%	3%
			Afstemning	3%	1%
	Afstemning	Valgform 2000	Aftalevalg	8%	1%
			Afstemning	3%	4%

Kilde: Grunddata fra Danmarks Statistik 2004 og Kirkeministeriet 1996, 2000 og 2004.

Vi ser at 77% af landets menighedsråds kredse hverken havde afstemning i 1996, 2000 eller 2004. Det betyder omvendt, at 23% har haft afstemning ved mindst ét af de tre *seneste valg*. 4% – eller halvdelen af alle dem, der havde afstemning i 2004 – har haft afstemning ved alle tre valg.

Hvis vi kun er interesseret i antallet af afstemningsvalg i menighedsråds kredsene indenfor de seneste tre valg, uanset hvilke valgår, der er tale om, kan oplysninger fra tabel 5 organiseres lidt mere overskueligt:

Tabel 6: Antal afstemningsvalg 1996-2004

		Menighedsråds kredse	
		Antal	%
Antal afstemningsvalg 1996-2004	0	1.640	77%
	1	305	14%
	2	102	5%
	3	87	4%
	Total	2.134	100%

Kilde: Tabel 5.

Herefter vil vi undersøge, om de 23% af menighedsråds kredsene, der har haft *afstemning* mindst én gang i perioden 1996-2004, skiller sig ud fra de 77%, der har haft *aftalevalg* alle tre gange.

Dette afklares med en logistisk regressionsanalyse, hvis nøgletal fremgår af bilag D på side 101. Resultatet er påfaldende entydigt, hvis vi betragter landet fra øst mod vest: Stifterne, der dækker Østdanmark, har relativt få kredse med afstemning mindst én gang inden for

de seneste tre valg. Herefter følger Fyens Stift med en lidt højere chance for afstemningsvalg, hvorefter følger alle jyske stifter med markant højere chancer.

Dette gælder "alt andet lige".¹¹⁾ Når resultatet bliver en større chance for afstemningsvalg i Haderslev Stift end i Fyens Stift, skal det derfor forstås således: Hvis vi sammenligner menighedsråds kredse i de to stifter, der har samme størrelse og samme urbaniseringsgrad, så er chancen størst for at finde afstemningsvalg i Haderslev Stift, eller med andre ord: Efter at have taget højde for kredsens urbaniseringsgrad og størrelse – og så at sige have neutraliseret disse effekter – er der stadig en stiftseffekt tilbage, og den har i sig selv (alt andet lige) den beskrevne tendens.

Betydningen af menighedsrådets størrelse – som direkte afspejler antal indbyggere i sognet – er den helt entydige, at jo flere valgte medlemmer, rådet indeholder, des større er sandsynligheden for, at der er "afstemningsvalg mindst én gang ved tre valg i træk".

Sammenfattende kan vi sige, at chancen for afstemningsvalg er størst i en menighedsråds kreds, hvor menighedsrådet er stort, og som ligger i en by med under 20.000 indbyggere i Jylland.

5. Kredse med afstemning

5.1. Årsager til afstemning

Som nævnt i indledningen, er menighedsrådsvalgene så prægede af lokale forhold, at det kan være svært at formulere landsdækkende temaer for valget, herunder give et dækkende overblik over årsagerne til, at der nogle steder blev indleveret mere end én liste, så man fik afstemning. For dog at få et overskueligt indtryk af dette bad vi i vore valgundersøgelser valgbestyrelserne om at vælge én af fire nærmere angivne årsager. Svarene for de tre valgår fordeler sig således:

11) Hermed menes, at modellen på side 101 beregner stiftsvariablen betydning på en måde, så der korrigeres for betydningen af kredsens urbaniseringsgrad og antallet af indbyggere i kredsene, som her er målt med menighedsrådets størrelse.

Tabel 7: Årsager til afstemningsvalg 1996-2004

		Valgår			Total
		1996	2000	2004	
Årsag til afstemning	Tradition	47%	48%	60%	50%
(+)	Registrere tilslutning	20%	13%	5%	15%
	Konkrete sager	13%	3%	17%	11%
	Andet	19%	36%	19%	24%
Total		100%	100%	100%	100%
		(N=58)	(N=42)	(N=31)	

Kilde: Landsforeningens valgundersøgelse 1996, 2000 og 2004.

Note: Som det fremgår af tabel 28 på side 100, betyder symbolet (+), at der er en svagt signifikant forskel på afstemningsårsagerne ved de enkelte valgår.

Vi ser en tendens til, at traditionen spiller en mere markant rolle som årsag til afstemning i 2004, end den gjorde i de foregående år. Da der nu holdes afstemning i færre sogne, er dette ikke overraskende: Det er primært de steder, hvor der er tradition for afstemning, at man i 2004 holder fast ved denne valgform, hvilket også bekræftes af tabel 8, der viste, at halvdelen af kredsene med afstemning i 2004 også havde afstemning i både 1996 og 2000. Ligeledes ses, at den på side 64 nævnte strategi med at registrere tilslutningen til grupperingerne i menighedsrådet med mellemrum er på kraftig tilbagegang.

5.2. Antal lister

Aftalevalg er defineret ved, at der kun er indleveret én liste. Antallet af lister ved afstemningsvalg fremgår af denne tabel:

Tabel 8: Antal gyldige lister i menighedsråds kredse med afstemningsvalg

		1996	2000	2004
Antal opstillede lister	Gennemsnit	2,7	2,8	2,6
	Nedre kvartil (25%)	2,0	2,0	2,0
	Median	2,0	2,0	2,0
	Øvre kvartil (75%)	3,0	3,0	3,0
	Antal kredse i beregningen	N=328	N=240	N=198
Antal valgte lister	Gennemsnit	2,5	2,5	2,5
	Nedre kvartil (25%)	2,0	2,0	2,0
	Median	2,0	2,0	2,0
	Øvre kvartil (75%)	3,0	3,0	3,0
	Antal kredse i beregningen	N=328	N=240	N=198

Note: Det gennemsnitlige antal lister er ikke signifikant forskelligt fra år til år.

Kilde: Kirkeministeriet 1996, 2000 og 2004.

Vi ser, at der i sogne med afstemning i gennemsnit indleveres ca. 2,7 lister, og at ca. 2,5 lister bliver repræsenteret i rådet. Disse gennemsnit er rimeligt gældende for alle tre valgår.

Vi vil herefter se nærmere på menighedsråds kredse med afstemning og undersøge, om andelen af kredse med mere end to lister er faldet fra 1996 til 2004, og om menighedsrådets størrelse har betydning herfor:

Tabel 9: To eller flere lister i kredse med afstemning

Antal valgte menighedsrådsmedlemmer			Antal opstillede lister	
			2 lister	3+ lister
			Række-%	Række-%
6-9 valgte medlemmer	År (**)	1996	66%	34%
		2000	69%	31%
		2004	81%	19%
10-15 valgte medlemmer	År (-)	1996	37%	63%
		2000	35%	65%
		2004	38%	62%

Note 1: 6-9 valgte menighedsrådsmedlemmer er et udtryk for, at menighedsråds kredse har op til og med 4.000 indbyggere, mens 10-15 valgte medlemmer betyder, at der er mere end 4.000 indbyggere i menighedsråds kredse. Denne sammenhæng mellem indbyggertal og antal valgte blev i juni 2007 ændret med virkning fra menighedsrådsvalget 2008, jf. note 15 på side 76.

Note 2: Tabellen indeholder de menighedsråds kredse, der havde afstemningsvalg det pågældende år, og de opdeles efter antallet af valgte medlemmer og dermed efter menighedsråds kredse størrelse, jf. note 1. Inden for hver gruppe af menighedsråds kredse testes den hypotese, at andelen af menighedsråds kredse med 3 eller flere lister *ikke* er faldende fra 1996 til 2004. Resultatet er, at *for de små menighedsråds kredse* er Spearmans korrelationskoefficient -0,12 ($p = 0,01$), mens koefficienten *for de store menighedsråds kredse* ikke er signifikant forskellig fra 0,0 ($p = 0,49$). For de små kredse må vi altså *afvise* hypotesen om, at andelen af kredse med tre eller flere lister *ikke* er faldende. Det lyder lidt indviklet, men kun på denne *indirekte* måde kan man statistisk påvise, at andelen af kredse med tre eller flere lister faktisk er faldende.

Tabellen viser, at andelen af menighedsråds kredse, hvor der er afstemning og samtidig er indleveret mere end to lister som ventet er markant højere i de store menighedsråds kredse. For de store kredse er denne andel endvidere uændret fra 1996 til 2004. For de små menighedsråds kredse må vi konstatere, at hvis der bliver afstemning i disse, så er det langt sjældnere i 2004, at der indleveres mere end to lister, end det var i 1996.

Da andelen med afstemning blandt de små menighedsråds kredse, er faldet fra 10% i 1996 til 7% i 2000 og videre til 6% i 2004, kan vi konkludere, at tilbagegangen i afstemningsvalgformen er dobbelt i disse kredse: *Der bliver færre kredse med afstemning, og i disse færre kredse bliver der opstillet færre lister.*

5.3. Hvilke lister kunne man stemme på?

Menighedsrådsvalgets styrke er, at det er en meget lokal begivenhed. Det betyder på den anden side, at det er meget vanskeligt at give en generel beskrivelse af, hvilke valgmuligheder man som vælger står over for på valgdagen.

For at få et lille overordnet indblik heri har vi undersøgt, hvilke typer af lister og hvilke listebetegnelser, der er i spil, der hvor der bliver afstemning:

5.3.1. Listetyper

Hvis listerne, der er indleveret i sogne med afstemningsvalg, inddeles i fire hovedtyper, finder vi følgende fordeling:

Tabel 10: Lister til menighedsrådsvalget inddelt efter hovedtyper

	1996	2000	2004
Politiske lister	19%	22%	18%
Kirkepolitiske lister	34%	38%	42%
Tværpolitiske lister	31%	30%	29%
Andre lister	16%	10%	10%
Lister i alt	100%	100%	100%

Kilde: Landsforeningens valgundersøgelse 1996, 2000 og 2004.

Tendensen er, at de kirkepolitiske lister er i fremmarch gennem perioden og klart er dominerende i 2004. Der er således ingen tendens til, at de politiske partier i stigende grad stiller op på egne lister til menighedsrådsvalget.

5.3.2. Listebetegnelser

Når man indleverer en kandidatliste til menighedsrådsvalget, har man mulighed for at give den et navn, en såkaldt listebetegnelse. Betegnelserne udtrykker det signal, man ønsker at sende til omverdenen om listens identitet, og bliver der afstemning i sognet, får den konkret betydning: Listebetegnelsen vil stå på stemmesedlen over kandidatnavnene, ligesom vi kender det fra folketingsvalg, mens lister uden betegnelse får et nummer, der udtrykker, hvor tidligt den, i sammenligning med de andre lister, er blevet indleveret i den uge, hvor man kunne indlevere kandidatlistes. Følgende tabel viser udbredelsen af de mest almindelige listebetegnelser ved de seneste tre valg.

Tabel 11: Listebetegnelser i sogne med afstemningsvalg

Listebetegnelse	Procent af opstillede lister		
	1996	2000	2004
Fælles(kirkelig)liste	14,9%	11,2%	18,1%
Socialdemokraterne	12,6%	14,8%	9,4%
Grundtvigske lister	8,1%	12,4%	9,4%
(folke)kirkeliste	8,8%	5,9%	7,9%
Indre Mission	4,5%	7,1%	7,1%
Betegner lokalområde	8,4%	6,5%	7,1%
Sogneliste	7,0%	5,3%	6,3%
Nr. 2	5,5%	4,7%	4,7%
Nr. 1	5,7%	4,1%	3,9%
Andre lister	5,2%	3,6%	3,9%
Venstre	1,4%	1,8%	3,9%
Borgerliste	2,9%	1,2%	3,1%
De konservative	0,6%	1,2%	2,4%
Spejder/KFUM-K/FDF	2,6%	0,6%	2,4%
Kirkeligt Centrum	2,7%	3,0%	1,6%
Om familie, børn & unge	0,8%	2,4%	1,6%
Nr. 3	2,1%	2,4%	1,6%
Ny/alternativ liste	0,0%	1,8%	1,6%
Nr. 4	0,0%	0,6%	1,6%
Samarbejdsliste	0,0%	1,8%	0,8%
åben kirke/liste	0,7%	1,2%	0,8%
Det Radikale Venstre	0,5%	0,6%	0,8%
Fri/frisindet liste	1,1%	1,8%	0,0%
Aktiv kirkeliste	0,7%	1,2%	0,0%
Menighedsliste	1,3%	1,2%	0,0%
Vores kirke	0,0%	1,2%	0,0%
Dansk Folkeparti	0,0%	0,6%	0,0%
Upolitisk liste	1,2%	0,0%	0,0%

Note: Kategorien *Betegner lokalområde* indeholder lister, der enten bærer et bestemt lokalområdes navn eller anvender har ordet *lokal* i sit navn. Listebetegnelsen *Andre lister* omfatter specielle betegnelser, der kun optræder én gang i materialet, og som ikke er indeholdt i de andre kategorier.

Kilde: Landsforeningens valgundersøgelse 1996, 2000 og 2004.

Da opgørelsen for flere listebetegnelser vedkommende bygger på små tal, giver det ikke mening at hæfte sig ved ret mange af forskydningerne i tabellen. Jeg nøjes derfor med nogle få bemærkninger om de partipolitiske lister (Socialdemokraterne, Venstre, Det Radikale Venstre, De Konservative og Dansk Folkeparti): Andelen af disse var 19% i 2000 og 16,5% i 2004.¹²⁾ Dansk Folkepartis stigende interesse for at markere sig kirkepolitisk afspejler sig endvidere ikke i opstilling af lister fra dette parti. Bag den stort set uændrede andel af partipolitiske listebetegnelser ligger dog den forskydning, at *der er blevet lidt færre socialdemokratiske lister og flere lister fra Venstre og Konservative*. Selvom der er tale om små tal, viser en såkaldt eksakt test¹³⁾, at forskydningen er statistisk signifikant:

Tabel 12: Forskydninger i antallet af lister fra tre politiske partier.

		2000	2004
Partilister	Socialdemokraterne	83%	57%
	Venstre & Konservative	17%	43%
Total		100%	100%

Note: χ^2 -test resulterer i eksakt $p = 0,057$.

5.4. Valgdeltagelsen ved valgene 1996-2004

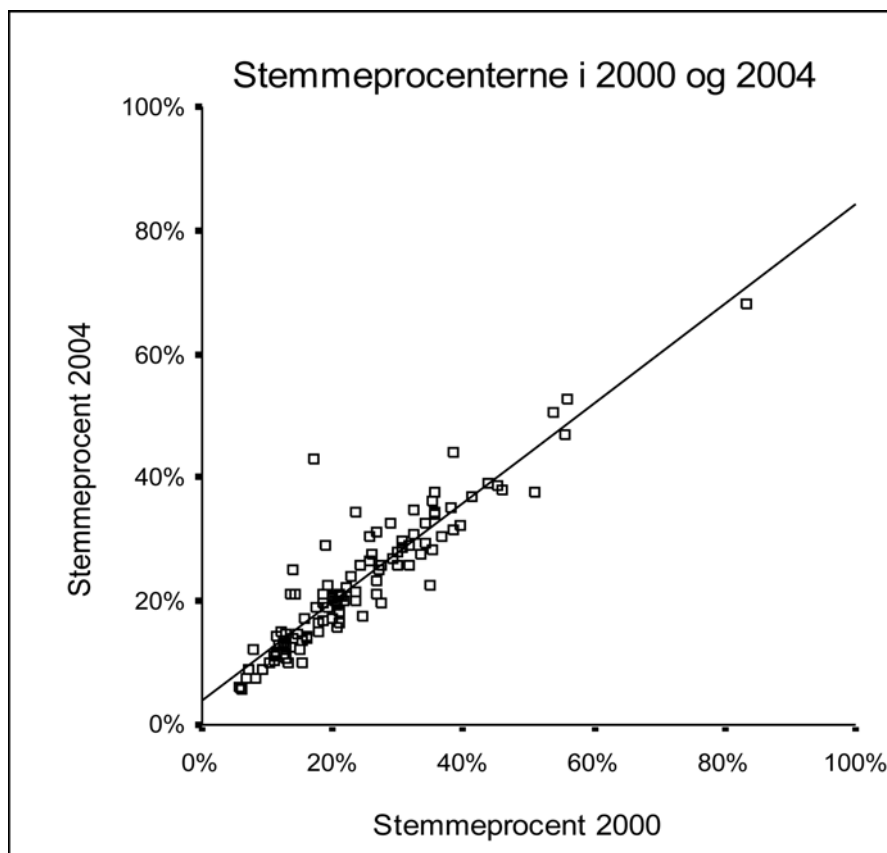
Som vi så i Figur 1, boede 18% af vælgerbefolkningen (dvs. medlemmer af folkekirken, der er fyldt 18 år) i de 9% af menighedsråds-kredsene, hvor der var afstemning i 2004, og af disse valgte 17,5% at bruge deres stemmeret. I dette afsnit vil jeg brede perspektivet lidt ud og se nærmere på stemmeprocenten ved de seneste tre valg.

5.4.1. Stemmeprocenten i 2000 og i 2004

Den næste figur viser, at der er en klar tendens til, at hvis en menighedsråds-kreds havde en høj stemmeprocent i 2000, så havde den det også i 2004:

12) Hvis tallene sammenlignes med kategorien "politiske lister" i tabel 10, ser vi, at de afviger en smule. Det kan skyldes, at kategorien "politiske lister" er bredere end de her opgjorte partipolitiske lister.

13) Om denne særligt præcise form for test og tilfælde, hvor den bør anvendes, se Mehta & Patel, 1995: *Exact tests*, SPSS Inc.

Figur 2

Note: Pearsons korrelationskoefficient = 0,92 ($p < 0,001$)

For begge valgår viser det sig, at ca. $\frac{1}{4}$ af menighedsråds-kredsene har en stemmeprocent på over 30%, og det afgørende kendetegn ved disse er, at de ligger i landdistrikterne eller i de helt små byer.

5.4.2. Forskydninger i stemmeprocenten

Selvom stemmeprocenten på landsplan lå stort set uændret omkring 17% ved de seneste tre valg, og vi så en klar tendens til en udpræget stabilitet for de enkelte menighedsråds-kredse, så lod Figur 2 os dog også ane, at der finder visse forskydninger sted i stemmeprocenten fra valg til valg i de enkelte kredse. Disse ses i den næste tabel:

Tabel 13: Forskydninger i menighedsråds kredsenes stemmerprocent 1996-2004

		Ændring i stemmeprocenten fra 2000 til 2004			Total
		Stemme- procenten er faldet med 1-16 procentpoints	Stemme- procenten har ændret sig mindre end 1 procentpoint	Stemme- procenten er steget med 1-26 procentpoints	
Ændring i stemme- procenten fra 1996 til 2000	Stemmeprocenten er faldet med 1-22 procentpoints	8%	12%	7%	27%
	Stemmeprocenten har ændret sig mindre end 1 procentpoint	19%	12%	12%	42%
	Stemmeprocenten er steget med 1-15 procentpoints	24%	2%	5%	31%
Total		51%	26%	23%	100%

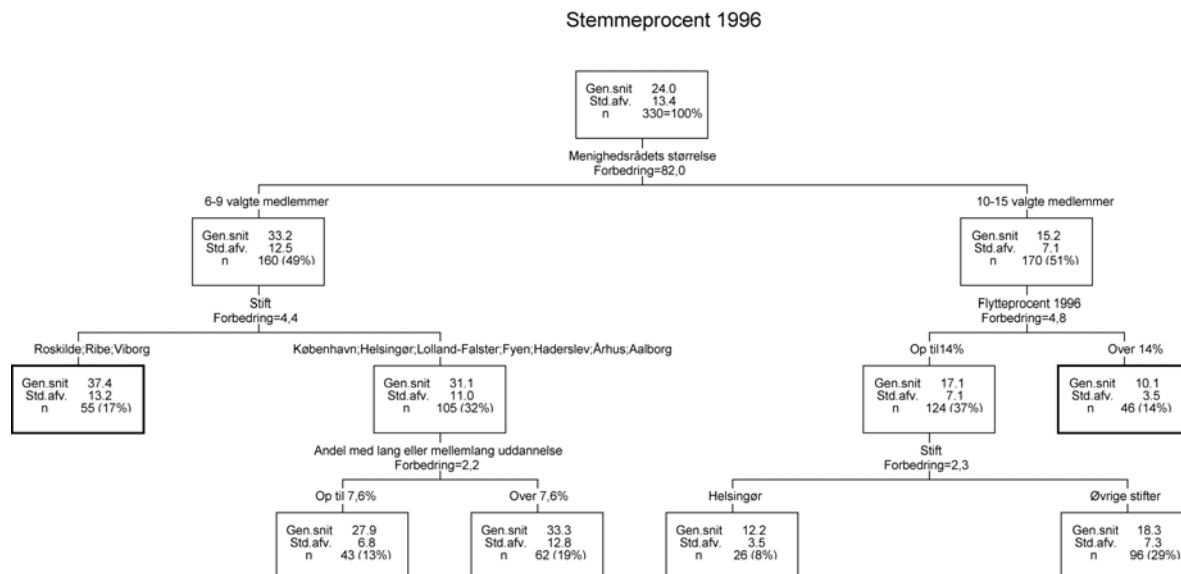
Note 1: Kun de 86 sogne med afstemning ved alle tre valg indgår i tabellen.

Note 2: Spearmans korrelationskoefficient = -0,28 (p = 0,011).

Af række-totalen nederst ser vi, at ca. halvdelen af menighedsråds kredsene havde en nedgang i stemmeprocenten fra 2000 til 2004, mens ca. ¼ havde en stigning. Bevægelserne ved de tre valg betragtet under ét ses af den negative korrelationskoefficient. Den udtrykker en signifikant tendens til, at hvis menighedsråds kredsen havde *fremgang* fra 1996 til 2000, så havde den *tilbagegang* fra 2000 til 2004 og omvendt. Det er kun forventeligt og betyder blot, at forskydningerne i stemmeprocenterne ikke indeholder en tendens til, at det er de samme kredse, der går hhv. frem og tilbage i hver delperiode. Dette er dog sket for to marginale grupper, nemlig de 8% af kredsene, der må indkassere to gange tilbagegang i perioden og de 5%, der kan glæde sig over to gange fremgang i stemmeprocenten.

5.4.3. Forhold, der påvirker stemmeprocenten

Jeg vil herefter foretage en indkredsning af, hvilke forhold, der påvirker stemmeprocenten. Da man opnår den bedste analyse med mange enheder, er det stemmeprocenten ved valget i 1996, jeg ser nærmere på, da man dette år havde flere afstemningsvalg end i 2000 og 2004. Analysen resulterer i følgende svartræ:

Figur 3: Faktorer, der påvirker stemmeprocenten

Svartræet 'læses' oppefra og ned, og da sådanne ikke er almindeligt kendte, gennemgår jeg resultatet ret detaljeret:

Øverst har vi kassen med alle 330 menighedsråds kredse, der indgår i analysen (jf. $n=330$). Den gennemsnitlige stemmeprocent (Gen.snit) for disse 330 menighedsråds kredse er 24,0%.¹⁴⁾ Bag dette gennemsnit er der naturligvis en vis spredning. Den angives med en såkaldt standardafvigelse (Std.afv.), der er beregnet til 13,4. Hvis denne ganges med sig selv, får vi den såkaldte varians, der altså bliver 13,4 gange 13,4 = 178,4. Så længe vi kun betragter den øverste kasse, må vi sige, at variansen på 178,4 er "uforklaret" – den er der bare som flimmer bag gennemsnittet, og den udtrykker, at ikke alle 330 kredse hver især har nøjagtig den gennemsnitlige stemmeprocent på 24,0.

Spørgsmålet er derfor – og det er det, analysen går ud på – om det er muligt at opdele den øverste kasse i undergrupper, som hver har en forskellig gennemsnitlig stemmeprocent. Hvis det er tilfældet, siger vi, at vi får "forklaret" noget af variansen. Det viser sig muligt at foretage en signifikant deling af den øverste kasse til to grupper ved hjælp af oplysningerne om menighedsrådets størrelse:

14) Bemærk, at procenten ikke er den samme som de 16,5%, der er stemmeprocenten på landsplan. Det skyldes, at når man beregner den gennemsnitlige stemmeprocent for menighedsråds kredse, så indgår alle kredse med samme vægt i beregningen, uanset hvor mange stemmeberettigede, der bor i kredsen.

Til venstre får vi kredsene med 6-9 valgte menighedsrådsmedlemmer, og til højre har vi dem med 10-15 valgte medlemmer.¹⁵⁾ At de to grupper netop er en opdeling af den øverste kasse, ser vi af n-værdierne: Gruppen til venstre indeholder 160 menighedsråds kredse og gruppen til højre indeholder 170 kredse, hvilket tilsammen giver de oprindelige 330.

I forbindelse med delingen får vi at vide, at forbedringen er 82,0. Det betyder, at den "uforklarede" varians på 178,4 i den øverste kasse er blevet formindsket med 82 ved at foretage den første opdeling. Statistisk set vil man derfor sige, at 46%¹⁶⁾ af spredningen bag den gennemsnitlige stemmeprocent på 24,0 kan henføres til (og dermed statistisk "forklares" med) menighedsrådets størrelse, der jo afspejler antallet af indbyggere i menighedsråds-kredsen, jf. note 15: Kredsene med op til 4.000 indbyggere har en gennemsnitlig stemmeprocent ved valget i 1996 på 33, mens de større kredse i gennemsnit har en stemmeprocent på 15.

Spørgsmålet er derefter, om hver af de to nye grupper kan opdeles yderligere, således at vi får forklaret endnu mere af variansen – der er jo stadig en "uforklaret" varians inden for hver af de to grupper.

Vi ser, at de små kredse kan opdeles efter stift. Vi får da en gruppe på 55 små menighedsråds kredse, der ligger i Roskilde, Ribe eller Viborg stift, der har en gennemsnitlig stemmeprocent på 37,4%. Denne gruppe viser sig at være *den ene yderpol i træet*: Dette er gruppen med den højeste stemmeprocent i hele træet. Det er imidlertid ikke givet, at årsagen til disse høje stemmeprocenter i de små kredse er den samme i alle tre stifter. Som det fremgår af tabel 27 på side 98, skiller Roskilde stift sig nemlig ud fra de ni andre stifter ved at have særligt mange sogne med under 1.000 indbyggere og dermed 6 valgte rådsmedlemmer. Gruppen af små kredse kan faktisk underinddeles i mere eller mindre små kredse, og da stemmeprocenten viser sig at stige, jo mindre kredsen er, vil Roskilde allerede af den grund have et fortrin i kraft af de mange helt små kredse. Den forklaring kan ikke bruges i forhold til Ribe og Viborg stifter. For disse tos vedkommende er jeg tilbøjelig til at videreføre konklusionen fra bilag D – at folkekirken står særligt stærkt i Vestdanmark.

Holder vi os til de små kredse, ser vi endvidere, at gruppen med de resterende 7 stifter bliver opdelt en gang til, fordi kredsene, hvor mere end 7,6% af den voksne befolkning har en lang eller mellemlang uddannelse, har en højere stemmeprocent end dem med færre højtuddannede.

15) Ud fra § 2, stk. 3 i den menighedsrådslov, der gjaldt ved valgene i 1996-2004, ser vi, at gruppen til venstre er de menighedsråds kredse, der har op til 4.000 indbyggere, mens gruppen til højre er dem med mere end 4.000 indbyggere. En forskel mellem disse to grupper så vi også i tabel 9, side 69. I juni 2007 blev menighedsrådslovens § 2 ændret med virkning fra valget i 2008 på to punkter: Det er ikke længere indbyggertallet, men derimod antallet af folkekirkemedlemmer, der ligger til grund for antallet af valgte menighedsrådsmedlemmer. Og de første 1.000 personer i sognet udløser ikke længere seks, men kun fem valgte rådsmedlemmer.

16) Det beregnes som forbedringen/variansen, dvs. $82,0/178,4 = 46\%$.

Tilsvarende ser vi, at de store menighedsråds kredse bliver opdelt efter flytteprocent, hvorved *træets anden yderpol* fremkommer: Hvis der i 1996 var valg i en menighedsråds kreds med over 9 valgte menighedsrådsmedlemmer og en flytteprocent på mere end 14 i 1996,¹⁷⁾ så er den gennemsnitlige stemmeprocent nede på 10. For gruppen af store kredse med lavere flytteprocent skiller Helsingør stift sig ud fra de andre ved at have en lavere stemmeprocent.¹⁸⁾ Sidste gruppe er de store kredse med lav flytteprocent, der ligger i de øvrige ni stifter.

Vi kan alt i alt konkludere, at træet giver et billede af den variation, der ligger bag den gennemsnitlige stemmeprocent for alle 330 kredse i den øverste kasse. Ved at opdele disse i de 6 slutgrupper får vi "forklaret" 54% af den samlede varians. Og "forklaringen" er, at følgende forhold *i visse situationer*¹⁹⁾ påvirker stemmeprocenten i *opadgående* retning:

- Hvis menighedsråds kredsen er lille, er stemmeprocenten høj. Det understreger, at menighedsrådsvalget er meget lokalt: Det svækker valgdeltagelsen, hvis man ikke har et personligt kendskab til de opstillede og ikke lever med i det lokalsamfund, som kirken og menighedsrådet er en del af.
- Hvis flytteprocenten er lav, er stemmeprocenten høj. Også dette understreger det lokale præg ved valget: Når temaerne og de opstillede lister udspringer af rent lokale forhold, svækker det valgdeltagelsen, hvis en betydelig del af vælgerkorpset er nyttilflyttet og derfor ikke har kendskab til disse forhold.
- Hvis uddannelsesniveaue er højt, er stemmeprocenten høj. Det kan dog kun påvises for de mindre menighedsråds kredse.
- Hvis kredsen ligger i Roskilde, Ribe eller Viborg stifter er stemmeprocenten høj. Bag dette ligger formodentlig to forskellige årsager. Roskilde stift opnår primært høje stemmeprocenter som følge af mange meget små menighedsråds kredse, mens Ribe og Viborg stifter i højere grad opnår dem som følge af stærke kirkelige traditioner.

5.4.4. Vurdering af stemmeprocentens niveau

I perioden 1961-2004 har stemmeprocenten ligget stabilt, da den gennem hele perioden har ligget i intervallet 14%-19%. Denne stabilitet gør det svært at danne sig en mening om stemmeprocentens niveau de enkelte år, for den ligger jo, som den plejer, og hvad kan vi med rimelighed sammenligne dette niveau med?

Det er efterhånden blevet en almindelig praksis at tale om den lave stemmeprocent ved menighedsrådsvalgene uden at fortælle, hvad man sammenligner med. Det er min fornemmelse, at de fleste udsagn af den type implicit bygger på en sammenligning med folketings- eller kommunalvalg, men er det egentlig rimeligt? Ville det ikke være ret forbløf-

17) Denne er beregnet som gennemsnittet af tilflytnings- og fraflytningsprocenten for dette år.

18) En nærmere analyse viser, at disse dele af Helsingør stift ikke adskiller sig signifikant fra *træets anden yderpol*. Derfor må vi sige, at denne gruppe også indgår i *yderpolen* med de laveste stemmeprocenter.

19) Dette forbehold skyldes, at de forskellige faktorer ikke optræder som virksomme overalt i træet.

fende, hvis stemmedeltagelsen til menighedsrådsvalget var på højde med et folketingsvalg, der jo har kontant betydning for mange konkrete facetter af hverdagslivet, og hvor flere tv-kanaler i flere uger op til valgdagen bruger den bedste sendetid til valgudsendelser.

Jeg vil derfor hævde, at først når man har taget stilling til, hvad man vil sammenligne menighedsrådsvalget med, er det muligt at tage stilling til, om en stemmeprocent på f.eks. 17 som i 2000 er lav eller høj.

I 2000 sammenlignede jeg menighedsrådsvalget med det seneste valg til skolebestyrelserne. Det viste sig, at andelen af folkeskoler med afstemningsvalg til disse bestyrelser i 1998 var 17%.²⁰⁾ Stemmeprocenten ved disse valg beregnet ud fra antallet af forældre på de relevante skoler var i 1990 43%. I 1994 var den faldet til 39% og derefter videre til 36% i 1998. Det er godt det dobbelte af menighedsrådsvalgets niveau, men drejer sig altså også om noget af det vigtigste for disse forældres største rigdom i livet – deres børns uddannelse.

Hvis man på den baggrund alligevel vurderer, at stemmeprocenten til menighedsrådsvalgene er lav, er det nærliggende at spørge, hvad der kan være årsagerne hertil.

Det er sandsynligt, at den brede vælgerbefolkning har en *distanceret tilfredshed* med sognekirkens fungeren. Der er flere eksempler på, at stemmeprocenten er højere, hvis der er valg på grund af konflikter end på grund af tradition.²¹⁾ Hvis folk fornemmer, at det går godt samtidig med, at de ikke er dybt engageret i menighedens liv, vil det næppe være væsentligt for dem at stemme. Men den dag, der bliver ballade, vil de komme hen og stemme.

Som det fremgår af tabel 11, er det endvidere kun få af de opstillede lister i kredse med afstemning, der har en betegnelse, der er veletableret og kendt på landsplan. Det store flertal af *listebetegnelserne* er uden holdningsmæssig profil eller udspringer af lokale forhold. Heraf følger, at for folkekirkemedlemmer, der kun har en løs tilknytning til kirken og menigheden, vil listebetegnelserne sjældent i sig selv fortælle noget særligt om, hvad der konkret kan vælges mellem på valgdagen. Muligheden for at stemme på baggrund af en overordnet ideologi eller generel tilknytning til et parti er altså sjældent tilstede ved menighedsrådsvalget; – man kan kort sagt ikke som ved folketingsvalget stemme pr. rygmarv på baggrund af vaner som "jeg stemmer på Stauning", som nogle ældre mennesker gjorde helt op i 1970'erne.

20) Denne andel var i 2002 faldet til 14% og i 2006 igen steget til 17%, jf. Kirkeministeriets betænkning 1491, s. 253, note 35.

21) Som eksempel kan nævnes Holme sogn syd for Århus, der i 1996 fik en stemmeprocent blev 35,5. Dette er højest usædvanligt for et så stort og urbaniseret område, og det var en direkte følge af en langvarig konflikt mellem to præster i sognet.

En tredje faktor er, at der i mange tilfælde ikke er klare substantielle forskelle mellem de opstillede lister. Som vi så i tabel 7, er det *tradition*, der ligger til grund for, at der bliver afstemning i ca. halvdelen af de kredse, hvor der bliver afstemning. I sådanne tilfælde vil valget primært dreje sig om personlig tillid; – der bliver altså tale om et valg mellem personer.²²⁾ Heraf følger, at de vælgere, der ikke kender de opstillede *personer*, vil have meget svært ved at forholde sig til de opstillede valgmuligheder.

På den baggrund kan vi generelt sige, at stemmeprocenten kan være høj af to grunde: Den kan *for det første* være det, fordi der i sognet er et stort engagement i de kirkelige anliggender, og den kan *for det andet* være høj, fordi der er en aktuel stridighed i sognet. Konflikter kan både være positive og negative. Derfor kan de to grunde være blandet sammen i tilfælde, hvor et positivt engagement har ført til konkrete konflikter. Da sådanne imidlertid også kan være destruktive, mener jeg ikke, man bør gøre det til et mål i sig selv at opnå en høj valgdeltagelse. Baggrunden for en høj stemmeprocent må tænkes med, når resultatet skal vurderes. Det afgørende må da være at få en høj stemmeprocent baseret på folkekirkemedlemmernes positive og levende engagement i menighedens liv og vækst.

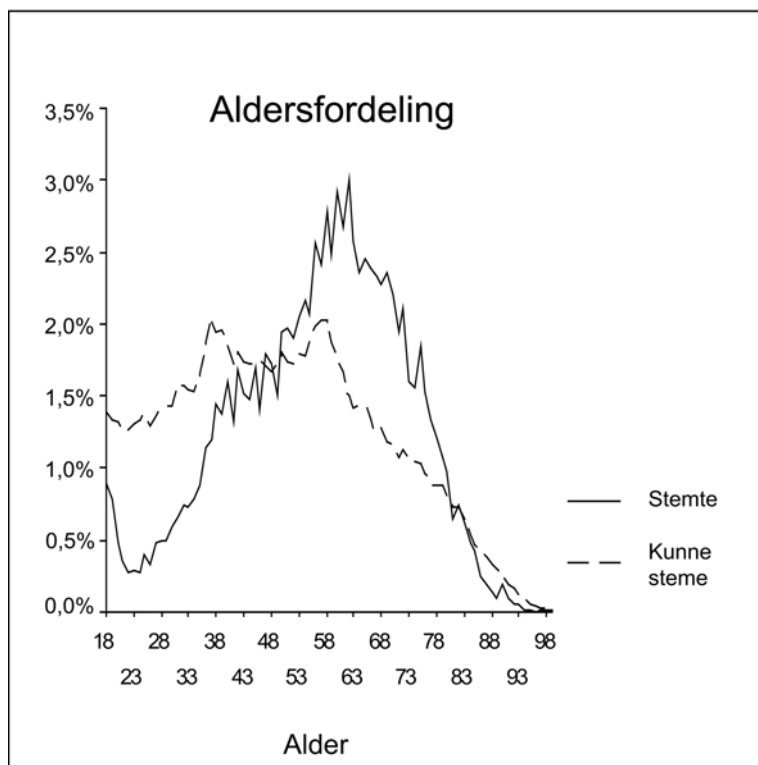
6. De vælgere, der stemte

I dette afsnit præsenteres resultaterne af Landsforeningens vælgerundersøgelse. Datagrundlaget bygger på afstemningerne i 27 tilfældigt valgte sogne og er beskrevet i bilag A i forbindelse med tabel 24 på side 94.

6.1. Alder, køn og forhold til arbejdsmarkedet

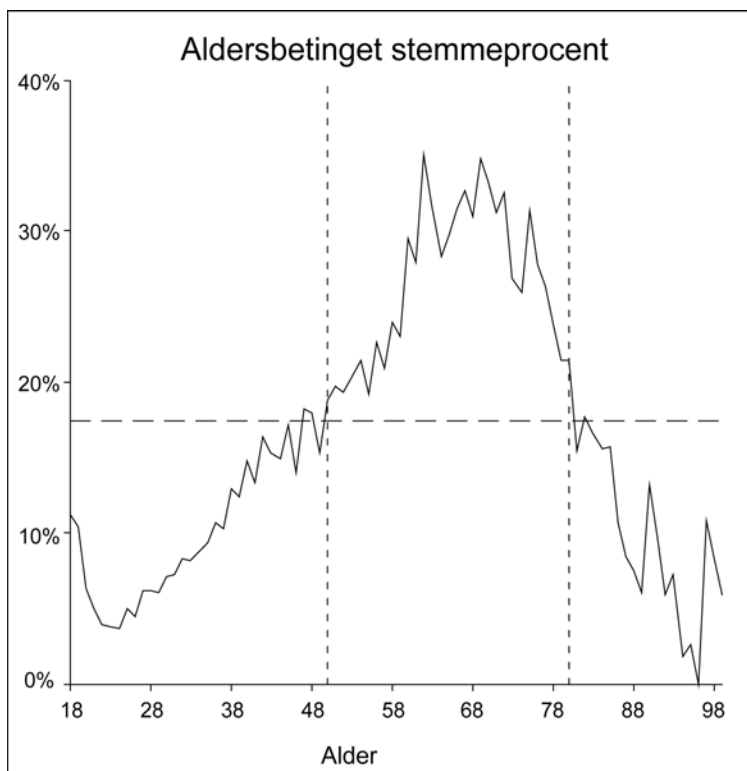
Gennemsnitsalderen for vælgerkorpset i de 27 sogne betragtet under ét var 49 år og 8 måneder, mens gennemsnitsalderen for de vælgere, der faktisk stemte i disse sogne, var 56 år og 6 måneder. Sidstnævnte er altså knap 7 år ældre end vælgerkorpset som helhed. Dette bekræfter på den ene side forventningerne om, at den ældre del af vælgerne i særlig grad deltager i menighedsrådsvalget. På den anden side er denne forskydning dog begrænset til gennemsnitligt knap 7 år. Spredning bag de to gennemsnitsaldre fremgår af følgende figur:

22) I forbindelse med de seneste 15 års mange bispevalg er det også blevet nævnt, at den kirkepolitiske forskel mellem de opstillede kandidater var så lille, at der først og fremmest var tale om et valg mellem personer med forskellige egenskaber og kvalifikationer.

Figur 4: Aldersfordelingen for vælgerne i 2004

Figuren giver det umiddelbare indtryk, at især vælgerne under 40 år vælger at blive på sofaen, men for at kunne foretage en direkte sammenligning af aldersgrupperne er det nødvendigt at beregne stemmeprocenten for hvert enkelt alderstrin. Da vores stikprøve ikke nøjagtigt rammer de 17,5%, der blev stemmeprocenten for alle aldersgrupper betragtet under ét i hele landet, har jeg i forbindelse med beregningen af de aldersbetingede stemmeprocenter justeret disse, således at det vægtede gennemsnit for alle alderstrinene netop bliver 17,5%, der af hensyn til sammenligningen er indsat som den vandrette stiplede linie:

Figur 5: Stemmeprocenten opgjort efter alder i 2004

Vi ser nu direkte deltagelsen i menighedsrådsvalget for hvert alderstrin og bemærker, at det er folkekirkemedlemmerne på 50-80 år, der i særlig grad slutter op om valget. Stemmeprocenten for denne gruppe er skønsmæssigt 26%.

For de yngre vælgere ser vi, at de 18-19 årige ligger relativt højt på omkring 11%, hvorefter stemmeprocenten falder betydeligt. Det tyder på, at folkekirkemedlemmer, der har fået deres stemmeret i valgåret eller året før, gerne vil anvende den for at afprøve den nye identitet som vælger. Efter at have prøvet det en enkelt gang falder de dog fra ved de følgende valg. Stemmeprocenten for de 20-34 årige er skønsmæssigt nede på 6%. Først omkring 45 års alderen når de aldersbetingede stemmeprocenter op på den generelle stemmeprocent på 17,5.

Retter vi herefter blikket mod kønsfordelingen, viser det sig, at på landsplan (her repræsenteret ved alle 27 sogne, der er med i undersøgelsen, betragtet under ét) udgjorde kvinderne 56% af dem, der stemte, mens de udgjorde 52% af folkekirkemedlemmerne. Vi får således på den ene side bekræftet forventningen om, at kvinderne er mere tilbøjelige end mændene til at slutte op om folkekirken ved at stemme til menighedsrådsvalget. På den anden side udgør de ikke markant flere blandt dem, der stemte, end de udgør af folkekirkens medlemmer.

Hvis vi tog højde for, at kvinder lever længere end mænd, og derfor er overrepræsenteret i befolkningen over 60 år, der i særlig grad stemmer til menighedsrådsvalget, måtte vi sandsynligvis konkludere, at kvindernes overrepræsentation blandt dem, der stemmer til valget, næppe er større end, at den kan forklares med deres overrepræsentation blandt den ældre del af vælgerkorpsen, der i særlig grad stemmer til menighedsrådsvalget.

Vort næste sammenligningspunkt er forholdet til arbejdsmarkedet. Hvis vi betragter alle 27 sogne i materialet under ét, ser fordelingen således ud:

Tabel 14: Forholdet til arbejdsmarkedet for (A) dem, der stemte til valget og (B) indbyggerne i sognene

Forhold til arbejdsmarkedet	(A) Stemte i ét af de 27 sogne	(B) Indbyggerne i de 27 sogne	Forskel: (A)-(B)	Odds-kvote
Selvstændige	8,1%	4,0%	4,1%	2,0
Lønmodtager, højeste niveau	10,1%	9,2%	0,9%	1,1
Lønmodtager, mellem niveau	17,6%	9,4%	8,2%	1,9
Øvrige lønmodtagere	20,3%	38,0%	-17,7%	0,5
Arbejdsløse	1,4%	2,6%	-1,2%	0,5
Pensionister og efterlønsmødtager	39,2%	26,1%	13,1%	1,5
Uddannelsessøgende	3,3%	10,7%	-7,4%	0,3
Total	100,0%	100,0%		

Note: Kolonne (A) og (B) er ikke direkte sammenlignelige. Det skyldes for det første, at de omfatter personer med forskellige forhold til folkekirken: (A) indeholder kun personer, der er medlem af folkekirken, mens (B) er baseret på alle indbyggere i sognene. For det andet har det i kolonne (A) været nødvendigt at se bort fra svarmuligheden 'Andet', der indeholder 1%-8% af dem, der stemte. Denne gruppe bliver altså her opfattet som ubesvarede.

Kilde: Landsforeningens vælgerundersøgelse og Kirkefondets sognestatistik, der formidler oplysninger fra Danmarks Statistik.

Med de forbehold, der følger af noten kan vi sige, at pensionister og efterlønsmødtager er meget tilbøjelige til at stemme til valget. Mens de udgør 26% af indbyggerne (og dermed, antager vi, også omkring 26% af vælgerkorpsen), udgør de 39% af dem, der stemte. Oddskvoten bliver dermed 1,5.²³⁾ Den fortæller, at pensionist- og efterlønandelen af dem, der stemte, er 1,5 gange så stor som deres andel af indbyggerne. Denne overrepræsentation er ikke overraskende, da dem, der stemte, generelt er ældre end sofavælgerne. Tilsvarende

23) Den udregnes på denne måde: $39,2/26,1 = 1,5$.

er det forventeligt, at studerende, der jo generelt er unge mennesker, er klart underrepræsenteret blandt dem, der stemte. Dette viser sig da også at være tilfældet.²⁴⁾

Mere interessant er det, at kategorien 'øvrige lønmodtagere' (der dækker over faglærte og ufaglærte) kun i ringe grad deltager i valget, mens omvendt selvstændige og lønmodtagere på mellemniveau (skolelærere, socialrådgivere o.l.) viser særdeles stor interesse, jf. deres meget høje oddskvoter.

6.2. Forholdet til kirke og kristendom

Landsforeningens vælgerundersøgelse indeholdt også et spørgsmål om, hvorvidt de fremmødte vælgere havde fået en religiøs opdragelse i barndomshjemmet (som det fremgik af spørgeskemaet, menes der hermed, om der jævnligt foregik aftenbøn, læsning af bibelhistorie, kirkegang eller lignende i barndomshjemmet). 64% svarede ja til dette, hvilket er markant højere end de 36%, der gælder for hele den danske befolkning.²⁵⁾

Hvis vi sammenligner kirkegangen for dem, der stemte i de 27 sogne, med befolkningen som helhed, ser billedet sådan ud:

Tabel 15: Kirkegang

Hvor ofte går De i kirke?	Stemte ved menighedsrådsvalget (2004)	Befolkningen som helhed (1999)
Mindst en gang om måneden	31%	12%
Til højtider	43%	21%
Ca. en gang om året	18%	24%
Aldrig eller næsten aldrig	8%	43%
Total	100%	100%

Kilde: Landsforeningens vælgerundersøgelse 2004 og Peter Gundelach (red.): *Danskernes værdier 1981-1999*, s. 85.

Da det er rimeligt at antage, at kirkegangen ikke har ændret sig væsentligt siden 1999, kan vi konkludere, at de, der stemte til menighedsrådsvalget, har en markant hyppigere kirkegang end befolkningen som helhed.

Man taler i disse år ofte om, at danskerne har et forskelligt forhold til kirke og kristendom. Forskellen er ikke alene, at nogle går i kirke oftere end andre. Det er også sådan, at nogle forholder sig søgende til kristendommen, andre holder fast ved den traditionelle lutherske

24) Oddskvoten for uddannelsessøgende på 0,3 betyder, at denne gruppe er underrepræsenteret blandt de fremmødte vælgere med faktoren 0,3 – eller med andre ord: Der er $(1/0,3=)$ 3,3 gange så mange studerende blandt indbyggerne i sognene, som der er blandt dem, der stemte.

25) Jf. Schouboe og Marqvard Rasmussen, 2003: *Menigheder og mennesker*, Aros Forlag, s. 49.

trosopfattelse, mens atter andre mest ser kristendommen som en væsentlig del af vores kultur.

Når oplysningerne om forholdet til kirke og kristendom sættes i forhold til de fremmødte vælgers alder, finder vi denne signifikante forskel:

Tabel 16: Forholdet til kirke og kristendom i forskellige aldersgrupper

		Alder ***				Total
		18-45 år	46-58 år	59-67 år	68-100 år	
Deres forhold til kirke og kristendom	Støtter kirken, da kristendommen er en del af vores kultur	53%	52%	50%	44%	50%
	Tilslutter mig kirkens traditionelle lutherske tro	35%	39%	42%	49%	41%
	Jeg forholder mig søgende til kristendommen	10%	7%	6%	6%	7%
	Andet	3%	2%	1%	1%	2%
Total		100%	100%	100%	100%	100%

Kolonne-totalen til højre fortæller, at 41% af de afgivne stemmer i de 27 sogne betragtet under ét kommer fra personer, der tilslutter sig den traditionelle lutherske tro.²⁶⁾

Som vi tidligere så, er interessen for at stemme til menighedsrådsvalget ikke så stor blandt de yngre folkekirkemedlemmer som blandt de ældre. Det ville derfor være en nærliggende tanke, at de unge, der vælger at møde frem, vil føle sig tættere knyttet til folkekirken end de ældre, da tærsklen for at stemme synes at være større for de unge.

Hvis vi måler "følelsen af tæthed" på forholdet til trosgrundlaget, udtrykker tabellen, at dette *ikke* er tilfældet. Tabel 16 viser entydigt og signifikant, jo yngre de fremmødte vælgere er, des mere *utilbøjelige* er de til at tilslutte sig den traditionelle tro. Set fra et kirkeligt dogmatisk standpunkt er dette foruroligende: Selv inden for den begrænsede del af menigheden, der stemmer til menighedsrådsvalget, falder tilslutningen til den lutherske trosopfat-

26) Vi kan ikke umiddelbart sætte dette i forhold til landstal, men jeg har i bogen *Menigheder og mennesker* (s. 47f.) skønnet, at de kirkekristne udgør omkring 7% af befolkningen, hvis vi definerer dem som personer, der går i kirke mindst en gang om måneden og tror på en personlig Gud. Selvom vi i vælgerundersøgelsen måler med lidt andre begreber, kan vi – ved at kombinere oplysningerne om kirkegang og forholdet til kirke og kristendom – sige, at 20% af dem, der stemte til menighedsrådsvalget i 2004 både går i kirke mindst en gang om måneden og tilslutter sig kirkens traditionelle lutherske tro. Der er således ikke tvivl om, at de kirkekristne i særlig grad slutter op om menighedsrådsvalget. Dette er i sig selv ikke overraskende, men udbyttet af vælgerundersøgelsen er i denne forbindelse for det første, at det dokumenteres, og for det andet – og vigtigere – at der kan sættes præcise tal på dette forhold.

telse tilsyneladende i takt med, at yngre generationer kommer til. Hvad bliver denne tro så erstattet af?

Vi ser for det første, at andelen af kulturkristne er større blandt de yngre end blandt de ældste. De midaldrende ligger dog her på linie med den yngste gruppe. For det andet ser vi, at andelen af søgende er klart større blandt de yngre end blandt personerne over 45 år. Faktisk er der 1,7 gange så mange søgende i alderen 18-45 år som der er i aldersgruppen 59-100 år.

6.3. Faste og sjældnere kirkegængere

Det ligger i sagens natur, at præster og menighedsrådsmedlemmer ønsker en høj kirkegang, da det giver mulighed for at forkynde evangeliet til mange. Det er derfor oplagt at overveje, om vælgerundersøgelsen kan identificere forhold, der har betydning for, om folk går meget eller lidt i kirke.

Det viser sig i et vist omfang at være tilfældet, og det begrænsede omfang bliver tydeligt, hvis vi indledningsvis inddeler sognets indbyggere i fire grupper:

1. De, der ikke er medlem af folkekirken
2. Medlemmer af folkekirken, som ikke stemte til menighedsrådsvalget
3. Medlemmer af folkekirken, som stemte og som går sjældent i kirke
4. Medlemmer af folkekirken, som stemte, og som ofte går i kirke.

Vælgerundersøgelsen indeholder hverken oplysninger om gruppe 1 eller 2, men giver os derimod mulighed for nærmere at analysere gruppe 3 og 4 – de to grupper, der har placeret sig tæt ved folkekirken ved at vælge at stemme. Spørgsmålet er derfor, om vi ud fra vælgerundersøgelsens ganske få spørgsmål kan beskrive signifikante forskelle mellem de fremmødte vælgere, der går i kirke mindst én gang om måneden, og dem, der går sjældnere i kirke?

Det viser sig at være tilfældet. Analysen, hvis nøgletal fremgår af bilag E på side 104, fører til både forventelige og mere tankevækkende resultater:

Som forventet finder vi især hyppig kirkegang blandt kvinder, ældre, personer med en religiøs opdragelse og personer, der tilslutter sig kirkens traditionelle lutherske tro. Mere interessant er det, at betydningen af "forholdet til kristendommen" er forskelligt for forskellige aldersgrupper og for mænd og kvinder:

For de *ældre* er der ikke så stor forskel på kirkegangen blandt *de luthersk troende og de kulturkristne*, som der er blandt de *unge*. Det kan danne grundlag for følgende *hypotese*²⁷⁾:

27) Jeg bruger her og i det følgende bevidst termen hypotese for at give rum til en friere tolkning, der rækker ud over, hvad analysen direkte omfatter.

Den øgede kirkegang, der finder sted med alderen, omfatter i særlig grad de kulturkristne. Det betyder imidlertid ikke, at de holder op med at være kulturkristne; det er bare blevet mere nærliggende for dem at gå i kirke. Hermed er samtidig sagt, at hvis man er kulturkristen, så er tærsklen til kirken meget høj, så længe man er ung. For at komme over den er det – som ung – en stor hjælp at have en traditionel luthersk opfattelse af kristentroen.

Sammenligner vi herefter kirkegangen for *de luthersk troende og de søgende*, så ser vi, at der faktisk ikke er nogen forskel på andelen af hyppige kirkegængere for disse to grupper *blandt personer over 45 år*. Det er altså uden betydning for de midaldrende og ældres kirkegang, om de er luthersk troende eller søgende. Denne lighed i kirkegang gælder imidlertid ikke for de 18-45 årige.

Vi kan derfor opstille den generelle hypotese, at midaldrende og ældre, der forholder sig anderledes til kristendommen end den traditionelle lutherske opfattelse, lettere kan finde sig til rette i gudstjenesten, end de yngre med en tilsvarende afvigende opfattelse kan. En mulig forklaring er, at de midaldrende og ældre med en anderledes kristendomsopfattelse i højere grad er i stand til at se hen over det, de ikke kan tilslutte sig, og dermed hente næring og inspiration i gudstjenesten, end de yngre med en afvigende trosopfattelse kan.

Kønnet har dog også betydning, hvilket gør følgende hypotese nærliggende: Evnen til at se hen over dét, man ikke kan tilslutte sig af traditionel luthersk tro, er større hos kvinder end hos mænd. Det kan muligvis skyldes – men vi er ude i fri fortolkning (jf. note 27)) – at mænd er mere tilbøjelige til at tænke i begreber end kvinder, der i højere grad kan tænke i billeder.²⁸⁾

Analysen i bilag E på side 104, viser også, at selvom religiøs opdragelse fremmer hyppig kirkegang, så er dette særligt udtalt blandt de yngre. At denne faktor betyder mindre for de ældre ændrer dog ikke ved, at selv for personer over 67 år er det tre gange så sandsynligt at finde personer med hyppig kirkegang blandt dem, der fik en religiøs opdragelse i barndomshjemmet som blandt dem, der ikke fik.

Det samlede indtryk er derfor, at en religiøs opdragelse og en traditionel luthersk tro i høj grad er befordrende for hyppig kirkegang. Betydningen heraf svækkes med alderen, men den forsvinder ikke.

7. De nyvalgte menighedsråd

I dette afsnit skal vi se nærmere på, om der er sket ændringer i sammensætningen af de nyvalgte menighedsråd²⁹⁾ i de seneste 20-30 år:

28) Se hertil A. Deichsel, 1981: *Gemeinschaft und Gesellschaft als analytische Kategorien*, s. 34f.

29) Beskrivelsen bygger kun på oplysninger om de *valgte* rådsmedlemmer. Derudover indeholder rådene de præster, der er ansat til at betjene menighedsråds kredsen.

- Er det fortsat sådan, at menighedsrådsmedlemmerne bliver ældre og ældre for hver ny valgperiode, eller er kurven knækket, således at menighedsrådsarbejdet nu i højere grad er begyndt at tiltrække yngre mennesker?
- Er det fortsat sådan, at andelen af kvinder stiger fra valgår til valgår, eller har der indfundet sig en stabil balance mellem kønnene?
- Og hvad er forholdet mellem nyvalgte og genvalgte medlemmer af menighedsrådene?

7.1. Aldersfordeling

De valgte menighedsrådsmedlemmers aldersfordeling i valgåret gennem de seneste godt 20 år ses af denne tabel:

Tabel 17: Aldersfordeling for valgte medlemmer af menighedsrådene

Aldersgrupper	1984	1988	1992	1996	2000	2004
18-29 år	3%	-	3%	2%	2%	1%
30-39 år	15%	-	11%	10%	9%	8%
40-49 år	30%	-	29%	25%	23%	20%
50-59 år	30%	-	32%	35%	34%	31%
60-69 år	19%	-	21%	23%	26%	32%
70+ år	3%	-	4%	5%	6%	8%
Total	100%		100%	100%	100%	100%

Note: Oplysninger om valget i 1988 foreligger ikke.

Kilde: Statistiske efterretninger 1993:16, tabel 7, 1998:16, tabel 3 og Landsforeningens valgundersøgelse 2000 og 2004

Vi ser en entydig og ubrudt tendens til, at rådsmedlemmerne bliver ældre og ældre. Betragter vi andelen af valgte medlemmer under 50 år, tegner der sig følgende klare udvikling:

Tabel 18: Andelen af valgte menighedsrådsmedlemmer under 50 år

Valgår	Andelen af medlemmer under 50 år
1984	48%
1988	-
1992	43%
1996	37%
2000	34%
2004	29%

Note: Til sammenligning kan det oplyses, at i 1996 var 59% af den del af den danske befolkning, der er fyldt 18 år, under 50 år.

Kilde: Tabel 17.

Umiddelbart vil man sammenligne aldersfordelingen med befolkningen som helhed – jf. tabellens note – og konstatere, at det er problematisk, at de valgte rådsmedlemmer er markant ældre end befolkningen som helhed. Givetvis er det også et problem, at den yngre del af befolkningen allerede af den grund får sværere og sværere ved at identificere sig med menighedsrådene.

Inden man tolker alderssammensætningen alt for negativt, bør man dog overveje, om det nu er rimeligt at basere sin vurdering på den norm, at menighedsrådene skal være en direkte afspejling af befolkningens alderssammensætning. En sådan forventning kan nemlig siges at være gammeldags, da den ikke tager højde for et afgørende kendetegn ved det moderne samfund, nemlig at individernes engagement i fritidsaktiviteter er bestemt af, hvad der opleves som personligt relevant, og at dette er bestemt af den aktuelle livssituation. At livssituationen for alle aldersgrupper i samme grad skulle pege i retning af en interesse for det kirkelige arbejde er ikke realistisk.

7.2. Kønsfordeling

Den næste tabel viser, at kvindernes andel af de valgte menighedsrådsmedlemmer har været jævnt stigende fra 35% i 1973 til 54% i 2000. Da de to seneste år er baseret på Landsforeningens stikprøveundersøgelse, er der ikke belæg for at hæfte sig ved den lille forskydning mellem 2000 og 2004. Konklusionen er derfor, at niveauet fra 2000 er fastholdt i 2004, hvorfor kvindeandelens toppunkt fra 2000 er blevet fastholdt i 2004.

Tabel 19: Kønsfordeling for valgte medlemmer af menighedsrådene

År	Kvinder	Mænd
1973	35%	65%
1977	38%	62%
1980	41%	59%
1984	44%	56%
1988	47%	53%
1992	50%	50%
1996	51%	49%
2000	54%	46%
2004	53%	47%

Kilde: Statistiske Efterretninger 1986:14, tabel 1; 1990:2, tabel 5, 1993:16, tabel 5; 1998:16, tabel 1 og Landsforeningens valgundersøgelse 2000 og 2004

En nærmere betragtning af tallene fra 2004 viser, at valgformen har betydning for kønsfordelingen:

Tabel 20: Kønsfordelingen i 2004 opgjort efter valgform

		Valgform		Total
		Aftalevalg	Afstemningsvalg	
Køn	Kvinder	53%	47%	53%
	Mænd	47%	53%	47%
Total		100%	100%	100%

Note: χ^2 -test resulterer i eksakt $p = 0,075$, jf. note 13 på side 72.

Vi ser, at selvom kvinderne udgør flertallet i de mange kredse med aftalevalg og derfor også udgør flertallet, når alle kredse betragtes under ét, så udgør mændene faktisk flertallet i de menighedsråds kredse, hvor der var afstemning i 2004.

Det kan have to forklaringer: Den ene er, at kvinder måske ikke er så tilbøjelige til at melde sig som kandidater, hvis der er udsigt til afstemning i menighedsråds kredsen. Man træder da tydeligere frem som en offentlig person, og valghandlingen betegnes også i nogle sammenhænge 'kampvalg' som et signal om en aggressiv tilbøjelighed hos de opstillede. Den anden mulighed er, at de kvindelige kandidater klarer sig dårligere end de mandlige, når det kommer til en afstemning.

7.3. Forholdet mellem nyvalgte og genvalgte

Næste tabel viser, at forholdet mellem nyvalgte og genvalgte menighedsrådsmedlemmer i længere tid har ligget stabilt på hhv. 40% og 60%.

Tabel 21: Forholdet mellem nyvalgte og genvalgte medlemmer af menighedsrådene

År	Status	
	Nyvalgte	Genvalgte
1984	36%	64%
1988	-	-
1992	-	-
1996	38%	62%
2000	42%	58%
2004	39%	61%

Kilde: Hans Raun Iversen og Anders P. Thyssen (red.), 1986: *Kirke og Folk i Danmark* og Landsforeningens valgundersøgelse 1996, 2000 og 2004

Tabellen viser, at omkring 40% af de valgte menighedsrådsmedlemmer bliver udskiftet ved hvert valg. En nærmere betragtning af tallene fra 2004 viser, at valgformen har betydning for forholdet mellem ny- og genvalgte:

Tabel 22: Forholdet mellem ny- og genvalgte i 2004 opgjort efter valgform

	Valgform		Total
	Aftalevalg	Afstemningsvalg	
Nyvalgte	39%	46%	39%
Genvalgte	61%	54%	61%
Total	100%	100%	100%

Note: χ^2 -test resulterer i eksakt $p = 0,019$, jf. note 13 på side 72.

Vi ser, at udskiftningen af rådsmedlemmer er signifikant større i kredse med afstemning. Dette er ikke overraskende, da de kredse, hvor det er svært at finde kandidater til menighedsrådet, vil tilhøre gruppen med aftalevalg. I disse tilfælde vil der formodentlig være en større tendens til, at rådsmedlemmerne påtager sig en valgperiode mere, end de umiddelbart havde tænkt sig.

Med en udskiftning af omkring 40% af medlemmerne ved et valg må vi konstatere, at menighedsrådene fortsat er i stand til i meget betydeligt omfang at rekruttere nye medlemmer til rådene.

Det ville dog være interessant med en nærmere undersøgelse af, hvorledes de nyvalgte er blevet rekrutteret til menighedsrådene. Dette kan vi desværre ikke belyse nærmere på det foreliggende grundlag.

Et andet for mig væsentligt spørgsmål er, hvordan den betydelige fornyelse af menighedsrådene passer med mit generelle indtryk af, at mange rådsmedlemmer har en længere anciennitet i arbejdet? Jeg vælger bevidst at tale om 'mit generelle indtryk', for der foreligger ingen undersøgelser af, hvilke faktorer der har betydning for, om menighedsrådsmedlemmer ønsker at genopstille eller ej ved et kommende valg. Vi har derfor heller ingen dokumenteret viden om, hvad der kendetegner de omkring 40%, der bliver udskiftet ved valget. Hvor mange af dem stiller rent faktisk op uden at blive valgt? Hvor mange går frivilligt? Hvorfor vælger de at forlade deres plads i rådet? Og ikke mindst: Hvor lang tid har de siddet i rådet, når de vælger at træde ud?

Den positive mulighed er, at nyvalgte træder ind i stedet for de medlemmer af det afgangende råd, der havde længst anciennitet i menighedsrådsarbejdet.

Den negative mulighed er, hvis de nyvalgte træder ind i stedet for de medlemmer af det afgangende råd, der selv var nyvalgte ved det foregående valg. Det ville udtrykke, at menighedsrådene havde svært ved at fastholde interessen for arbejdet blandt en betydelig del af de personer, der kommer ind og ser tingene med friske øjne.

I hvilken grad den ene eller den anden mulighed er gældende, kan vi desværre ikke belyse på nuværende tidspunkt. Vi håber dog at kunne belyse dette nærmere med den undersøgelse, Landsforeningen har planlagt at gennemføre i 2008 vedrørende menighedsrådsmedlemmernes forhold til deres arbejde, jf. den korte omtale heraf på side 9 og side 48.

8. Litteratur

Andress, Hans-Jürgen, Jacques A. Hagenars & Steffen Kühnel, 1997: *Analyse von Tabellen und kategorialen Daten*, Springer Verlag.

Bortz, Jürgen, 1999: *Statistik für Sozialwissenschaftler*, Springer Verlag.

Brosius, Felix, 1997: *SPSS CHAID: Statistische Datenanalyse für Segmentierungsmodelle und Database Marketing*, International Thomson Publishing.

Deichsel, Alexander, 1981: "Gemeinschaft und Gesellschaft als analytische Kategorien", i: Lars Clausen & Franz Urban Pappi (Hg.): *Ankunft bei Tönnies*, Walter G. Mührlau Verlag.

Espersen, Preben, 1993: *Kirkeret, Almindelig del*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Iversen, Hans Raun og Anders Pontoppidan Thyssen (red.), 1986: *Kirke og Folk i Danmark*, Forlaget Anis.

Kirkefondets sognestatistik.

Kirkeministeriets pressemeddelelse d. 1/10 2004.

Kreiner, Svend, 1999: *Statistisk problemløsning*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Kristeligt Dagblad, d. 6/10 2004.

Mortensen, Peter S., 1987: *Repræsentative undersøgelser*, systime.

Mehta, Cyrus R. & Nitin R. Patel, 1995: *Exact tests 6.1. for Windows*, SPSS Inc.

Rasmussen, Steen Marquard: "Begravelsesformer på land og i by i dag - takster, udbredelse og holdninger", i: Birthe Lund og Hans Raun Iversen (red.), 1992: *Livshjælp*, Forlaget Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer.

Schousboe, Karen og Steen Marquard Rasmussen, 2003: *Menigheder og mennesker*, Aros.

SPSS, 1998: *AnswerTree 2.0. User's Guide*, SPSS Inc.

Udvalget om den lokale økonomi i folkekirken, 2007: *Folkekirkens lokale økonomi. Betænkning 1491*, Kirkeministeriet.

Aarhus Stiftstidende, d. 10/11 2004.

Bilag A: Datagrundlag og datakvalitet

Dette og de øvrige bilag er specielt for læsere, der er særligt interesseret i metodespørgsmål i forbindelse med de gennemførte stikprøveundersøgelser.

Tre slags kilder

Jeg bygger analyserne af menighedsrådsvalget på flere datakilder, som jeg vil inddele i tre kategorier:

1. Officielle tal fra Danmarks Statistik og Kirkeministeriet, der vedrører landet som helhed.
2. Landsforeningens valgundersøgelser 1996-2004, der bygget på et ensartet design, samt foreningens vælgerundersøgelse, der kun vedrører 2004.
3. Øvrige undersøgelser, som jeg har gennemført vedrørende folkekirkelige forhold, samt enkelte andre kilder.

Det er naturligvis helt afgørende for opgørelserne og analysernes kvalitet, at datagrundlaget er i orden. I dette bilag vil jeg koncentrere mig om vore valg- og vælgerundersøgelsers kvalitet. Det skyldes, at jeg uden videre går ud fra, at de officielle tal (jf. punkt 1) er solide, og at den brede gruppe af kilder, der ligger i punkt 3, er omtalt undervejs, hvor de bliver inddraget.

Landsforeningens valg- og vælgerundersøgelser

Da disse undersøgelser er baseret på stikprøver, er det afgørende at belyse, om datakvaliteten er god nok til at fremkalde troværdige resultater. De væsentligste kriterier for god datakvalitet ved stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser er:

- a. at stikprøverne er udtrukket på en måde, så de er repræsentative for landet som helhed,
- b. at svarprocenten er så høj, at der er grund til at tro, at svarpersonerne er repræsentative for stikprøven og dermed for landet som helhed og
- c. at spørgsmålene er formuleret således, at der er grund til at tro, at ideelt set alle svarpersoner har forstået dem på netop den måde, vi har ønsket de skulle.

Normalt anvender man simpel tilfældig udtrækning, når man vil opnå en repræsentativ stikprøve. Hvis populationen (her: landets menighedsråds kredse) indeholder forskellige typer af enheder, der optræder i et meget uens omfang, kan det dog være nødvendigt at forfine den simple tilfældige udtrækning, og det er netop nødvendigt i vort tilfælde:

Hvis vi inddeler landets sogne efter størrelsen på den største by i sognet³⁰⁾, viser det sig, at landområderne er meget stærkt repræsenteret i folkekirkens sogneinddeling:

30) Denne by kan godt være større end sognet. Eksempelvis er sognene i København knyttet til hovedstaden, der opfattes som et sammenhængende byområde med 1.086.762 indbyggere pr. 1. januar 2004.

Tabel 23: Danmark inddelt i sognetyper efter urbaniseringsgrad pr. 1. januar 2004

Sognetype	Sogne	Indbyggere	Folkekirke-medlemmer
1: Landdistrikter	24%	3%	4%
2: Byområder med 200-999 indb.	31%	12%	13%
3: Byområder med 1.000-4.999 indb.	20%	19%	20%
4: Byområder med 5.000-19.999 indb.	7%	13%	14%
5: Byområder med 20.000-49.999 indb.	6%	13%	14%
6: Byområder med 50.000+ bortset fra hovedstaden	5%	13%	13%
7: Hovedstadsområdet	8%	26%	23%
Total	100%	100%	100%

Kilde: Danmarks Statistik, der har foretaget en specialkørsel efter kriterier opstillet af Landsforeningen.

Sognetypeinddelingen blev første gang anvendt i Landsforeningens begravelsesundersøgelse fra 1992³¹⁾. Da den viste sig at være et særdeles nyttigt analyseredskab, bliver den også anvendt i valgundersøgelsen. Baggrunden for sognetypebegrebet er den antagelse, at væsentlige kulturelle forskelle i Danmark har at gøre med forskelle mellem land og by. Disse forskelle indfanges imidlertid ikke klart ved at inddele sognene efter deres størrelse. Det skyldes, at sognestørrelsen er defineret ved antal indbyggere i sognet, og at man godt kan forestille sig, at et lille sogn er placeret inde midt i en stor by og derfor kulturelt set har storbypræg. Kulturforskellen mellem land og by indfanges heller ikke ved at betragte de kommuner, sognene ligger i. Kommunerne er administrative enheder, og den enkelte kommune kan indeholde både små og store bysamfund. Eksempelvis rummer Århus kommune både Århus by og små bysamfund som Mejlbj med under 600 indbyggere. Styrken ved inddelingen i sognetyper er, at den kan skelne mellem sådanne småsamfund og de store bysamfund inden for samme kommune.

Da sognetype 2 går helt ned til 200 indbyggere, kan det umiddelbart undre, at der er så mange landdistrikter under dette urbaniseringsniveau. Forklaringen er, at landdistrikterne ikke nødvendigvis har under 200 indbyggere, men adskiller sig fra sognetype 2 ved, at bebyggelsen ligger så spredt, at der ikke danner sig et byområde.

Det fremgår af tabel 23, at i 55% af landets sogne er den største bydannelse på under 1.000 indbyggere. I denne store gruppe af sogne bor kun 15% af landets befolkning og 17% af folkekirkens medlemmer. Hvis stikprøven til vores valgundersøgelse blev trukket simpelt tilfældigt fra én stor hat med alle landets sogne, ville der meget let kunne ske det, at de 13% af sognene fra de største byer, hvor ca. 40% af befolkningen bor, blev underrepræsenteret. For at modvirke det, har vi først inddelt sognene i de 7 grupper fra tabel 23,

31) Se Steen Marquard Rasmussen: "Begravelsesformer på land og i by i dag - takster, udbredelse og holdninger", i: Birthe Lund og Hans Raun Iversen (red.), 1992: *Livshjælp*, side 179ff.

og derefter trukket en stikprøve simpelt tilfældigt inden for hver af disse grupper. Hermed kan vi sikre den rette balance mellem land- og bysogne.³²⁾

Det andet kriterium for gode data er opnåelsen af en høj svarprocent, og disse ses af den næste tabel:

Tabel 24: Svarprocenter ved Landsforeningens valg- og vælgerundersøgelser 1996-2000

År	Valg-undersøgelse	Vælgerundersøgelse (I)		Vælgerundersøgelse (II)	
		Klynge-%	Enheds-%	Klynge-%	Enheds-%
1996	86,4%		-		-
2000	77,5%		-		-
2004	84,3%	82,2%	54,3%	60,0%	68,7%

Betragter vi først valgundersøgelsen, der jo har sognene som undersøgelsesenhed, ser vi for det første, at de opnåede svarprocenter for alle tre år er særdeles tilfredsstillende. At over 77% af de udsendte skemaer er kommet tilbage i udfyldt stand betyder to ting: Det vidner om en meget stor opbakning bag undersøgelsen fra menighedsrådenes side, og det betyder, at undersøgelsesresultater får en god statistisk sikkerhed.

For det andet ser vi, at svarprocenterne trods alt ikke er 100. At der således er et vist frafald har betydning for et andet forhold vedrørende vor stræben efter et godt datagrundlag, nemlig at det så vidt muligt er de samme – første gang tilfældigt valgte – sogne, der deltager i undersøgelsen alle tre år. Det er ikke lykkedes fuldt ud, dels som følge af det nævnte frafald og dels som følge af, at vi efter "forsøgsåret" 1996 udvidede stikprøven til at omfatte 510 af landets sogne. Materialet indeholder derfor følgende blanding af gengangere og nye deltagende sogne:

Tabel 25: Sogne, der deltager i valgundersøgelserne i 1996, 2000 og 2004

År for sognets deltagelse	Antal	Procent	Kumuleret procent
Kun 1996	14	2,7	2,7
Kun 2000	25	4,9	7,6
Kun i 2004	36	7,0	14,6
1996 & 2000	44	8,6	23,2
1996 & 2004	32	6,2	29,4
2000 & 2004	154	30,0	59,5
1996, 2000 & 2004	208	40,5	100,0
Total	513	100,0	

32) Da de 7 grupper indeholder et meget forskelligt antal sogne, behøver stikprøven ikke at indeholde den samme procentvise andel fra alle sognetyperne. Der kan efterfølgende kompenseres for en sådan tilslutningsskævhed ved at tillægge sognene fra de forskellige typer en forskellig vægt. Denne teknik betyder, at den statistiske sikkerhed bliver relativt god selv ved en samlet set lille stikprøve.

Vi ser, at i alt 513 sogne har deltaget i undersøgelserne mindst ét af de tre år. Af disse har 15% kun været med et enkelt år, mens godt 40% har været med alle tre gange. Hvis vi ønsker at foretage specifikke analyser af, hvorledes de enkelte sogne har ændret sig fra 2000 til 2004, bliver det muligt at inddrage 362 sogne heri (svarende til 70% af de i alt involverede sogne, jf. de to nederste rækker før totalen).

I tabel 24 får vi nogle oplysninger om *vælgerundersøgelsen*, som udtrykker, at den opnåede svarprocent må beskrives på en mere kompliceret måde:

Undersøgelsensenheden – altså den størrelse, vi ønsker oplysninger om – er ikke længere sognet, men det enkelte folkekirkemedlem med stemmeret, der vælger at afgive sin stemme i de sogne, hvor der er afstemning.

Udgangspunktet er her de 510 sogne, der er udtrukket til at deltage i valgundersøgelsen i 2004. Af disse er der afstemning i 45 sogne, og dem har vi spurgt, om de vil være med i vores vælgerundersøgelse. Det har 37 sagt ja til, hvorefter næste led i udvælgelsen går i gang.

Vi udvælger herefter samtlige fremmødte vælgere i de 37 sogne til at deltage; det vil sige at alle dem, der stemte i de 37 sogne fik mulighed for at svare på vores spørgeskema. Når alle indkomne svar fra vælgerne i de 37 sogne sættes i forhold til samtlige afgivne stemmer i disse sogne, får vi en svarprocent på 54,3.

Alt i alt er der altså tale om en tottrins udvælgelse af de vælgere, vi ønsker svar fra. Denne fremgangsmåde kaldes klyngeudvælgelse,³³⁾ og den giver anledning til to svarprocenter: 82,2% af de 45 udvalgte sogne deltog, og 54,3% at de fremmødte vælgerne i disse sogne svarede. Disse tal fremgår af den del af tabellen, der er betegnet "Vælgerundersøgelse (I)".

Problemet er nu, at svarprocenten på 54,3 fra vælgerne ikke er god nok i forhold til den faglige standard, der må gælde for en repræsentativ undersøgelse. Det skyldes at svarprocenten fra 10 af de deltagende sogne er under 50. Det betyder, at under 50% af dem, der stemte til menighedsrådsvalget i disse sogne, deltog i Landsforeningens undersøgelse. En så lav svarprocent betyder, at den faktisk opnåede stikprøve ikke kan anses for repræsentativ for dem, der stemte. Vi vælger derfor at lade besvarelsenerne fra disse 10 sogne udgå af undersøgelsen.

Konsekvensen heraf ses af "Vælgerundersøgelse (II)" i tabel 24: Klyngevarprocenten falder til 60,0, men til gengæld stiger svarprocenten fra vælgerne til 68,7. Som det ses, ligger der et dilemma i valget af at udelukke de 10 sogne med dårlige data fra undersøgelsen. Målt på deltagende sogne bliver undersøgelsen mindre repræsentativ, mens den målt på deltagende vælgere indenfor de deltagende sogne bliver mere repræsentativ. Vi lægger her

33) Om denne se Peter S. Mortensen, 1987: *Repræsentative undersøgelser*, systime, s. 242ff.

vægten på at få en høj vælgersvarprocent af to grunde: Dels tror vi, at den mulige fejlkilde er størst her, da de 10 sogne, der ryger ud, jo faktisk var positive overfor undersøgelsen, og dels glider klyngesvarprocenten trods alt ikke længere ned end til 60,0.

Alt i alt kan vi derfor sige, at selvom vælgerundersøgelsens svarprocenter ligger lavere end valgundersøgelsen, er der stadig tale om en tilfredsstillende svarprocent: 12.367 personer – svarende til 69% af alle dem, der stemte i 27 sogne – indgår i vores vælgerundersøgelse, mens 2.149 besvarelser fra de 10 øvrige sogne måtte kasseres som følge af for lave svarprocenter i disse sogne.

Bilag B: Tabeller

Tabel 26: Data til figur 1: Udvalgte oplysninger vedrørende afstemning til menighedsrådsvalg i perioden 1949 til 2004

År	Kredse med afstemning	Vælgere, der kan stemme	Stemme pct.
1949	21,7%	27,6%	27,1%
1953	14,1%	18,4%	26,2%
1957	14,3%	21,4%	23,8%
1961	13,1%	22,8%	19,1%
1965	15,1%	30,2%	18,3%
1969	15,5%	31,7%	14,4%
1973	16,4%	32,4%	15,4%
1977	15,7%	32,4%	16,3%
1980	17,3%	35,0%	15,5%
1984	20,3%		16,9%
1988	17,8%		17,8%
1992	15,8%		16,7%
1996	14,9%	32,4%	16,5%
2000	10,9%	22,9%	17,0%
2004	8,9%	18,1%	17,5%
2008	6,7%		15,7%
2012	4,8%		15,0%
2016	3,0%		15,1%

Kilde: Poul Dam: "Menighedsrådsvalgene 1949-84", i: Iversen og Thyssen (red.), 1986, *Kirke og Folk i Danmark*, s. 258 samt Danmarks Statistik og Kirkeministeriet 1996, 2000 og 2004.

Note: Tallene for 2008-2016 er tilføjet i 2018 med Kirkeministeriet som kilde.

Tabel 27: Menighedsrådets størrelse i de forskellige stifter 1996

		Menighedsrådets størrelse				Total
		6 valgte medlemmer	7-9 valgte medlemmer	10-12 valgte medlemmer	13-15 valgte medlemmer	
Stift	København	6%	25%	13%	56%	100%
	Helsingør		13%	25%	63%	100%
	Roskilde	21%	29%	25%	25%	100%
	Lolland-Falster		33%	33%	33%	100%
	Fyen	19%	48%	15%	19%	100%
	Haderslev	14%	40%	19%	26%	100%
	Ribe	10%	37%	20%	33%	100%
	Århus	19%	28%	22%	31%	100%
	Viborg	16%	37%	31%	16%	100%
	Aalborg	11%	52%	20%	17%	100%
Total		13%	35%	22%	29%	100%

Kilde: Landsforeningens valgundersøgelse 1996.

Bilag C: Statistiske tests

Så vidt muligt gennemfører jeg statistiske tests for at afklare, om de fundne forskelle eller sammenhænge i materialet er statistisk signifikante. Det er desværre ikke muligt i alle tilfælde, men hvor det sker, benytter jeg et signifikansniveau på 0,10. Begrundelsen for at anvende et højere niveau end det konventionelle på 0,05 er, at jeg lægger vægt på at opspore hypoteser inden for et område, der kun i ringe grad er belyst. Eller som statistiker Jürgen Bortz udtrykker det:

"Innovativ forskning inden for et relativt nyt område, hvor konsekvenserne af en fejlagtig accept af H_1 er ret ubetydelige, ville med et alfa-niveau på 1% kun give få chancer for at tilføre videnskaben nye impulser. I sådanne undersøgelser er det derfor acceptabelt at anvende et alfa-niveau på 10%."³⁴⁾

Alfa-niveauet henviser til sandsynligheden for at begå den fejl at hævde en forskel eller sammenhæng, som reelt ikke er til stede, eller med andre ord: At forkaste en sand H_0 . Heroverfor står muligheden for beta-fejl, der er at fastholde en falsk H_0 – dvs. at overse reelle forskelle, fordi de fejlagtigt tilskrives tilfældigheder. Når vi hæver signifikansniveauet fra 0,05 til 0,10 stiger risikoen for alfa-fejl, mens risikoen for beta-fejl falder

Testresultaterne vises med et af følgende symboler:

34) Jürgen Bortz, 1999: *Statistik für Sozialwissenschaftler*, Springer Verlag, s. 122.

Tabel 28: Symboler til visning af statistiske testresultater

Sandsynlighed for, at den fundne forskel mellem grupperne er opstået tilfældigt	Symbol	Tolkning
$p > 0,10$	-	Forskellen mellem grupperne er så lille, at den bør betragtes som tilfældig.
$p \leq 0,10$	+	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man i højst 10 af 100 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>meget svagt</i> signifikant, dvs. ikke særligt sikker.
$p \leq 0,05$	*	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man i højst 5 af 100 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>svagt</i> signifikant, dvs. moderat sikker.
$p \leq 0,01$	**	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man kun i højst 1 af 100 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>stærkt</i> signifikant, dvs. sikker.
$p \leq 0,001$	***	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man kun i højst 1 af 1000 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>meget stærkt</i> signifikant, dvs. særdeles sikker.

Kun forskelle, der ikke med rimelighed kan tilskrives tilfældigheder, er værd at hæfte sig ved. 'Stjerner' er bedre end 'plus', og jo flere stjerner, der opnås, des mere sikkert er det, at de fundne forskelle er reelle – altså ikke skyldes tilfældigheder, der er opstået i forbindelse med undersøgelsen.

Bilag D: Analyse af kredse med valg mindst én gang siden 1996

I tabel 6, side 66, så vi, at 23% af menighedsråds kredsene har haft afstemning mindst én gang i perioden 1996-2004. Ved hjælp af en logistisk regressionsanalyse vil vi undersøge, om disse 23% af kredsene skiller sig ud fra de 77%, der har haft aftalevalg alle tre gange. Resultatet ses af denne tabel:

Tabel 29: Relativ chance for, at en menighedsråds kreds har haft afstemning mindst én gang ved de seneste tre valg

Forklarende variable	Odds-kvote	90% sikkerhedsinterval	
		Nedre grænse	Øvre grænse
Sognetype	(***)		
Landdistrikter	1,0		
By med 200-999 indb.	1,5 +	1,048	2,243
By med 1.000-4.999 indb.	2,6 ***	1,648	3,946
By med 5.000-19.999 indb.	2,5 **	1,453	4,291
By med 20.000-49.999 indb.	1,0 -	,555	1,817
By med mindst 50.000 indb.	0,9 -	,523	1,674
Inkl. hovedstaden			
Menighedsrådets størrelse	(***)		
6 valgte medlemmer	1,0		
7-9 valgte medlemmer	2,6 ***	1,946	3,605
10-12 valgte medlemmer	8,7 ***	5,558	13,491
13-15 valgte medlemmer	20,5 ***	12,430	33,919
Stift	(***)		
København	1,0		
Helsingør	1,4 -	,831	2,287
Roskilde	1,2 -	,721	2,122
Lolland-Falster	1,3 -	,632	2,798
Fyn	1,7 +	1,005	2,959
Haderslev	3,3 ***	1,898	5,733
Ribe	2,1 *	1,199	3,633
Århus	2,3 **	1,415	3,864
Viborg	3,6 ***	2,116	6,239
Aalborg	3,5 ***	2,059	5,830
Andel af befolkningen med (mellem)lang uddannelse	(-)		
Antal diakonale aktiviteter	(-)		
Hosmer & Lemeshows test	p = 0,172		

- Note 1: Hvis en første analyse viser, at en forklarende variabel ikke har signifikant betydning, gennemføres analysen en gang til uden pågældende variabel. Vi ser, at uddannelsens længde blandt sognets indbyggere samt antallet af diakonale aktiviteter i menighedsrådets regi er uden påviselig betydning for, om der har været afstemningsvalg i perioden eller ej.
- Note 2: Som modelkontrol benyttes Hosmer og Lemeshows goodness-of-fit-test. Den tester, om de modelberegnedes sandsynligheder er signifikant forskellige fra de observerede, jf. S. Kreiner, 1999, s. 533f. Det bemærkes, at en god model forudsætter, at der ikke kan påvises en signifikant forskel. Derfor skal p-værdien være stor, og i det mindste større end vort signifikansniveau på 0,10, jf. tabel 28 i bilag C, der også angiver betydningen af symbolerne for testresultaterne.
- Note 3: Sikkerhedsintervallet afspejler usikkerheden ved modellen og angiver det interval, som oddskvoten med 90% sikkerhed ligger indenfor. Jo mindre dette interval er, des mere sikker er oddskvoten. Kvoter, der ikke er signifikant forskellige fra referencekategorien på 1,0, vil have værdien 1,0 liggende et sted i sikkerhedsintervallet.

Da ikke alle er fortrolige med logistisk regressionsanalyse gennemgås modellen relativt grundigt:

Vi betragter først udfaldet af Hosmer og Lemeshows test af modellens kvalitet. Den resulterer i $p = 0,172$, hvilket betyder, at modellen er rimeligt god, da dens *forudsigelse* af, om der har været afstemning i menighedsråds kredse ikke er signifikant forskellig fra, om der rent faktisk har været det eller ej, jf. tabellens note 2.

Derefter konstaterer vi, at både sognetypen, menighedsrådets størrelse (og dermed sogne-størrelsen) samt stiftet har stærkt signifikant betydning for chancen for, at en menighedsråds kreds har haft afstemning mindst én gang i perioden 1996-2004. Testresultatet for den enkelte variabel som helhed er anført i parentes, og er i dette tilfælde markeret med (***) for alle tre.

Betydningen af sognetypen kan herefter beskrives på denne måde:

- Oddset (eller chancen) for, at "afstemningsvalg mindst én gang ved tre valg i træk" finder sted i landdistrikterne sættes til 1,0. Denne *satte* chance kaldes referencekategorien, fordi de øvrige sogne typers chance sammenlignes med denne.
- Oddskvoten for "byområder med 200-999 indbyggere" er beregnet til 1,5. Af markeringen + ser vi, at den er svagt signifikant forskellig fra referencekategorien, der som nævnt er 1,0 for landdistrikter. Det betyder, at chancen for, at menighedsråds kredse i "byområder med 200-999 indbyggere" har "afstemningsvalg mindst én gang ved tre valg i træk", er ca. 1,5 gange så stor som chancen for, at sogne i landdistrikter har det. Eller sagt på en anden måde: Hver gang vi (blandt en givent antal sogne i landdistrikterne) finder to menighedsråds kredse med "afstemning mindst én gang", vil vi (blandt det samme givne antal menighedsråds kredse i byområder med 200-999 indbyggere) finde tre kredse med "afstemning mindst én gang". Eller sagt på en tredje måde: Der er 50% flere menighedsråds kredse med "afstemning mindst én gang" i byområder med 200-999 indbyggere, end der er i landdistrikterne.

- Oddskvoten for sogne i "byområder med 1.000-4.999 indbyggere" er 2,6 og er stærkt signifikant forskellig fra referencekategorien; jf. markeringen ***. Det betyder, at chancen for, at menighedsråds kredse i "byområder med 1.000-4.999 indbyggere" har "afstemning mindst én gang ved tre valg i træk", er 2,6 gange så stor som chancen for, at sogne i landdistrikter har det. De øvrige sognetyper kvoter læses på tilsvarende vis.

Kvoterne for stifterne læses på samme måde. Vi ser, at København Stift er referencekategori, hvorfor alle øvrige stifter bliver sammenlignet med oddset for, at "afstemningsvalg mindst én gang ved tre valg i træk" finder sted i menighedsråds kredsene i København Stift. Vi ser, at 6 stifter er signifikant forskellige fra København Stift. Oddskvoterne for disse 6 stifter er alle større end 1,0, hvilket betyder, at chancen for, at der "finder afstemningsvalg sted mindst én gang ved tre valg i træk" i disse 6 stifter alt andet lige er større end chancen for, at det sker i København Stift.

Af de 6 stifter er Fyens Stift kun svagt signifikant forskellig fra København med en oddskvotepå 1,7. De øvrige fem har oddskvoter over 2,0 og ligger alle i Jylland. Konklusionen vedrørende stifterne er følgelig påfaldende entydig, hvis vi betragter landet fra øst mod vest: Stifterne, der dækker Østdanmark, ligger alle på det relativt lave niveau, der gælder for København. Herefter følger Fyens Stift med en lidt højere chance for afstemningsvalg, hvorefter alle Jyllands stifter kommer med markant højere oddskvoter.

Det er endvidere vigtigt at gøre sig klart, hvad "alt andet lige" betyder: Modellen beregner stiftsvariablen betydning på en måde, så der korrigeres for betydningen af sognetype og sognestørrelse. Når resultatet bliver en større chance for afstemningsvalg i Haderslev Stift end i Fyens Stift, skal det forstås således: Hvis vi sammenligner menighedsråds kredse i de to stifter, der har samme størrelse og samme sognetype, så er chancen størst for at finde afstemningsvalg i Haderslev Stift, eller med andre ord: Efter at have taget højde for sognetyper og sognestørrelsens betydning og så at sige neutraliseret disse effekter, er der stadig en stiftseffekt tilbage, og den har i sig selv (alt andet lige) den beskrevne tendens.

Betydningen af menighedsrådets størrelse – som afspejler antal indbyggere i sognet – er den helt entydige, at jo flere valgte medlemmer, rådet indeholder, des større er sandsynligheden for, at der er "afstemningsvalg mindst én gang ved tre valg i træk".

Sammenfattende viser tabel 29, at chancen for afstemningsvalg er størst i en menighedsråds kreds, hvor menighedsrådet er stort, og som ligger i en by med under 20.000 indbyggere i Jylland.

Bilag E: Analyse af faste og sjældnere kirkegængere

I tabel 15, side 83, så vi, at 31% af de fremmødte vælgere går i kirke mindst én gang om måneden. Ved hjælp af en logistisk regressionsanalyse vil jeg undersøge, om disse 31% skiller sig ud fra de 69% af de fremmødte vælgere, der går sjældnere i kirke.³⁵⁾ Resultatet ses af følgende tabel:

Tabel 30: Relativ chance for, at de fremmødte vælgere går i kirke hver måned

Forklarende variabler	Oddskvoter		
	Hovedeffekt	Interaktions-effekt	Samlet effekt
Køn	***		
Mand	1,00		
Kvinde	1,52	***	
Alder	***		
18-45 år	1,00		
46-58 år	1,69	**	
59-67 år	3,31	***	
68-100 år	5,87	***	
Religiøs opdragelse i barndomshjemmet?	***		
Nej	1,00		
Ja	4,53	***	
Deres forhold til kirke og kristendom	***		
Kristendom som kultur	1,00		
Lutherske tro	9,69	***	
Søgende	3,12	***	
Andet	9,54	***	
Alder * religiøs opdragelse?		*	
18-45 år Nej			1,00
Ja			4,53
46-58 år Nej			1,00
Ja	0,68	*	3,08
59-67 år Nej			1,00
Ja	0,58	**	2,64
68-100 år Nej			1,00
Ja	0,73	+	3,29

35) Tankegangen bag denne analysemetode er nærmere beskrevet i bilag D.

Forklarende variabler		Oddskvoter		
		Hovedeffekt	Interaktions- effekt	Samlet effekt
Alder * forhold til kristendom		***		
18-45 år	Kristendom som kultur			1,00
	Lutherske tro			9,69
	Søgende			3,12
	Andet			9,54
46-58 år	Kristendom som kultur			1,00
	Lutherske tro	0,62	**	5,98
	Søgende	1,61	+	5,01
	Andet	0,49	-	4,68
59-67 år	Kristendom som kultur			1,00
	Lutherske tro	0,41	***	3,97
	Søgende	1,21	-	3,77
	Andet	0,43	+	4,11
68-100 år	Kristendom som kultur			1,00
	Lutherske tro	0,35	***	3,37
	Søgende	0,87	-	2,72
	Andet	0,23	**	2,20
Køn * Kristendom som kultur		*		
Mand	Kristendom som kultur			1,00
	Lutherske tro			9,69
	Søgende			3,12
	Andet			9,54
Kvinde	Kristendom som kultur			1,00
	Lutherske tro	0,75	**	7,22
	Søgende	0,68	*	2,13
	Andet	1,23	-	11,71
Hosmer & Lemeshows test: $p = 0,776$				

Note: Interaktionsleddet kaldes også en effektmoderator. Den betyder, at en given hovedeffekt har en forskellig betydning for forskellige undergrupper. Eksempelvis ser vi, at betydningen af forholdet til kristendommen er forskellig for de forskellige aldersgrupper. Hovedeffekten for "forholdet til kristendommen" er udformet således, at den kun gælder ukorrigeret for de 18-45 årige. For de øvrige aldersgrupper korrigeres denne hovedeffekt med interaktionseffekten, og resultatet heraf fremgår af den samlede effekt.

Som forventet finder vi især hyppig kirkegang blandt kvinder, ældre, personer med en religiøs opdragelse og personer, der tilslutter sig kirkens traditionelle lutherske tro. Det ser vi umiddelbart af hovedeffekterne.

Mere interessant bliver det, når vi korrigerer for interaktionseffekten og konstaterer, at betydningen af "forholdet til kristendommen" er forskelligt for forskellige aldersgrupper og for mænd og kvinder:

Hvis man er under 46 år, har de traditionelt lutherske troende 10 gange så ofte hyppig kirkegang (defineret som kirkegang mindst én gang om måneden) som de kulturkristne. Denne forskel aftager med alderen, således at vi blandt de ældre lutherske troende kun finder hyppig kirkegang tre gange så ofte som blandt de kulturkristne. Hermed er ikke sagt, at ældre lutherske troende går mindre i kirke end de yngre lutherske troende. For at forstå udsagnet, skal man være opmærksom på, at analysen beskriver relative chancer for hyppig kirkegang. Der er følgelig tale om, at forskellen mellem de kulturkristnes og de lutherske troendes kirkegang er større blandt de unge end blandt de ældre.

Sammenligner vi herefter kirkegangen for de lutherske troende og de søgende, så ser vi, at der ikke er nogen nævneværdig forskel på andelen af hyppige kirkegængere for disse to grupper blandt personer over 45 år – oddskvoterne for disse to "trosgrupper" ligger tæt på hinanden i de tre ældste aldersgrupper. Det er derfor uden betydning for de midaldrende og ældres kirkegang, om de er lutherske troende eller søgende.

Denne lighed i kirkegang gælder imidlertid ikke for de 18-45 årige, hvor oddskvoterne for de lutherske troende og de søgende er hhv. 9,7 og 3,1. Det betyder, at chancen for at finde hyppig kirkegang blandt de lutherske troende er $(9,7/3,1 =)$ 3,1 gange så stor som blandt de søgende i den aldersgruppe.

Vi ser også, at selvom religiøs opdragelse fremmer hyppig kirkegang, så er dette særligt udtalt blandt de yngre. Denne faktors mindre betydning for de ældre ændrer dog ikke ved, at selv for personer over 67 år er det tre gange så sandsynligt at finde personer med hyppig kirkegang blandt dem, der fik en religiøs opdragelse i barndomshjemmet som blandt dem, der ikke fik.

Menighedsrådsvalg i perspektiv

Af Lise Togeby

Valgdeltagelsen i Danmark er højere end i de fleste andre lande. Og i modsætning til andre lande, hvor valgdeltagelsen i de seneste år er faldet, har valgdeltagelsen til danske folketingsvalg og kommunalvalg været nogenlunde stabil over de seneste 50 år. Danskerne er altså gennemgående gode til at opfylde deres demokratiske forpligtelser og gå hen at stemme, når der bliver afholdt valg. Alligevel ser man også i Danmark, at det ikke er alle valg, der tiltrækker mange vælgere. Valgene til Europaparlamentet svinger omkring 50 procent, og ved menighedsrådsvalgene har valgdeltagelsen længe ligget omkring 17 procent. Hvordan kan det mon være, at valgdeltagelsen også i Danmark varierer så meget fra valg til valg, og hvorfor er specielt valgdeltagelsen til menighedsrådsvalgene så lav som 17 procent?

Den lave valgdeltagelse til menighedsrådsvalg giver med mellemrum anledning til bekymrede diskussioner om ordningens legitimitet: Er menighedsrådet repræsentativt for sognets folkekirkemedlemmer? Får man valgt de bedst kvalificerede medlemmer til menighedsrådene? Og hvad kan man gøre for at forbedre systemet? Et første skridt på vejen til at besvare disse spørgsmål er at finde ud af, hvordan det kan være, at valgdeltagelsen til menighedsrådsvalgene er så lav i et land, hvor vælgerne ellers er lette at lokke til valgurnerne. Jeg vil i denne artikel gennemgå, hvad man i almindelighed ved om, hvad der påvirker deltagelsen i offentlige valg, og på denne baggrund prøve at forklare det lave niveau ved valgene til menighedsrådene.

1. Deltagelsen i menighedsrådsvalg

Deltagelsen i menighedsrådsvalg er grundigt beskrevet i Steen Marquard Rasmussens artikel, "Menighedsrådsvalgene 1996-2004 – med tilbageblik", men her vil jeg alligevel kort gengive nogen af de vigtigste oplysninger om valgene, fordi det vil hjælpe os til bedre at forstå situationen.

I 1949 ændredes reglerne for valg til menighedsrådene og der blev indført en ordning, der nogenlunde svarer til den, man kender i dag. Ved det første valg i 1949 var der afstemning i 22 procent af menighedsråds kredse, og den gennemsnitlige valgdeltagelse i de kredse, der afholdt valg, var 27 procent. Siden er det gået ned af bakke. Ved valget i 2004 var der kun afstemning i 9 procent af kredsene og valgdeltagen var 17 procent. Valgdeltagelsen har meget længe ligget stabilt omkring 17 procent, men antallet af afstemninger er faldet stærkt de seneste år. Så på trods af den stabile valgdeltagelse har færre og færre deltaget i menighedsrådsvalg. Der er også stadig færre, der deltager i orienterings- eller opstillingsmøder forud for valgene. Det drejede sig i 2004 om 1,3 procent af alle de valgberettigede.¹⁾

Den gennemsnitlige valgdeltagelse på 17 procent dækker imidlertid over store variationer både mellem kredse og mellem enkeltpersoner. Det fremgår af Marquard Rasmussens undersøgelser, at valgdeltagelsen er lavere i de store (by)-kredse end i de små kredse, og at valgdeltagelsen er lavere i kredse med mange tilflyttere. Videre viser det sig, at unge stemmer mindre end ældre, og at faglærte og ufaglærte arbejdere stemmer mindre end andre lønmodtagere og mindre end selvstændige. Sådan forskelle mellem enkeltpersoner kender man også fra andre valg, men det er karakteristisk, at forskellene her er større end forskellene ved f.eks. folketingsvalg, ligesom også forskellene mellem land og by er større. Dertil kommer så det særlige, at de kirkefremmede stemmer meget sjældnere end regelmæssige kirkegængere.

2. Deltagelsen i andre offentlige valg

Det er ikke kun til menighedsrådsvalg, at deltagelsen er lav. Det samme gælder for mange af de repræsentative organer, som er oprettet for at varetage specielle opgaver. Tabel 1 viser valgdeltagelsen ved de seneste valg til forskellige offentlige organer i Danmark.

Valgdeltagelsen varierer stærkt fra folketingsvalgene, hvor omkring 85 procent stemmer, til menighedsrådsvalgene og valgene til integrationsrådene, hvor valgdeltagelsen er under 20 procent. Størst er valgdeltagelsen ved de overordnede politiske valg og mindst ved valgene til organer med en mere begrænset kompetence.

Tabel 1: Valgdeltagelsen ved de seneste valg til forskellige offentlige organer i Danmark

Offentlige organer	Procent
Folketingsvalg (2005)	85
Kommunalvalg (2005)	70
Valg til Regionalråd (2005)	69
Europaparlamentet (2004)	48
Skolebestyrelsesvalg (2006)	45 (valg på 17 procent af skolerne)
Menighedsrådsvalg (2004)	17 (valg i 9 procent af menighedsråds-kredsene)
Ældreråd (2005-2007) ¹⁾	41
Integrationsråd (2006) ²⁾	Omkring 17 procent
Valg af studenterrepræsentanter til Aarhus Universitets bestyrelse (2003)	15

Note 1) Oplysningen bygger på valgene i de kommuner, der ikke kombinerede valgene med kommunalvalgene.

Note 2) Der findes ingen samlede opgørelser, og tallene bygger på et udvalg af kommuner.

1) Dette fald fremgår ikke af Steen Marquard Rasmussens tabel 1 på side 58, men bygger på en sammenligning af denne tabel med Hans Raun Iversens skøn over deltagelsen i 1984, hvor han vurderer af 2,3% deltog i orienterings- eller opstillingsmøder, jf. Iversen og Thyssen, *Kirke og Folk i Danmark*, Forlaget Anis, s. 267.

3. Hvad påvirker valgdeltagelsen?

Det meste af den viden, vi har om, hvad der kan forklare forskelle i valgdeltagelsens niveau, stammer fra sammenligninger mellem lande. Hvad er det f.eks., der kan forklare, at valgdeltagelsen i Danmark er højere end i England, hvor den igen er højere end i USA? Men man kan bruge de samme faktorer til at forklare, hvorfor valgdeltagelsen i det samme land varierer fra den ene type valg til den anden. Fire typer af faktorer er af betydning i denne sammenhæng: 1) valgets vigtighed, set fra vælgerens synsvinkel, 2) de formelle regler, der styrer valget, 3) om deltagelsen i valget opleves som en borgerpligt og 4) graden af mobilisering og konflikt i forbindelse med valget. Jeg vil se på disse typer af forklaringer en ad gangen.

3.1. Hvor vigtigt er valget?

Når valgdeltagelsen er så høj ved folketingsvalgene, skyldes det bl.a., at vælgerne anser det som det vigtigste valg. Sådan er det også i andre lande: det vigtigste valg har den højeste valgdeltagelse. Når valgdeltagelsen til Europaparlamentet er helt nede omkring 50 procent, så skyldes det i høj grad, at den danske befolkning ikke mener, at valget er vigtigt. Europaparlamentet har formodentlig mindre betydning end andre EU-organer som kommissionen og ministerrådet, og det har mindre betydning end Folketinget. Under alle omstændigheder spiller EU-politik ikke den store rolle for de danske vælgere.

Om alle de andre valg, der er nævnt i tabel 1, gælder formodentlig, at de tillægges mindre betydning end folketings- og kommunalvalg. Interessen i valgene bliver derfor også mindre.

For menighedsrådsvalgene gælder så det særlige problem, at alle medlemmer af folkekirken har valget, men mange af disse vælgere har et meget fjernt forhold til kirken. De kommer der stort set aldrig, og de har normalt ingen interesse i, hvad menighedsrådet foretager sig. Det samme gælder nok i et vist omfang også for ældreråd og integrationsråd, men det er mest udpræget for menighedsrådene. Det er vanskeligt at forestille sig, at man vil stemme til et menighedsrådsvalg, hvis man ellers kun kommer i kirken til barnedåb, bryllup og begravelse. Det er da også fremgået af de foretagne undersøgelser, at valgdeltagelsen er meget lav blandt folk, der ikke regelmæssigt kommer i kirken.

Når der er så stor forskel på valgdeltagelsen i forskellige aldersgrupper, skyldes det, at de unge aldersgrupper har en svagere tilknytning til kirken end de ældre. De unge generationer kommer kun sjældent i kirken, og derfor har de heller ingen tilskyndelse til at stemme til menighedsrådsvalget.

3.2. Reglerne omkring valget

De lovgivningsmæssige og andre regler, der styrer et valg, bestemmer til sammen hvor store omkostningerne er ved at deltage, og hvor store de mulige gevinster er. Den mulige gevinst består først og fremmest i at øve indflydelse på menighedsrådets sammensætning,

mens omkostningerne består i først at bruge tid på at finde ud af, hvem man skal stemme på og derefter at bruge tid på at afgive sin stemme.

Når det drejer sig om nationale valg, er spørgsmålet først og fremmest, hvilken valgordning man anvender, f.eks. om man bruger forholdstalsvalg eller flertalsvalg i enkeltmandskredse, hvor muligheden for at øve indflydelse er større i første tilfælde end i sidste. Ved kommunalvalg mener man også, at kommunestørrelsen kan spille en (beskeden) rolle, fordi muligheden for at øve indflydelse på valgresultatet er større i små kredse end i store.

På samme måde er den enkelte vælgers mulighed for at øve indflydelse større i små menighedsråds kredse end i det store, hvilket stemmer fint med, at valgdeltagelsen er større i små kredse end i store. I de små kredse er det også lettere at finde ud af, hvem man skal stemme på, fordi folk i små samfund kender hinanden, hvad de ikke gør i de store bysogne.

Man har diskuteret, om man skulle gøre det lettere at afgive sin stemme, f.eks. ved at tilbyde elektronisk afstemning. Og sådanne muligheder kan have en positiv effekt. Ved det seneste valg til skolebestyrelserne var det for første gang muligt at stemme elektronisk, og valgdeltagelsen steg med 50 procent fra 31 procent til 45 procent ved de skoler, der havde afstemning. Man kan dog ikke uden videre være sikker på, at effekten vil være den samme ved menighedsrådsvalg. Når der er flere, der stemmer i de små kredse end i de store, skyldes det jo nemlig ikke kun, at valget er lettere at overskue, men også at der i små samfund vil være et vist socialt pres i retning af at stemme. Er valget hemmeligt ikke blot i den forstand at ingen ved, hvem man stemmer på, men at det også er hemmeligt, om man overhovedet stemmer, kan det godt påvirke valgdeltagelsen i nedadgående retning. Og det har formodentlig heller ingen større betydning for valgdeltagelsen, at det bliver nemmere at stemme, hvis problemet er, at folk slet ikke interesserer sig for kirken eller menighedsrådet.

3.3. Stemmeafgivning som borgerpligt

I en vis forstand er det underligt, at så mange stemmer til et folketingsvalg. Chancen for, at den enkelte stemme gør udslaget, er nemlig forsvindende lille. Det samme er derfor også gevinsten ved at stemme. Det eneste rationelle er i en vis forstand at blive hjemme på sofaen. Alligevel strømmer folk til valgstederne. Den bedste forklaring på at folk alligevel stemmer er, at de oplever en forpligtelse til at stemme, til at bidrage til et velfungerende demokrati. At stemme til folketingsvalg og kommunalvalg opleves som en borgerpligt.

Det samme er formentlig i mindre grad tilfældet ved de andre valg, og slet ikke ved valg til organer, som man ikke føler sig repræsenteret af. Det er et problem for integrationsrådene, fordi mange af dem, der har fået tildelt valgret, ikke føler, at de er indvandrere, der har brug for en særlig beskyttelse. Det er også et problem for ældrerådene, fordi mange vælgere i begyndelsen af 60'erne ikke mener, at det er i ældrerådene, at deres interesser varetages. Og det er et problem for menighedsrådene, fordi mange valgberettigede folkekirke-medlemmer ikke har nogen interesse i, hvad der foregår i menighedsrådet. I sådanne situ-

ationer oplever vælgerne heller ikke nogen forpligtelse til at stemme, måske snarere en pligt til at holde sig væk.

Det er i øvrigt i denne forbindelse, at de små samfund har en positiv effekt i retning af at øge valgdeltagelsen. I små samfund, hvor de fleste kender hinanden, er det lettere at opretholde en forpligtelse til at stemme end i store anonyme bysamfund. Den sociale kontrol er gennemgående større i små samfund end i store.

3.4. Mobilisering og konflikt

I de fleste menighedsråds kredse er valgdeltagelsen forholdsvis beskeden, men pludselig ser man enkelte kredse, hvor der ved et enkelt valg er en overraskende høj valgdeltagelse. Og forklaringen er hver gang den samme, nemlig konflikter. Det kan være konflikter mellem præst og menighed, konflikter mellem forskellige kirkelige retninger, konflikter om bygningen af en ny kirke. Noget tilsvarende kender man fra valg til skolebestyrelser. Konflikter øger interessen for at deltage i valg.

Det samme gør sig også gældende ved valg til Folketinget eller kommunalbestyrelser. Når valgdeltagelsen i Danmark længe har holdt sig stabilt, mens valgdeltagelsen er faldet også i de andre nordiske lande, skyldes det formentlig de stærke konflikter i dansk politik, specielt konflikterne omkring indvandrerpolitikken. De fleste vælgere fornemmer, at det virkelig gør en forskel, hvem der sidder med regeringsmagten.

Men også medierne bruger flere kræfter på valg, der er forbundet med stærke konflikter end på andre valg. Og en stor mediedækning bidrager formentlig også til at øge valgdeltagelsen. Normalt vil et menighedsrådsvalg ikke fremkalde store medieaktivitet, men er der stærke konflikter på spil, er sagen en anden. Så er medierne på pletten. Og dermed øges opmærksomheden og interessen for valget, og så stiger valgdeltagelsen.

Konflikter betyder også, at det bliver lettere for vælgerne at kende forskel på de opstillede lister og at tage en beslutning om, hvem man skal støtte. I folketingspolitikken og kommunalpolitikken er det de politiske partier, der udfylder denne opgave. Selvom man ikke kender de konkrete personer, der er opstillet i ens valgkreds, kan man regne ud, hvad de står for ved at se på, hvilket parti de repræsenterer. Sådan er det ikke ved valgene til de mere specialiserede organer. Valgene til ældrerådene foregår efter regler, der umuliggør opstillingen af lister, og det samme gælder i mange kommuner reglerne for valg til integrationsrådene. Ved valgene til både skolebestyrelser og menighedsråd opstilles der lister, men disse repræsenterer kun sjældent let genkendelige standpunkter for andre end de i forvejen engagerede

Ved menighedsrådsvalg er der en gammel tradition for, at de politiske partier – først og fremmest Socialdemokratiet - opstiller deres egne lister. Dette er imidlertid aftagende. Ved valget i 2004 var kun 18 procent af listerne partipolitiske lister. Men måske ville det også være mere relevant, at de opstillede lister repræsenterede kirkepolitiske positioner, f.eks. in-

dremissionske eller grundtvigianske lister. Af undersøgelsen af det seneste menighedsrådsvalg fremgår, at 42 procent af listerne var kirkepolitiske lister. Problemet er blot, at man skulle være forholdsvis godt inde i den kirkepolitiske debat for at kunne genkende disse lister. Betegnelser som "Den fælleskirkelige Liste" eller "Sognelisten" giver ikke mange pejlemærker for den almindelige borger. Der er ingen tvivl om, at partier eller kirkepolitiske grupperinger vil gøre det lettere for vælgerne at orientere sig blandt de opstillede lister. Hermed vil det også blive lettere at mobilisere vælgerne.

Når de sociale forskelle i forbindelse med deltagelse i menighedsrådsvalg er større end ved deltagelsen i de egentlige politiske valg, skyldes det den svage mobilisering i forbindelse med menighedsrådsvalgene. Førstegangsvælgere har brug for stærkere tilskyndelser for at gå hen og stemme end folk, der har deltaget mange gange før. Folk med en kort uddannelse har brug for en mere omfattende medidækning for at få interesse for valget. Nytilflyttede vælgere vil også have vanskeligere ved at orientere sig ved et valg blandt personer, de ikke kender, og modsætninger, som de aldrig har hørt om, hvis ikke medier eller aktive aktionsgrupper hjælper dem.

Konflikter og politiske partier eller grupperinger bidrager til at mobilisere borgerne, skaber interesse for valget, og øger dermed valgdeltagelsen.

4. Sammenligning af forskellige slags valg

At valgdeltagelsen er højest ved folketingsvalgene er ikke underligt, når man tager de ovenfor omtalte forklaringsfaktorer i betragtning. Folketinget er det vigtigste af de repræsentative organer, der holdes valg til, og det ved folk godt. Samtidig betyder den anvendte kombination af forholdstalsvalg og personlig stemmeafgivning, at vælgerne bliver stillet over for meningsfulde valg. Det er endvidere en udbredt opfattelse, at det er en borgerpligt at gå hen og stemme, og der foregår en betydelig politisk mobilisering i forbindelse med folketingsvalget, hjulpet godt på vej af medierne og de politiske partier.

Valgdeltagelsen til kommunalvalget er lavere, først og fremmest fordi valget tillægges mindre betydning end folketingsvalget, og fordi den politiske mobilisering og medieopmærksomhed ofte er mindre. De samme faktorer gør sig – blot i endnu større grad – gældende for valget til Europaparlamentet. Her spiller det nok også en rolle, at tilliden til Europaparlamentet og for muligheden for at øve indflydelse på parlamentet er forholdsvis ringe. Hermed svækkes også forestillingen om, at det er en borgerpligt at stemme.

For alle de andre nævnte valg gælder rimeligvis, at de tillægges mindre betydning end de egentligt politiske valg. Ofte er der måske også en forestilling om, at disse organer slet ingen indflydelse har. Og når man ser bort fra skolebestyrelserne, vil der være mange, der har valgt, som ikke oplever, at valget vedkommer dem. Den potentielle vælgergruppe er meget mindre end den gruppe, der har fået tildelt valget. Endelig er mediedækningen og den partipolitiske mobilisering stort set fraværende – bortset altså fra de tilfælde, hvor der forekommer stærke konflikter. Den almindelige vælger får derfor ikke megen information

om disse valg. Måske skulle man snarere undre sig over, at valgdeltagelsen er så høj, som den er, og ikke over, at den er lavere end ved folketingsvalg.

5. Menighedsrådenes medlemmer

Et næsten lige så vigtigt spørgsmål som deltagelsen i valgene, er spørgsmålet om, hvem der bliver valgt ind i menighedsrådene. Og her er i hvert fald to ting af betydning, nemlig hvor repræsentative de valgte medlemmer er, og hvor stor udskiftningen af dem er.

Der findes ingen valgte organer, hvis medlemmer er repræsentative for de grupper, der vælger dem. Det gælder for Folketinget lige så vel som for kommunalbestyrelser, skolebestyrelser og menighedsråd. Men afvigelsen mellem vælgere og valgte kan naturligvis være større eller mindre.

Mest diskussion har der været af alderssammensætningen i menighedsrådene. I 1984 var 48 procent af menighedsrådsmedlemmerne under 50 år, mens det ved det seneste valg i 2004 kun drejede sig om 29 procent. Menighedsrådsmedlemmerne bliver altså ældre og ældre. For at sætte dette tal i perspektiv skal det dog nævnes, at der i 1999 kun var 36 procent af folketingets medlemmer, der var under 50 år, og at der i 2005 var 42 procent af kommunalbestyrelsesmedlemmerne. Valgte repræsentanter er sjældent særligt unge. Selvfølgelig er det bekymrende, at aldersgennemsnittet stiger og stiger. Men på dette område ligner menighedsrådsmedlemmerne nok kirkegængerne.

Der vælges lidt flere kvinder end mænd til menighedsrådene. Men det betyder jo så blot, at menighedsrådsmedlemmerne på dette område er mere repræsentative for vælgerne end medlemmerne af folketinget eller af kommunalbestyrelserne.

En forholdsvis stor del af menighedsrådsmedlemmerne udskiftes ved hver nyt valg, nemlig omkring 40 procent. Til sammenligning er udskiftningsandelen i kommunalbestyrelserne 30 procent. Man kan diskutere, om den store udskiftning er en god eller en dårlig ting. Interesserer man sig for repræsentativiteten, er det selvfølgelig en god ting, at der kommer nye mennesker til, og at det ikke er de samme få personer, som til stadighed bestemmer. Men en høj udskiftningsrate er nok også et tegn på, at aktiviteten ikke opleves lige tilfredsstillende af alle dem, der er medlemmer.

6. Er der et demokratisk problem?

Og hvis der er et problem, hvori består det så mere præcist? Svaret på dette spørgsmål afhænger i høj grad af, hvordan man definerer demokratiet.

Tre forskellige begreber om demokrati er relevante, når vi vil diskutere menighedsrådenes virke. Den ene kan man kalde den revisionistiske demokratiopfattelse, den anden den deltagelsesdemokratiske og den tredje forestillingen om et deliberativt demokrati.

I den såkaldt revisionistiske demokratiopfattelse er det de lige rettigheder, der er det vigtigste: Det er ikke så afgørende, om borgerne rent faktisk deltager, men at de har mulighederne for at blive aktive, hvis de oplever, at deres rettigheder ikke bliver varetaget af myndighederne.

Der er næppe tvivl om, at menighedsrådsdemokratiet i hovedsagen lever op til kravene i den revisionistiske demokratiopfattelse. Man kan iagttage, at der bliver holdt kampvalg, og der er et større fremmøde, når der er stærke konflikter i et sogn. Alligevel må man nok sige, at de mange og endda stigende antal aftalevalg tyder på, at også rettighederne opleves som begrænsede. Der skal mange ressourcer til for at udnytte de eksisterende rettigheder ved f.eks. at fremprovokere et kampvalg. De mange aftalevalg tyder vel også på, at evt. konflikter og uenigheder ikke kommer frem i lyset, men bliver afhandlet bag lukkede døre. Så stor kan enigheden næppe være!

Det centrale i deltagelsesdemokratiet er borgernes aktive udnyttelse af deres rettigheder. Ifølge denne opfattelse forudsætter et ægte demokrati, at alle eller de fleste borgere deltager aktivt og f.eks. stemmer ved valgene.

Disse krav bliver ikke opfyldt i forbindelse med menighedsrådsvalgene. Der er få deltagere i orienteringsmøderne, der er få afstemningsvalg, og valgdeltagelsen er lav, når der holdes afstemning. Men her støder man så på det særlige problem, at en stor del af de valgberettigede slet ikke oplever, at menighedsrådsvalget vedrører dem. Når vi taler om demokrati i dette tilfælde, er problemet at afgrænse den gruppe af borgere, der burde deltage. Er det virkelig rimeligt at beregne en valgdeltagelse på grundlag af alle medlemmer af folkekirken?

I det tredje begreb om demokrati, den deliberative demokratiopfattelse, er forudsætningen, at der forud for en afstemning er foregået en meningsfuld debat, og at det er det bedste argument, der vinder. Her er det altså hverken tilstrækkeligt, at alle borgere har valget, eller at mange deltager i valget. Det er det, der går forud for afstemningen, der er vigtigst. Det er en forestilling om demokrati, som vi i Danmark forbinder med Hal Kock.

Og her kommer menighedsrådsdemokratiet virkelig til kort. Problemet er, at der ikke findes et offentligt rum, der svarer til sognet, hvor synspunkter brydes og afprøves. Der er ikke i dag nogen steder, hvor sognets folkekirkemedlemmer jævnligt diskuterer de beslutninger, som senere tages i menighedsrådet. Der er heller ingen medier, der på journalistisk vis dækker disse emner. Og det er ikke menighedsrådets skyld, at det forholder sig sådan. Men det er alligevel et problem både i forbindelse med aftalevalg, og når der gennemføres en afstemning.

Problemet har sammenhæng med, at der, som tidligere nævnt, sjældent optræder hverken politiske partier eller klart navngivne kirkepolitiske lister ved menighedsrådsvalgene. Et repræsentativt demokrati forudsætter enten, at alle kender hinanden og derfor også kender

de forskellige kandidater og kan stemme på grundlag af dette personkendskab, eller at det er genkendelige grupper, der står for en bestemt politik eller for en bestemt kirkelig linje.

I de små samfund med en stabil befolkning, kender de fleste formodentlig hinanden, og hermed kan man også vurdere, hvad det betyder, om man lægger sin stemme det ene eller det andet sted.

Men i de større byer, hvor dette personkendskab mangler, er det ødelæggende for den demokratiske proces, hvis man ikke ved, hvad de forskellige lister står for. Man skal være godt inde i sagerne for f.eks. at vide, hvad en "folkekirkelig fællesliste" står for. Og da den offentlige debat også er fraværende, har almindelige vælgere stort set ingen mulighed for at foretage et begrundet valg mellem lister eller personer. Når man får et større valgdeltagelse i de små lokalsamfund, skyldes det blandt andet, at valget er mere meningsfyldt her.

Det overordnede problem er imidlertid, at den institutionelle ramme for menighedsrådsvalgene passer dårlig til den virkelighed, som den er ramme om. Alle folkekirkemedlemmer har valgt til menighedsrådsvalgene, men kun få bruger kirken i det daglige. Derfor er det egentlige problem måske ikke den lave deltagelse til menighedsrådsvalget, men at der er så mange medlemmer af Folkekirken, der ikke oplever en reel tilknytning til kirken. De få afstemninger og den lave valgdeltagelse er således et symptom på et større problem og ikke først og fremmest et problem i sig selv. Derfor er det nok også naivt at tro, at man kan gøre noget ved problemet om deltagelsen i menighedsrådsvalg uden først at gøre noget ved det overordnede problem.

Så ja, der er et demokratisk problem, men det er ikke et problem, der er så let at løse.

7. Litteratur

Dam, Poul, 1986: "Menighedsrådsvalgene 1949-84", side 254-263 i: Hans Raun Iversen og Anders Pontoppidan Thyssen (red.): *Kirke og Folk i Danmark*, Forlaget Anis.

Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby, 2005: *Gensyn med Sofavælgere. Valgdeltagelse i Danmark*, Aarhus Universitetsforlag.

Elklit, Jørgen and Lise Togeby, 2008: "Where Turnout holds firm: The Scandinavian Exceptions", i: Joan DeBardeleben, William Cross and Jon Pammet (eds): *Activating the Citizen: Dilemmas of Citizen Participation in Europe and Canada*.

Andersen, Jørgen Goul, 2004: *Et ganske levende demokrati*, Aarhus Universitetsforlag.

Kjær, Ulrik, 2007: "Kommunalpolitikere", side 134-158 i: Roger Buch og Jørgen Elklit: *Nye kommunalvalg*, Syddansk Universitetsforlag.

Rasmussen, Steen Marquard, 2008: "Menighedsrådsvalgene 1996-2004 – med tilbageblik", side 51-106 i dette nummer af *Perspektiv på folkekirken*.

Formålet med skriftserien **Perspektiv på folkekirken** er at formidle faglige analyser til alle, der har et ledelsesansvar i folkekirken.

Baggrunden for dette nye initiativ er, at problematikkerne vedrørende kirkelig ledelse er blevet helt centrale i den folkekirkelige debat og givetvis vil være det i mange år frem i tiden.

Dermed rykker to spørgsmål i centrum:

1. Hvad vil det egentlig sige at være kirkelig ledelse?
2. Hvilken form for viden og kunnen er vigtig for den kirkelige ledelse?

Svarene afhænger naturligvis af, om den kirkelige ledelse finder sted i menighedsrådet, provstiudvalget, budgetsamrådet, stiftsrådet eller på nationalt plan. Nogle forhold er dog gennemgående for ledelsesarbejdet alle disse steder:

- Det er nødvendigt at forholde sig til de mange forskelligartede forventninger til folkekirken, som befolkningen har i disse år.
- Det er nødvendigt både at se folkekirken som en organisation og som en kirke.
- Det er nødvendigt at inspirere til et konstruktivt samarbejde mellem mange forskellige aktører, der hver har deres tilgange til den fælles folkekirke.

At være kirkelig ledelse er derfor noget af en udfordring. Man skal kende sit eget standpunkt i forhold til kirkens opgaver i vor tid, kende til den ofte uoverskuelige omverden, som ledelsen skal handle i forhold til, og kunne opsnuse gode erfaringer, der gøres rundt omkring i det kirkelige liv. Som en støtte til dette er der brug for analyser af vilkårene for at være kirke i dagens Danmark.

Landsforeningen af Menighedsråd er ikke alene om at tage denne udfordring op, men netop som landsforening for ca. 2100 menighedsråd har vi også en rolle at spille her: Vi bør være med til at skabe overblik, baggrund og inspiration til debatten ved at gennemføre og fremlægge relevante analyser, og det er netop formålet med vores nye skriftserie.

Perspektiv på folkekirken

Dette første nummer udkommer i valgåret og har menighedsrådsvalget som tema.

De centrale spørgsmål er, hvorfor dette valg egentlig er vigtigt, og hvilken opbakning der er i befolkningen til dette valg. Det belyses ved at beskrive, hvad menighedsrådets ledelsesopgave går ud på, ved at fremlægge Landsforeningens landsdækkende valg- og vælgerundersøgelser og ved at perspektivere dem i lyset af udviklingen siden 1949 og i lyset af andre former for valg.

Hvis du ønsker orientering om kommende numre af skriftserien eller i øvrigt ønsker at kontakte redaktionen, kan det ske pr. e-mail til perspektiv@menighedsraad.dk.

Landsforeningen af Menighedsråd

Damvej 17-19, DK-8471 Sabro, tlf. 87 32 21 33

E-mail: kontor@menighedsraad.dk, www.menighedsraad.dk